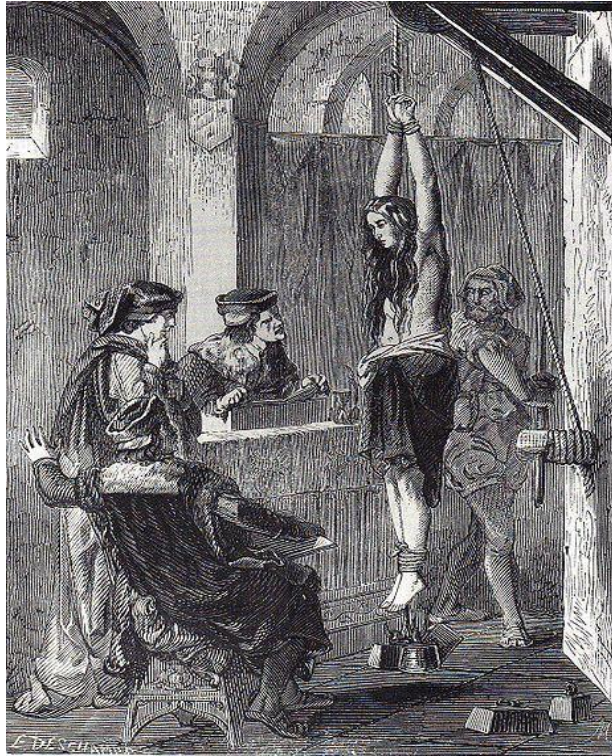

SOBRE LA BRUIXA I LA BRUIXERIA

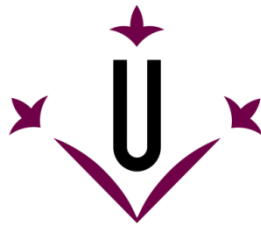

Autora: María de los Ángeles Gómez Bargués

Tutor: Joan Busqueta Riu

Grau: Història

Curs acadèmic: 2015- 2016

Universitat de Lleida

Facultat de Lletres

Resum:

Aquest treball de fi de grau té com a objectiu l'anàlisi del concepte occidental de la bruixeria, així com també la seva evolució al llarg de la història. Els orígens d'aquest terme són foscos i hi ha poc consens al respecte, tanmateix hi ha hagut una gran producció literària en l'àmbit acadèmic que ha centrat els seus esforços a cercar el seu naixement des de l'edat antiga, època en què ja existeixen textos que esmenten el fenomen de la bruixeria. A més, el treball també ha dedicat una especial atenció a la figura de la bruixa dins del llenguatge de cada zona, des del llatí fins a les llengües romàniques i germàniques.

Paraules clau:

Bruixa, bruixeria, Inquisició, Catalunya, Edat Mitjana, arquetip.

Abstract:

This final degree project is aimed at analysing both the Western concept of witchcraft and its evolution throughout history. The origins of this notion are rather vague and there is basically no consensus whatsoever. Nonetheless, there has been a large amount of written works in the academic sphere, which have focused their efforts on trying to discover its birth in ancient history, by which time there were already texts dealing with witchcraft. Furthermore, this project has paid attention to the linguistic forms of the concept, according to each region's language, from Latin to the Romance and Germanic languages.

Keywords:

Witch, witchcraft, Inquisition, Catalonia, Middle Ages, archetype.

ÍNDIX

- PRÒLEG pàg.- 4
- INTRODUCCIÓ pàg.- 5
- TRACTAMENT DE LA BRUIXERIA EN LA HISTORIOGRAFIA pàg.- 8
- APARICIÓ DEL TERME I ARQUETIP LINGÜÍSTIC pàg.- 12
- LA BRUIXA ABANS DE SER BRUIXA: SIMILITUDS AMB ALTRES CULTURES pàg.- 16
- CANVI DE MENTALITAT: LA FORMACIÓ D'UN DELICTE pàg.- 21
- IMATGE DE LA BRUIXA I CONCEPCIÓ SOCIAL pàg.- 31
 - QUI ERA LA BRUIXA? pàg.-31
 - CREACIÓ DE LA BRUIXA pàg.- 35
 - ACCIONS DE LA BRUIXA pàg.- 37
- PERSECUCIÓ I INQUISICIÓ pàg.- 50
 - EVOLUCIÓ DE LA LEGISLACIÓ pàg.- 50
 - NAIXEMENT DEL TRIBUNAL INQUISITORIAL pàg.- 57
 - UNIFICACIÓ DE LA BRUIXERIA I LA INQUISICIO: LA BUTLLA *SUMMIS DESIDERANTES AFFECTIBUS* pàg.- 60
- PRÀCTIQUES JUDICIALS pàg.- 65
 - GRANS TRACTATS: *DIRECTORIUM INQUISITORUM* I *MALLEUS MALLEFICARUM* pàg.- 65
 - PROCEDIMENT INQUISITORIAL pàg.- 67
 - L'US DE LA TORTURA pàg.- 70
- LA CACERA DE BRUIXES A CATALUNYA pàg.- 72
- CONCLUSIONS pàg.- 74
- ANNEXOS pàg.- 76
- BIBLIOGRAFIA pàg.- 143

PRÒLEG

La bruixeria i la seva persecució és un tema que, des del nostre punt de vista, cal treballar-lo més. La recopilació de documentació és complicada, i, a més, es tracta d'un fenomen que repunta en determinats períodes de la història. I a això, cal afegir el fet que s'hagi tractat sovint d'una manera contextualitzada. Tot i la dificultat en l'estudi de la bruixeria, sempre ha estat un tema del meu interès, ja fos pel misteri que l'envolta o per les seves llegendes. La màgia sempre resulta atractiva i més quan se'n sap tan poc.

Segurament, per aquest interès que he tingut des de la meva infància, la bruixeria, juntament amb les tradicions i llegendes populars, amb la coneixença d'altres religions i cultures, sobretot les existents abans de l'arribada del cristianisme, s'ha convertit en un dels meus grans temes d'interès. He llegit sobre aquestes qüestions per saciar una curiositat que m'intrigava des de temps. Aquest motiu ha estat, sens dubte, el principal a l'hora d'escollir el tema del Treball de fi de Grau; interès que va comptar amb el vistiplau del tutor.

La bruixeria, i més concretament la bruixa, objecte del meu estudi, ha estat motivat per l'interès que, des que estudio Història, he tingut per la Història de les mentalitats. Es tracta d'una Història de la llarga durada, que m'havia de permetre retrocedir fins a les adoracions de les deïtats paganes i arribar, pràcticament, fins els nostres dies. Tanmateix, aquest treball es centra, finalment, en el període bàsicament medieval.

La realització d'aquest treball s'ha fet a partir de la consulta de nombroses fonts bibliogràfiques, però també a partir de l'anàlisi de processos judicials, transcrits a l'annex, que serveixen per exemplificar les tesis presentades al TFG, a més a més, als annexos es troba una història de principis de segle XX que exemplifica de manera novel·lesca la bruixeria, des del seu naixement, les seves accions característiques, pacte diabòlic inclòs, fins a la seva execució.

La realització d'aquest treball i la descoberta documental que he dut a terme, m'impulsen a seguir estudiant aquests temes. Considero que, encara, hi ha molta cosa a dir, que em poden ajudar a entendre millor l'evolució del pensament humà. Però, a més, he pogut comprovar que hi ha molta documentació a l'abast per seguir treballant.

INTRODUCCIÓ

La bruixeria sempre ha estat una temàtica envoltada de llegendes, algunes de versemblants, més o menys vinculades a fets històrics documentats; d'altres han estat fruit de l'imaginari col·lectiu que ens han arribat a través del temps. La cultura popular, el folklore constitueixen una font d'informació extraordinària que ens ajuden a interpretar els fenòmens històrics; tot i això, és complicat treure'n l'entrellat i arribar a diferenciar allò que és fruit de la tradició llegendària i allò que són fets reals, llunyans però tanmateix reals.

En aquest treball, la meua intenció és tractar de buscar en el llenguatge, la història i l'imaginari d'on prové la bruixeria i el perquè de la seva aparició, lluny, si puc, dels estereotips creats al llarg dels anys. Entendre com aquests s'han convertit en la idea que tenim avui dia sobre una qüestió tan controvertida i, fins i tot, s'han consolidat en alguns ambients.

El primer que vull remarcar és que aquest treball es basa en una recerca bibliogràfica sobre la bruixeria i les bruixes, i sobre els motius que es va aduir per procedir a la seva persecució. Un fenomen que és molt visible a l'edat mitjana, especialment a partir de l'assentament del cristianisme, i que culmina en la modernitat. En aquest sentit, i entre altres aspectes, he procurat observar els diferents tractats que es van elaborar i que van servir de manual i referència per dur a terme la pràctica persecutòria. Successos ben coneguts i estudiats.

Certament, un aspecte molt remarcable, central en l'origen de la bruixeria, són les arrels paganes sobre les que se sustenta aquesta realitat, que ha marcat la història de tantes persones i que avui dia encara ens impressiona tant. La relació del paganisme en els possibles inicis de la fetilleria¹, tal i com l'entenem avui dia, és una de les tesis que ha gaudit de més èxit; una explicació que remuntaria els seus inicis a l'evolució d'antigues religions i tradicions, que en arribar un model de cristianisme molt preocupat per l'estabilitat social, i no poder ser eliminades, van acabar sent demonitzades per intentar suprimir-les. El problema és que, quan una idea o una pràctica es troba molt arrelada en l'imaginari col·lectiu, és molt complicat que desaparegui.

¹ En aquest treball utilitzaré el terme fetilleria com a sinònim de bruixeria.

En aquest sentit, la idea de la bruixa i la bruixeria, ja fos per la pròpia persecució i l'interès dels perseguïdors, com pel propi desenvolupament de la societat, va evolucionar fins a convertir-se en el concepte que tenim avui dia; en realitat, creiem, una perversió d'un pensament anterior, d'unes antigues creences.

Per això, és important l'anàlisi del concepte de bruixa: què s'entén avui en dia i què s'entenia en el passat. En aquest punt, és absolutament necessari conèixer-ne les característiques físiques i psicològiques que fan que sigui considerada com a tal, a més dels sistemes que s'utilitzaven per acusar de bruixa una persona o una altra. En aquest apartat, cal assenyalar la importància del llenguatge, com a transmissor de les idees, ja que hi ha nombroses expressions que relacionem amb la bruixeria o amb les seves característiques que comporten un pes ideològic innegable.

La persecució de la bruixeria va tenir un impacte molt gran, tant en els temps medievals i moderns; especialment en aquesta darrera època quan es produeixen les grans caceres de bruixes. En aquesta direcció, trobo necessari dedicar una atenció especial a les diferents legislacions, tant eclesiàstiques com seculares, relacionades amb el concepte de bruixeria, a voltes barrejades amb el concepte d'heretgia. Efectivament, els compendis de lleis son un bon exemple per conèixer, per una banda, la visió que en tenien els diferents poders, i per altra, en quin grau, podia afectar, la vida quotidiana de la població. En aquest punt, és important conèixer les arrels legislatives més antigues, per la qual cosa m'he remuntat a les lleis contra les tradicions paganes que es van donar durant el Baix Imperi Romà, i durant el període visigot a la Península Ibèrica, fins a acabar desembocant en les legislacions medievals, entre les quals, destaquen les grans butlles papals.

No cal dir que la persecució religiosa forma part inherent de persecució de la bruixeria. En aquest sentit, un tema important és conèixer el funcionament dels tribunals inquisitorials: com es desenvolupava un judici, què comportava, des de la presentació de la denúncia, el consegüent empresonament i tortura i la resolució final, coneixent també les penes aplicables en cloure el cas.

Tots aquests temes els he pogut tractar mercès a un fons bibliogràfic prou extens, i m'ha semblat necessari dedicar un apartat a fer un estat de la qüestió a partir d'aquesta bibliografia, tot tenint en compte els precedent important que suposa l'obra de Jules Michelet, sobretot *La Bruixa*, i després, i entre altres més recents, però que han generat molta controvèrsia com Margaret Murray, Caro Baroja o, ja més modernament, Franco Cardini, entre altres.

Finalment, he procurat elaborar unes conclusions que siguin una síntesi del treball realitzat, especialment dels aspectes que he considerat més significatius. Al final de tot el treball, en l'apartat dels annexos, incloc documents i la bibliografia que m'han permès exemplificar i argumentar les idees que he anat desenvolupant al llarg del text

TRACTAMENT EN LA HISTORIOGRAFIA

La historiografia sobre la bruixeria és força àmplia i variada, ja que han existit nombroses teories al respecte, ja sigui sobre les seves causes o sobre alguns dels seus elements característics. En aquest apartat, intentaré dur a terme una aproximació a algunes de les tesis que s'han produït sobre el tema, contemplant la seva evolució i les conclusions que es poden extreure.

Hi ha diverses teories sobre l'aparició de la bruixeria, les seves causes i condicions. Una de les més conegudes, i que comparteixen nombrosos autors, és la idea que la pervivència d'un culte pagà a la fertilitat va deixar la seva empremta en el que després seria la bruixeria. Una de les principals defensores d'aquesta idea és Margaret Murray, la qual en el seu llibre *The Witch- Cult in Western Europe* publicat el 1921, ens presenta la teoria de l'existència d'un culte precristià que va sobreviure des del neolític fins a l'època medieval.

La brujería ritual—o, como propongo llamarla, el culto diánico— comprende las creencias religiosas y los rituales de las personas conocidas en los últimos tiempos medievales como “brujos”. Los testimonios prueban que, junto a la religión cristiana, había un culto practicado por muchas clases de la comunidad, aunque principalmente por los más ignorantes de aquellas partes menos densamente pobladas del país. Este culto puede ser rastreado remontándonos hasta los tiempos precristianos, y parece ser una Antigua religión de la Europa Occidental. Su dios, antropomórfico o teriomórfico, era adorado en ritos perfectamente definidos; su organización estaba altamente desarrollada; y el ritual resulta análogo a muchos otros rituales antiguos. Las fechas de sus principales fiestas denotan que esta religión pertenecía a una raza que no había alcanzado el estadio agrícola, y los testimonios demuestran que varias modificaciones fueron introducidas en aquella, probablemente por pueblos invasores que pretendieron implantar sus propias creencias.²

Les teories de Murray van ser fortament criticades, ja que es dubta que seguís un procediment acurat, sense modificar les fonts i les dades per sustentar les seves tesis, en comptes de basar les seves hipòtesis en les fonts consultades. Tot i aquestes objeccions, la teoria de l'existència d'un culte precedent no és una idea aïllada. En el llibre *La Sorcière*, publicat el 1862 amb un format relativament novel·lesc, Jules Michelet ens

² Murray, M., *El culto de la brujería en Europa Occidental*, Editorial Labor, 1978, pàg. 16

presenta aquesta teoria³, a més de plantejar un possible origen del *sabbat* en les reunions clandestines de dones i servents en contra del sistema establert⁴. A tot i això, hem d'entendre que les tesis proposades en l'obra de Michelet no s'han de tenir com a una font històrica inqüestionable, tal i com diu el mateix autor:

El objeto único de mi libro era dar, no una historia de la hechicería, sino una fórmula sencilla y robusta de la vida de la hechicera, que los ilustrados escritores que me han precedido habían oscurecido de puro tratar científicamente el asunto con exceso de pormenores.⁵

Frank Donovan, en el seu llibre *Historia de la brujería*, segueix una línia similar, però remarcant el caràcter femení del nou culte. A més a més, també identifica la bruixa amb un paria o rebel social, a causa del seu aspecte envellit i la seva actitud solitària, que sobreviuria recol·lectant plantes i arrels, no per preparar pocions, sinó per menjar, en aquest cas, arran de la manca de respecte i ajuda que li proporcionaria la societat, recorreria a la companyia d'animals domèstics, els quals podrien ser considerats dimonis familiars en el moment d'una acusació per bruixeria. A més a més, el seu caràcter solitari i esquerp no ajudaria a que la societat vegues amb bons ulls una persona d'aquestes característiques. Una altra tesi similar, vindria de la mà de Bryan P. Levack, que ens presenta la bruixa com un personatge temut, específicament pels seus poders i la seva relació amb el diable. A tot això, la concepció que no actuava sola ajudava a infondre més por en la població. Altrament, continua reafirmant la idea que la bruixa es tractaria d'una dona vella i amb pocs recursos, per la qual cosa l'única manera de fer-se respectar socialment era a través de la por, en aquest cas el temor a que fos una bruixa.

³ [...] Pero esta aristocracia del Olimpo, de ninguna manera había arrastrado en su decadencia la multitud de dioses indígenas, el populacho de los dioses, aún en posesión de la inmensidad de los campos, de los bosques, de los montes, de las fuentes, confundidos íntimamente con la vida de la comarca. Estos dioses, alojados en el corazón de las encinas, en las aguas corrientes y profundas, no podían ser expulsados. ¿Y quien dice esto? La Iglesia, la cual se contradice notablemente. Cuando ha proclamado la muerte de los dioses, se indigna de que sigan viviendo. De siglo en siglo por la amenazadora voz de sus concilios les intima la muerte. ¿Cómo así? Luego están vivos, luego no han muerto. «Son demonios.» Luego viven. No pudiendo acabar con ellos se deja al pueblo inocente que los vista y disfrace. Por medio de la leyenda los bautiza, se los impone á la Iglesia misma. Pero á lo menos ¿se han convertido? Todavía no. Se les sorprende y se ve que subsisten con mucho sosiego en su propia naturaleza pagana. ¿Dónde están? ¿En el desierto, en la landa, en el bosque? Si, pero sobre todo en la casa, en el domicilio particular. En efecto, se mantienen en lo más íntimo de los hábitos domésticos. La mujer los guarda y esconde hasta en su propio lecho. Allí tienen lo mejor del mundo (mejor aún que el templo) el hogar. Text extret de: Michelet, J., *La bruja*, Editorial Maxtor, 2014, pàg. 16- 17

⁴ Alberola, E. L., *Hechiceras y brujas en la literatura española de los Siglos de Oro*, Publicacions de la Universitat de València, 2010, pàg. 77

⁵ Michelet, J., *La bruja*, Editorial Maxtor, 2014, pàg. 263

Julio Caro Baroja ens aporta també diverses línies d'investigació: en primer lloc, tindríem un possible origen històric en un antic culte a Diana, en segon lloc, la teoria que l'origen de la bruixeria estigués relacionat amb l'origen del diable, segons la concepció cristiana, per acabar, la relació amb les teories generals de la màgia, però segons Caro Baroja: “*Pero la prueba de que el hecho de la Brujería en sí rebasa, por su complejidad, todas las explicaciones que se le han dado, es que en cada una de ellas parece haber un elemento de verdad y la cuestión es integrar estos elementos en un todo donde puedan quedar más ajustados.*”⁶

Un altre historiador a mencionar és Blazquez Miguel, el qual té diverses línies interpretatives. Ens diu que hi ha la possibilitat que la bruixeria no hagués existit mai, ja que es tractaria d'una invenció de l'Església per mantenir el seu poder, encara que també ens presenta la teoria de l'antecedent en un antic culte a la fertilitat. En una tercera opció remarcaria el poder social per emfatitzar la bruixeria, tot i que la seva existència fos dubtosa. Per últim, coincidint amb Caro Baroja, la idea que la formació de la bruixeria es tracta d'un conglomerat de supòsits que s'ha anat formant amb el temps, per la qual cosa no podem destriar que és i que no és veritat.⁷

Franco Cardini, en la seva obra *Magia, brujería y superstición en el Occidente Medieval*, presenta una explicació de la bruixeria a través d'un dels seus elements més notables, la concepció de *sabbat* o aquelarre, en la qual ens dona tres possibilitats:

En algunas de ellas es posible que fuese manifiesta la intención heterodoxa o, cuando menos, inconformista; otras son, en efecto, sospechosas de contenidos iniciáticos-esotéricos; pero debió de tratarse con frecuencia de tradiciones folclóricas privadas ya de significado ritual preciso, cuando no de convencionalismos escénicos más o menos mediatizados o de burles soeces [...]⁸

Podem extreure la semblança, al menys en relació a la teoria d'una religió precedent, amb d'altres teories que ja hem vist. Un altre historiador és Frederic Koning, que mitjançant l'estudi dels aspectes sexuals relacionats amb la bruixeria, analitza aquests comportaments i trasllada els seus inicis a l'antiga Mesopotàmia i a la Grècia Clàssica, on van anar evolucionant fins que la difusió del Cristianisme va acabar reprimint-los.

⁶ Caro Baroja, J., *Las brujas y su mundo*, Alianza Editorial, 1984, pàg. 36

⁷ Alberola, E. L., *Hechiceras y brujas en la literatura española de los Siglos de Oro*, Publicacions de la Universitat de València, 2010, pàg. 77

⁸ Cardini, F., *Magia, brujeria y superstición en el Occidente Medieval*, Ediciones Península, 1982, pàg. 81

En la bruixeria trobaríem una via d'escapament d'aquesta repressió sexual, ja que mitjançant la pervivència d'antigues tradicions paganes, les quals no consideraven les activitats sexuals pecaminoses, la població trobava una sortida a moments de tensió, com els produïts per la guerra o la fam.⁹

La mala situació social, relacionada amb conflictes bèl·lics o malalties, també es considera un detonant important. És necessària l'aparició d'un boc expiatori que es faci càrrec de totes les desgràcies, per així descarregar la consciència social. En aquest cas, la pesta negra del segle XIV, podria ser considerada una causa de les caceres de bruixes, segons Rafael Merida, qui també argumenta, que la persecució podria estar ocasionada per la reacció de l'Església en contra de la màgia culta, i el seu ressorgiment al segle XIII. A més, si es sumen les noves creences en el diable, la bruixa va esdevenir també objectiu d'aquestes persecucions.

Seguint la teoria del cap de turc, la tesi de Maria Tausiet ens presenta la bruixa com el resultat d'una mala interpretació: la relació amb la cultura popular i la necessitat de buscar culpables. En aquest cas, si observem algunes acusacions de bruixeria, veiem que estan relacionades amb la mort d'infants, les quals eren comunes a causa de la insalubritat, la mala alimentació o la poca atenció materna. Per aquest motiu, el poder donar les culpes a una altra persona era la solució més senzilla, així mateix podríem relacionar les acusacions de bruixeria amb l'ofici de llevadora, ja que si hi havia algun problema durant el part mai es responsabilitzava a la mare.¹⁰

Les diverses teories que existeixen sobre la formació de la bruixeria, juntament amb la historiografia del tema, son força variades. Encara que hi ha uns fils argumentals que s'han mantingut al llarg del temps, com la creença en un culte anterior, s'ha de tenir en compte que la bruixeria no sorgeix només d'això. La mentalitat de l'època, juntament amb la societat i els diversos temors que imperaven al desconegut, va ajudar que la figura de la bruixa adquirís la preeminència que va tenir, encara que amb conseqüències nefastes per les persones que es van veure acusades de practicar-la.

⁹ Alberola, E. L., *Hechiceras y brujas en la literatura española de los Siglos de Oro*, Universitat de València, 2010, pàg. 78

¹⁰ Tausiet, M., "Brujería y metáfora: el infanticidio y sus traduccions en Aragón (s. XVI. XVII)", dins de *Temas de Antropología aragonesa*, n°8, 1998, pàgs. 70- 81

APARICIÓ DEL TERME I ARQUETIP LINGÜÍSTIC

La primera idea que relacionem amb el terme “bruixa” és la que la cultura i la tradició popular ens aporta. Aquesta relació terminològica entre la paraula “bruixa” i el seu estereotip, ens apareix, també, en les definicions d’institucions tant importants com la RAE o el DIEC.

Per exemple, un dels significats iguals que ens proporcionen aquests dos diccionaris és la relació entre la bruixa i una persona d’aspecte envellit, malèfic i repulsiu. En aquesta línia també se’ns relaciona el terme amb el frau o l’engany, com a activitats pròpies de les bruixes, definició que prové de les influències històriques i folklòriques que han arribat fins els nostres dies.

Concretament, no coneixem la procedència del terme bruixa, ni en català o castellà, encara que tots dos comparteixen un mateix origen, el qual observem en l’arrel comuna *bru-*. El primer cop en que ens apareix documentada la paraula *bruxa*, una de les seves variants, data de finals del segle XIII, concretament el 1287. El terme apareix en un vocabulari llatí-àrab als Pirineus, on es relaciona la bruixa amb un súcube o dimoni femení¹¹. El següent document on consta una paraula relacionada, sent una evolució de *bruxa*, és en les Ordinacions y Paraments de Barbastre, el 1396, on es documenta per primer cop el mot *broxa*.¹²

En altres idiomes, l’origen dels mots identificatius de la bruixa es complica. Per exemple el vocable italià *strega*, el qual prové del mot *strix*, ocell nocturn; o els termes francesos *sorcier/sorcière* que es relacionen amb el mot *sortes*¹³, un tipus d’endevinació

11 Lisón Tolosana, C., *Las brujas en la historia de España*, Madrid, Temas de Hoy, 1992, pàg. 25, i també: Morgado García, A., *Demonios, magos y brujas en la España moderna*, Servicio de Publicaciones Universidad de Cádiz, 1999, pàg. 105

12 Íbid. pàg. 105

Gari Lacruz, A., “Brujería en los Pirineos (siglos XIII al XVII). Aproximación a su historia” dins de *Cuadernos de etnología y etnografía de Navarra*, nº42, 2010, pàg. 328

¹³ Martínez de Castilla, Muñoz, N., “Prácticas adivinatorias entre los moriscos”, *Edad de oro cantabrigense : actas del VII Congreso de la Asociación Internacional de Hispanistas del Siglo de Oro* / coord. per Anthony J. Close, Sandra María Fernández Vales, 2006, pàg. 444- 445

El funcionament de la sortes comença en l’antiguitat clàssica, quan s’utilitzaven gran obres de Virgili o d’Homer per aquest ritual. L’endevinació consistia en fer una pregunta i llegir a l’atzar les primeres línies

relacionat amb la lectura a l'atzar d'un llibre, el qual a la vegada, prové del mot llatí *sors/ sortis*, referit a un petit tros de fusta que s'utilitzaria per conèixer les respostes a preguntes fetes a un oracle. Els termes anglesos *wizard* i *witch* coincideixen en significat amb les paraules alemanyes *hexer* i *hexe*, ja que totes volen dir savi.¹⁴

Aquestes referències lingüístiques, originaries de l'Edat Mitjana, no contenen una idea o arquetip que fos iniciada llavors, sinó que ens hem de remuntar molt abans per tronar-ne l'origen. Per aquest mateix motiu, trobo encertat analitzar com ha evolucionat l'arquetip de la bruixeria, en relació al llenguatge, per intentar trobar l'arrel a la idea de bruixa que tenim avui en dia.

En primer lloc, els termes que s'han utilitzat al llarg de la història han anat evolucionant amb el temps, tot i que tenien una gran semblança en les característiques que descriuen la bruixa: com l'aspecte envellit o el seu coneixement en nigromància. Alguns d'aquests termes han arribat fins als nostres dies, amb el mateix significat o amb variacions aplicables a altres aspectes, però que també podríem relacionar amb els trets de la bruixa. Per analitzar aquests mots, ens hem de traslladar a la mitologia i als textos clàssics grecollatins, on les aparicions màgiques no son poc comunes.

En l'anàlisi de les característiques de la bruixa, la cultura popular ens dona una imatge específica: la bruixa es tracta d'una dona, principalment d'edat avançada, encara que també pot tenir un aspecte jove, que realitza encanteris i pocions per aconseguir els seus objectius, majoritàriament d'intenció maligna.

Remuntant-nos a la mitologia, ens apareix l'arquetip de bruixa clàssica: la parella formada per Circe i Medea. En aquest cas, no es tractaria d'una bruixa vella, sinó de la jove, capaç de seduir els homes i fer-los caure en un parany amb l'ajuda de pocions i encanteris. Un exemple seria Circe, la qual va encantar a la tripulació d'Ulisses per transformar-los en porcs, o Medea, considerada una gran coneixedora de la màgia d'Hècate.

d'una pàgina, escollida aleatòriament, i de la lectura d'aquestes s'extreia la solució a la pregunta feta. En època medieval, els llibres clàssics van ser substituïts per la Bíblia.

¹⁴ Centini, M., *Las brujas en el mundo*, Editorial de Vecchi, Barcelona, pàg. 11

Totes dues encarnen la idea de bruixa: dones amb uns coneixements amplis sobre plantes, els seus usos medicinals i verinosos, i amb la capacitat d'utilitzar aquests sabers per a aconseguir un propòsit.

En els textos clàssics grecollatins¹⁵ ens apareixen nombrosos noms que corresponen a la traducció de bruixa, encara que aquests tenen unes característiques pròpies, les quals marcarien l'arquetip de bruixa.

En primer lloc, i amb un clar predomini sobre els altres, trobaríem el terme *saga*, el qual ens apareix, repetidament, en els textos d'Horaci, més concretament als seus epodes. Aquest terme correspondria a la imatge arquetípica de bruixa, la qual es personifica en Sagana, una de les protagonistes de l'epode V, juntament amb Canidia. En aquesta obra es narra un aquelarre on les ja mencionades bruixes, juntament amb dos més, Veia i Folia, torturen un nen per a poder elaborar filtres amorosos amb els seus òrgans.

Un altre cas de l'aparició de *saga* és en l'elegia 7ª del tercer llibre del *Ars Amatoria* d'Ovidi. Aquest exemple, relata un cas de disfunció erèctil, en que el protagonista culpa d'aquest fet a una bruixa.

*Num mea Thessalico languent devota veneno corpora? Num misero carmen et herba
nocent, sagave poenicea defixit nomina cera et medium tenuis in iecur egit acus?*¹⁶

En aquest cas, se'ns apareix una altra de les activitats de la bruixa, la qual coneixeríem avui dia com vudú. Aquest acte de clavar agulles en un ninot amb la forma de la persona a qui es vol fer mal, es descriuria per la paraula *defixio*, que, en aquest cas, vincularíem a la limitació la potencia sexual masculina.

15 Gallardo Mediavilla, C. "Los nombres de la bruja: Saga, Veneficia, Malefica, Noverca, Maga..." dins de Zamora Calvo, M. Ortiz, A. (eds.) *Espejo de brujas. Mujeres transgresoras a través de la historia*. Universidad Autonoma de Zacatecas, 2012, pàgs. 65- 83

16 ¿Entorpece mi cuerpo por ventura un veneno de Tesalia, o los ensalmos y las malélicas hierbas han hecho mi desgracia? Tal vez alguna hechicera escribió contra mí nombres siniestros en la cera de Fenicia, y me clavó en el mismo hígado sus agujas sutiles.

L'arquetip de la bruixa que ens mostra la paraula *saga*, és la d'una dona d'aparença envellida, amb la pell pàl·lida i els cabells grenyuts, i tal com ens mostra la Sagana d'Horaci, amb una predilecció pels sacrificis infantils i la intervenció en els amors humans. Aquesta és una de les imatges més típiques que tindríem de la bruixa actual.

Una altra característica de la bruixa, exemplificada per la imatge de Circe o Medea, és la capacitat d'elaborar verins. Aquesta "qualitat" es reflecteix en la paraula *venefica*, que vol dir "la que fa verins". Un exemple de la utilització d'aquest terme, el tornaríem a trobar en l'epode cinc d'Horaci, on Canidia en veure que el seu filtre amorós no fa efecte, es lamenta de la intercessió d'una *venefica* més poderosa que ella.¹⁷

Una altra particularitat de la bruixa, és la seva vellesa, la qual es representa per la paraula *anus*, que podríem traduir per "bruixa vella". La utilització d'aquest mot s'aprecia clarament en els escrits de l'Elegia V de Tibul, on se'ns diu *carmine cum magico praecinuisset anus*, traduït com "quan la bruixa va desterrar l'encanteri". En aquest cas, la bruixa es tractaria d'una dona vella amb amplis coneixements d'endevinació, exemplificant, un cop més, l'arquetip que ha arribat fins avui dia.

L'anàlisi de la literatura clàssica, ens permet trobar les arrels de la imatge clàssica de la bruixa, representada com una dona d'amplis coneixements en verins i pocions, capaç d'interferir en els amors dels altres, i amb un aspecte clarament identificatiu. Una dona gran, amb els cabells grenyuts i les ungles llargues, normalment amb animals al seu voltant. Veient això, podríem assumir que la bruixa, tal i com ens la imaginem avui en dia, no és pas una invenció nova, sinó que prové de la imatge que es tenia d'ella de ben antic.

¹⁷ *Solutus ambulat veneficae scientioris carmine*. Sin duda debe su libertad a los encantos de hechiceras más sabias

LA BRUIXA ABANS DE SER BRUIXA: SIMILITUDS AMB ALTRES CULTURES

L'ideal de la bruixa s'ha mantingut a través del temps i de les cultures, evolucionant i reproduint-se fins arribar a la imatge que tenim avui dia. Tot i això, és una bona idea traslladar-nos a l'inici d'aquest arquetip, però no de la bruixa, sinó dels seus antecedents, per poder veure quines van ser les bases, i en quins llocs, ha tingut un efecte i una preeminència més gran, evolucionant a altres personatges que no relacionaríem mai amb la bruixa, com els vampirs.

Il primo è, che un moderno Congresso Notturmo delle Stregue altro non è, che un impasto della Lilith degli Ebrei, della Lammia, e delle Gellone de' Greci, delle Strigi, Saghe, e Volatiche de' Latini, e della brigata notturna, e che colla scorta di Diana, o d'Erodiade si supponeva una volta per tutta Europa andasse girando la notte.¹⁸

Seguint aquesta cita del Congrès Nocturn de Bruixeria de 1749 procedirem a analitzar les diferents figures mitològiques que es poden considerar antecedents de la bruixa. Observant quines característiques han perviscut en el temps, com aquestes han anat evolucionant i finalment com s'han barrejat entre elles fins a formar la bruixa tal i com la coneixem.

En primer lloc, en la cultura grecoromana ens apareix la primera figura que conté elements que posteriorment han evolucionat en la bruixa, a més de ser l'origen etimològic del terme italià *strega*: les striges. Aquests éssers mitològics formen part de l'imaginari romà, primerament com a grans ocells nocturns, d'aspecte rapaç i amb sed de sang, evolucionant a dones amb capacitat de metamorfosar-se en animals, principalment en mussols o òlibes.

Dicen, *que despedazan con los picos las entrañas de los que aun maman y que tienen llena la garganta de la sangre bebida: Tienen por nombre Striges pero la causa de este nombre es, porque suelen rechinar en la horrenda noche. O ellas, en fin, nazcan haves, ò se hagan por encanto, y la Nenia Marsa figura à las viejas en aves, vinieron*

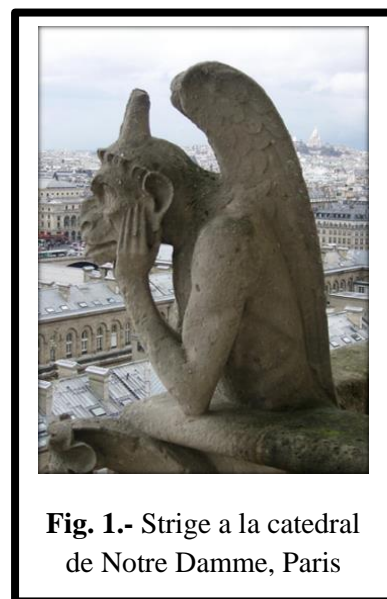

Fig. 1.- Strige a la catedral de Notre Damme, Paris

¹⁸ Tartarotti G., *Del Congresso Notturmo delle lammie*, 1749, pàg. 50. Traducció: El modern Congrés Nocturn de les Bruixes no es sinó una barreja de la Lilith hebrea, de la Lamia i les Quelone gregues, de les Strigues i bruixes, fetilleres llatines i de la brigada nocturna que, protegida per Diana o Herodies, es suposava que vagava de nit per Europa.

a el aposento de Procas: Procas nacido en èl. Era, cinco días havia, reciente presa de las aves, y fugan los pueriles pechos con ansiosas lenguas; pero el infeliz niño llora, y pide socorro. Acude la ama espantada de la voz de su alumno, y le encuentra las mexillas despedazadas de las crueles uñas.¹⁹

Un altre personatge que té la capacitat de convertir-se en animal, en aquest cas a causa d'una maledicció, és Lamia²⁰, la qual és considerada una criatura malèfica pel fet d'alimentar-se de carn humana. La idea de Lamia ha donat lloc a la creació dels personatges de les *lamies* gregues²¹, les quals poden ser l'antecedent de les *lamies* basques o castellanen. Aquestes criatures comparteixen la característica de tractar-se d'éssers mitològics femenins d'una gran bellesa, però amb algun element d'un altre animal, com cua de peix o urpes d'ocell. S'apareixen al costat d'algun riu o salt d'aigua, pentinant els seus cabells amb una pinta d'or, i l'única manera d'aconseguir que aquestes criatures es tornin hostils és robant-los-la.

Fig. 2.-Escultura d'una Lamia basca, Mondragón, Guipuscoa

Fora de l'òrbita grecolatina també troben éssers que es metamorfosen o s'alimenten de sang humana. La característica del vampirisme, fa que s'assimili el propi vampir amb la bruixa, en cultures eslaves, a causa d'una confluència en l'idioma. El terme llatí *strix* ha desembocat en el vocable *strigoi*, que afecta tant a criatures vampíriques, els *strigoi mort*, com a bruixes, *strigoi vii*. Aquesta evolució en l'idioma dona a entendre que les bruixes es poden arribar a convertir en vampirs quan morin.

¹⁹ Ovidio Nasón, P., *Fastos, Libro IV, V yVI*, Imprenta de los Herederos de Francisco de el Hierro, 1738, pàg. 99

²⁰ La mitologia ens diu que Lamia era una de les amants de Zeus, amb qui va tenir varis fills, per aquest motiu, Hera, gelosa, els va matar i va convertir a Lamia en un monstre, meitat serp meitat dona. A causa d'aquesta tragèdia, Lamia es dedicava a matar els fills d'altres dones a causa de l'enveja que sentia.

²¹ Alberola, E. L., "Las referencias a la literatura clásica en la tratadística de los siglos XV-XVII como evidencia del carácter «literario» de la brujería: primera aproximación" , Atalaya [En línea], vist el 13 d'abril de 2016, URL : <http://atalaya.revues.org/1624>

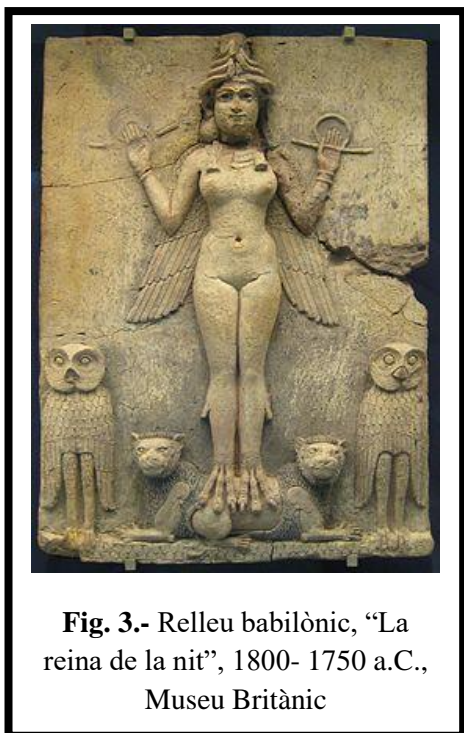

Fig. 3.- Relleu babilònic, “La reina de la nit”, 1800- 1750 a.C., Museu Britànic

Una figura important que enfonsa les seves arrels en la cultura mesopotàmica, però que ha evolucionat fortament relacionada amb els mites hebreus, és Lilith. El seu nou original accadi seria Lilitu, provinent de la paraula *lil*, que voldria dir vent o esperit. Tot i això, en hebreu el terme *lil* significaria nit, d'aquí una possible relació amb la vida nocturna i el mal.²² Altrament, l'única referència que a Lilith en els textos bíblics és la següent: “*Los gatos salvajes se juntarán con hienas y un sátiro llamará al otro; también allí reposará Lilit y en él encontrará descanso. Allí anidará la víbora, pondrá, incubará y hará salir del huevo. También allí se juntarán los buitres*” (Isaïes 34: 14-15)²³

Aquest fragment és força controvertit²⁴. atès que hi ha diverses traduccions on no apareix el nom de Lilith, sinó que es substituït pel terme monstre nocturn, *lamia* o òliba.²⁵ Aquestes traduccions referencien la idea que Lilith es tractava d'un monstre diabòlic, encara que segons la tradició hebraica, Lilith va ser la primera dona que va tenir Adan. La història de Lilith i Adan és complexa, ja que va ser abandonada per ell per que no es volia sotmetre als seus desitjos.

Adán y Lilit nunca encontraron la paz juntos, pues cuando él quería acostarse con ella, Lilit consideraba ofensiva la postura recostada que él exigía. “¿Por qué he de acostarme debajo de ti? —preguntaba— Yo también fui hecha con polvo, y por consiguiente soy tu igual.”

²² Eetessam Párraga, G., “Lilith en el arte decimonónico estudio del mito de la "femme fatale"”, dins de *Signa: Revista de la Asociación Española de Semiótica*, nº 18, 2009, pàg. 230- 231

²³ Cita extreta de la Bíblia de Jerusalem

²⁴ Romero López, A., “Herodías: La olvidada "femme fatale"”, dins de *Signa: Revista de la Asociación Española de Semiótica*, nº 25, 2016, pàg. 1009

²⁵ Reina Valera: “Y las bestias monteses se encontrarán con los gatos cervales, y el peludo gritará á su compañero: la lamia también tendrá allí asiento, y hallará para sí reposo.”

King James Bible: “The wild beasts of the desert shall also meet with the wild beasts of the island, and the satyr shall cry to his fellow; the screech owl also shall rest there, and find for herself a place of rest.”

La Biblia de las Américas: “Las fieras del desierto se encontrarán con las hienas, el macho cabrío llamará a los de su especie; sí, el monstruo nocturno se establecerá allí, y encontrará para sí lugar de reposo.”

Como Adán trató de obligarla a obedecer por la fuerza, Lilit, airada, pronunció el nombre mágico de Dios, se elevó en el aire y lo abandonó.²⁶

Per aquest motiu, també es va contraposar la imatge de Lilith amb la figura de mare²⁷, encarnada en Eva, la dona d'Adan, pel fet que acostuma a actuar en contra dels nadons, característica que comparteix amb les bruixes. En el mite de Lilith, ens apareix, a més d'aquesta aversió contra les criatures, una tradició jueva per a protegir els nadons d'ella, que consistia en la col·locació d'un amulet al voltant de seu coll.

Inmediatamente Dios envió a los ángeles Senoy, Sansenoy y Semangelof para que llevaran a Lilit de vuelta. La encontraron junto al Mar Rojo, región que abundaba en demonios lascivos, con los cuales dio a luz lilim a razón de más de cien por día. "¡Vuelve a Adán sin demora —le dijeron los ángeles— o si no te ahogaremos!" Lilit preguntó: "¿Cómo puedo volver a Adán y vivir como una ama de casa honesta después de mi estada junto al Mar Rojo?" "¡Morirás si te niegas!", replicaron ellos. "¿Cómo puedo morir —volvió a preguntar Lilit— cuando Dios me ha ordenado que me haga cargo de todos los

niños recién nacidos; de los niños hasta el octavo día de vida, el de la circuncisión, y de las niñas hasta el vigésimo día? No obstante, si alguna vez veo vuestros tres nombres o vuestra semejanza exhibidos en un amuleto sobre un niño recién nacido, prometo perdonarlo." Los Ángeles accedieron, pero Dios castigó a Lilit haciendo que un centenar de sus hijos demonios pereciesen a diario " y si ella no podía matar a un infante humano a causa del amuleto angélico, se volvía con rencor contra los suyos. Algunos dicen que Lilit gobernó como reina en Zmargad, y también en Saba; y fue la demonia que mató a los hijos de Job. Sin embargo, evitó la maldición de muerte que recayó sobre Adán porque se habían separado mucho antes de la Caída. Lilit y Naamá no sólo estrangulan a los infantes, sino que también seducen a los hombres que sueñan, cualquiera de los cuales, si duerme solo, puede ser su víctima.²⁸

També existeixen altres mites al voltant de Lilith. Primo Levi ens els presenta en la seva obra *Lilit y otros relatos*, on podem veure algunes històries que la tradició oral hebrea ha preservat al voltant d'aquest personatg. En el següent fragment observem la

Fig. 4.- John Collier, "Lilith", 1887, The Atkinson Art Gallery, Southport, England.

²⁶ Graves, R., Patai, R., *Los mitos hebreos*, Editorial Losada, 1969, pàg. 59

²⁷ Eetessam Párraga, G., "Lilith en el arte decimonónico estudio del mito de la "femme fatale", dins de *Signa: Revista de la Asociación Española de Semiótica*, nº 18, 2009, pàg. 232

²⁸ Graves, R., Patai, R., *Los mitos hebreos*, Editorial Losada, 1969, pàg. 59- 60

característica del vol, a més de l'atac a infants, però un element que fins ara no havia aparegut se'ns fa present, i és el relacionat amb la sexualitat. Aquesta nova característica es a causa de l'apropiació de semen que du a terme Lilith per a fecundar-se, apareixent aquí, per primer cop, la imatge del dimoni súcube²⁹.

La historia de Eva está escrita y la sabe todo el mundo; mientras que la de Lilit sólo se cuenta oralmente, y por eso la sabe poca gente (bueno, no «la» sino «las», pues son muchas las historias) [...] El Señor no sólo los hizo iguales, sino que con la arcilla hizo además una forma única; mejor dicho, un Golem, una forma sin forma. Era una figura con dos espaldas; es decir, el hombre y la mujer ya juntos. Luego los separó de un tajo. [...] Adán quiso que Lilit se acostase en el suelo. Lilit no estaba de acuerdo. [...] Lilit vive precisamente en el mar Rojo, pero que todas las noches levanta el vuelo, se da una vuelta por el mundo, rompe los cristales de las casas en las que hay niños e intenta sofocarlos. Es menester estar atentos; si logra entrar, se la atrapa debajo de un plato volcado, y ya no puede hacer daño. Otras veces entra en el cuerpo del hombre, y éste queda embrujado. [...] Luego está la historia del semen. A ella le gusta mucho el semen del hombre, y anda siempre al acecho a ver dónde ha podido caer. Todo el semen que no acaba en el único lugar consentido, es decir, dentro de la matriz de la esposa, es suyo. [...] Por eso no hace más que parir. [...] Pero son también hijos de hombre, de cada hombre: hijos ilegítimos. [...] Pero me queda por contarte la historia más extraña, y no es extraño que sea extraña si se piensa que está escrita en los libros de los cabalistas, que son unos individuos sin ningún tipo de miedo. [...] los cabalistas decían que tampoco estaba bien que estuviera Dios solo, por lo que en el principio de los principios, se dio a sí mismo una compañera a la Shekiná, es decir, a su propia presencia en la creación. De este modo la Shekiná se convirtió en la esposa de Dios y, por tanto, en la madre de todos los pueblos. [...] Dios se quedó solo y, como sucede a la mayoría de nosotros, no pudo resistirse a la soledad y a la tentación y se buscó una amante. ¿Adivinas quién? Lilit, la diablesa. [...] Mientras Dios siga pecando con Lilit, habrá sobre la tierra sangre y dolor³⁰

²⁹ El súcube es tracta d'un dimoni que adopta la forma d'una dona de gran bellesa, encara que amb algun tret demoníac, que té la missió de dominar la voluntat de l'home, normalment adolescents o monjos. L'etimologia de la paraula ens indica que el súcube actuava com una dona, situant-se sota de l'home a l'hora de realitzar l'acte sexual, contraposada al Íncube, dimoni masculí que es situa al damunt de les dones, encara que també pot mantenir relacions amb homes, a l'hora de dur a terme l'acte sexual. Una possible explicació tant als Íncubes com als Súcubes es la paràlisi de la son, ja que durant la seva aparició la víctima no es podia moure, a més a més els súcubes també es relacionaven amb les pol·lucions nocturnes, ja que un dels seus objectius era aconseguir el semen de la víctima.

³⁰ Levi, P., *Lilit y otros cuentos*, Edicions 62, 1989, pàg. 23- 25

CANVI DE MENTALITAT: LA FORMACIÓ D'UN DELICTE

La màgia ha estat una creença comuna en moltes cultures al llarg del temps, però també la religió comparteix aquesta característica, per la qual cosa és natural que arribat el moment aquests dos conceptes entrin en conflicte, sobretot en tant el manteniment d'un pot produir la desaparició de l'altre, o, si més no, pot perjudicar greument la seva credibilitat.

Les principals diferències entre la màgia i la religió són, per una banda la manera en com s'aconsegueixen les peticions i per una altra d'on prové el poder per aconseguir-les. La religió depèn directament dels deus, tant en religions politeïstes com monoteïstes, i és el sacerdot el que intercedeix per pregar i demanar alguna gràcia. L'acte de pregar, però, no garanteix que la petició sigui escoltada i molt menys duta a terme, per la qual cosa, l'ésser humà no té cap tipus de poder sobre la realització de res, i ha de confiar en la voluntat divina. La màgia, en canvi, no depèn de cap font de poder, prové només del propi mag, per la qual cosa no es necessari un intermediari, sobretot si és el mag el que demana alguna cosa.

Una explicació d'aquesta diferència en la manera d'actuar del mag o el sacerdot, ens la presenta Joan Amades en el seu llibre *Bruixes i Bruixots*:

La màgia és precursora de la religió. El màgic o sacerdot del primer sentit sobrehumà de la vida es sent superior als éssers sobrenaturals amb els quals tracta; ells els mana, els governa i els domina i condueix al seu albir i conveniència. La religió presenta ja un tipus més avançat en la concepció dels fets: l'home o el sacerdot es considera en grau d'inferioritat envers la divinitat, a la qual no mana, sinó que, reconeixent la seva superioritat, es situa envers ella en un terreny de submissió i la invoca reclamant-li gràcia i favor. La diferenciació de la màgia i de la religió són, doncs, essencials: mentre la màgia situa el màgic o el qui la practica en un grau d'ascendència i domini envers els esperits o éssers sobrenaturals amb qui tracta, la religió reconeix a aquest una summa força per damunt dels humans i situa el sacerdot i els creients en un nivell d'inferioritat i de súplica, però mai de manament ni reny.³¹

³¹ Amades, J., *Bruixes i bruixots*, Biblioteca de Tradicions Populares, Edicions El Mèdol, 2002, pàg. 9

A tot això, les accions màgiques tenen la possibilitat de garantir un mínim d'èxit, ja que actuen directament sobre la natura, essent la seva relació d'acció- reacció. Tal i com ens planteja Malinowski, la màgia i la religió apareixen en moments de necessitat, i tant l'una com l'altra proposen solucions a aquests menesters. La definició que ens dona és la següent:

Pues bien, ¿qué es lo que distingue la religión de la magia? Hemos tomado como punto de partida una distinción sumamente definida y tangible; hemos definido a la magia dentro del dominio de lo sacro, como un arte práctico compuesto de actos que son, tan sólo, medios para un fin definido que se espera para más tarde; la religión viene a ser un corpus de actos autocontenidos que ya son, por sí mismos, el cumplimiento de su finalidad.³²

Una de les diferències que es poden observar a primera vista és dissemblança entre el sistema ritual. A tall d'exemple, dins de la màgia, la tècnica de l'encanteri, el ritus i l'estat durant aquest, son fonamentals, en canvi la religió té un sistema molt més elaborat, ja que inclou, a més del propi ritus, la fe en deus, esperits i dimonis, car son aquests els que realitzen els "miracles", és a dir, les peticions fetes pels homes a través dels sacerdots, emperò, en el ritual màgic, no és necessària la intervenció de cap ésser sobrenatural, sinó que és el mateix home el qual provoca un efecte a través de ritus i conjurs. A tot això, una altra diferència notable és la relació entre la màgia, la religió i la societat. Mentre que la religió és un acte social del qual participa tota la comunitat, la màgia és molt més hermètica, primer transmesa de pares a fills i després per iniciació, però sempre a un nombre limitat d'individus. En aquest punt, el fet que la religió sigui un acte més o menys públic i les accions màgiques estiguessin envoltades de privadesa, va ajudar a conformar tot el misteri que les envoltava.

Endemés, la religió és la base que unifica la societat, ja que tots participem activament en els seus ritus, duent-los a terme o sent el seu desencadenant, com per exemple el ritual de la mort. Però i la màgia? La seva funció, al actuar directament sense intermediaris, per aconseguir alguna cosa que es desitja, sobretot en moments de necessitat o desesperació, té la funció de donar esperança.

³² Malinowski, B., *Magia, ciencia, religión*, Editorial Ariel, 1982, pàg. 104

Tal i com ens diu Malinowski:

La magia le proporciona al hombre primitivo actos y creencias ya elaboradas, con una técnica mental y una práctica definidas que sirven para salvar los abismos peligrosos que se abren en todo afán importante o situación crítica.

Le capacita para llevar a efecto sus tareas importantes en confianza, para que mantenga su presencia de ánimo y su integridad mental en momentos de cólera, en el dolor del odio, del amor no correspondido, de la desesperación y de la angustia. La función de la magia consiste en ritualizar el optimismo del hombre, en acrecentar su fe en la victoria de la esperanza sobre el miedo. La magia expresa el mayor valor que, frente a la duda, confiere el hombre a la confianza, a la resolución frente a la vacilación, al optimismo frente al pesimismo.³³

Després de veure les diferències entre màgia i religió i quines son les seves atribucions socials, prosseguirem a analitzar les diferents tipologies de màgia que existien, depenent de qui les duia a terme i quines accions concretes realitzaven. Una primera categorització la trobaríem entre màgia alta, baixa i popular, encara que les seves diferents atribucions s'anirien igualant amb el temps fins dissoldre's les diferències, unificant els conceptes com un de sol.

Abans de tot, hem d'entendre la màgia alta com una relació amb l'Orient Mitjà i les seves cultures, així com una connexió amb la numerologia, l'astrologia, la ciència i la filosofia gregues. El seu objectiu era comprendre l'univers per arribar a una comunió amb la divinitat. A partir d'aquest fi, les seves actuacions es podien relacionar amb l'endevinació, l'alquímia i també la retòrica, ja que la força de la paraula es considerava molt important. En aquest sentit, els practicants d'alta màgia no recorrien a toscs encanteris, sinó que utilitzaven complexes fórmules i operacions, ja que el seu objectiu no era aconseguir una acció concreta sinó aprofundir en el coneixement. La seva relació evident amb altres cultures considerades paganes, com la grega o la romana, a més de la seva connexió amb l'Orient i els musulmans a través de les matemàtiques, va fer que lentament la primitiva religió cristiana consideres aquesta màgia potencialment perillosa, sent la solució evident equiparar-la amb el mal, utilitzant elements cristians propis per combatre aquest nou perill.³⁴

³³ *Ibid*, pàg. 107- 108

³⁴ Quaife, G. R., *Magia y Maleficio. Las brujas y el fanatismo religioso*, Editorial Crítica, 1989, pàg. 49

A tot això, s'ha de tenir en compte que els practicants de màgia alta afirmaven que tenien l'ajuda de Déu per a realitzar els seus rituals, ja que mentre que l'Església pregava als bons esperits, els mags alts constrenyien els esperits malignes.

Entre els segles VI i XI la màgia va perdre popularitat, en tant que s'enfrontava a la idea de la justícia immanent de Déu, on es podia conèixer la seva voluntat a través dels miracles que duia a terme, per bons motius, o en les ordalies, a les causes penals. Si bé va ser a causa del creixement de les universitats en el segle XII quan es va tornar a popularitzar la màgia, ja que a ulls de l'Església, sobretot monàstica, les universitats eren una font de perill, ja que es transmetien coneixements que s'allunyaven del dogma religiós, i la utilització de treballs d'estudiosos grecs o àrabs no ajudava a millorar aquesta concepció. A més a més, l'aparició de plebeus amb gran poder al servei de monarquies, i més si aquestes noves personalitats provenien de l'àmbit universitari, va suposar un terror creixent a l'Església, ja que s'hi enfrontava directament. Per aquest mateix motiu, l'Església va patir un canvi, va sortir del seu enclaustrament per entrar més activament en la societat, remarcant el paper del diable i la cooperació amb aquest s'identificava específicament amb la màgia.

Tot i aquest clima conflictiu, en el segle XIII el mag alt, gràcies a la seva presència en el poder polític, com a conseller ficant la màgia al servei del monarca, va començar a reclamar el seu lloc en la societat com a combatent del maligne, ja que tot i servir-se d'aquest per dur a terme les seves accions, argumentaven que els dimonis temien als mags, car aquests eren capaços de dominar-los; i que eren els membres de l'Església els que estaven enganyats pel dimoni, ja que l'oposició dels sacerdots era un intent del Maligne per a que perseguissin als veritables enemics del mal. No obstant aquestes argumentacions, la creixent temor a la màgia i molt més al diable va suposar una cruenta persecució per part del poder, que va finalitzar amb les acusacions i l'empresonament de nombrosos membres destacats de la societat acusats d'adorar el diable.

Un exemple d'aquest cas és l'assimilació de llocs dedicats a deïtats considerades paganes a aparicions de sants cristians, on es duen a terme rituals i miracles, ja no a l'antiga divinitat sinó al nou sant. Per il·lustrar aquesta situació tenim el Mont Saint Michel on actualment hi ha situada una abadia en honor del sant, però que originàriament era l'emplaçament de cultes druídics en honor al deu gal del sol Belenus. Amb l'arribada del cristianisme es van anar construint diverses capelles dedicades a diversos sants, però finalment, segons la llegenda, el 708 es va construir un oratori dedicat a Sant Miquel després que en nombroses aparicions el demanes a un bisbe d'Avranches.

L'Església, tot i la seva actuació intermitent, sempre s'havia mostrat contrària a la màgia, però va ser la tesi de Sant Tomàs d'Aquino, la qual deia que la màgia alta en realitat no controlava als dimonis i que aquests fingien estar sota control del mag per dur a terme les seves intencions malignes, juntament amb que la utilització dels diables portava implícit un pacte amb aquests, la llavor de la idea de pacte diabòlic que més tard s'aplicaria a la bruixeria.³⁵ El canvi de mentalitat que va suposar la idea de Sant Tomàs d'Aquino va ser la guspira que va demonitzar la màgia, ja que el pacte amb el diable era considerat herètic. Tot i que els mags utilitzaven el ritus cristià per convocar i controlar els dimonis, era la cooperació amb ells el que era mal vist, per aquest motiu, el 1240 els cistercencs van dir que la màgia era herètica i el 1258 el papa Alexandre IV va ordenar que la Inquisició investigués si hi havia heretgia en els actes màgics. Uns anys més tard, concretament el 1277, l'arquebisbe de Canterbury i el bisbe de París van condemnar la màgia com diabòlica i finalment el papa Juan XXII, amb la butlla *Super Illius Specula* va igualar la màgia amb el culte al diable a través del pacte.³⁶

Aquesta evolució i posterior caiguda en desgràcia de la màgia alta podria haver condicionat el naixement de la màgia baixa i popular, com una perversió dels rituals que duien a terme els mags alts. Una de les característiques de la màgia baixa era la seva relació amb l'amor i les relacions sexuals, sent la creació de filtres amorosos, de figuretes i d'ungüents per aconseguir aquests objectius un dels seus pilars fonamentals. A tot això, la creença de que tota la màgia era diabòlica i herètica va igualar lentament la màgia alta amb la baixa i popular, encara que va ser a principis del segle XV quan va haver-hi una creixent persecució de la màgia baixa en classes baixes, ja que fins aquest moment, les condemnes en classes més populars eren escasses.

Les actuacions de les autoritats amb la màgia baixa eren idèntiques que amb l'alta, ja que s'utilitzaven els mateixos sistemes de detecció i judici. Però quina era la diferència entre màgia alta i baixa? En teoria, depenent de qui dues a terme l'acte màgic i de la seva categoria social es diferenciava entre mag alt i mag baix. A més a més, la població popular creia que els mags baixos tenien poders per si mateixos i no relacionaven aquests amb un anterior pacte diabòlic, el canvi de pensament en aquest tema va suposar una ajuda a la demonització de la màgia.

³⁵ *Ibid*, pàg. 53

³⁶ *Ibid*, pàg. 54

En la màgia baixa trobem dues categories, la blanca i la negra. Normalment els practicants de màgia blanca no eren molestats per la llei, segons l'àmbit territorial, encara que suposaven una bona reserva de possibles heretges.

Les actuacions de la màgia blanca es relacionaven amb tres camps: la curació, l'endevinació i la contramàgia o defensa. L'àmbit de la curació era força polèmic, en diverses zones el fet que hi haguessin persones que poguessin curar la gent més pobre i, encara més important, els animals, feia que gaudissin d'una preeminència social, tot i això existia la competència amb l'Església, que també donava remeis per a malalties. En aquest punt apareix la creença que els practicants de màgia negra poden curar les malalties que ells mateixos provoquen, per la qual cosa, algú que tingués poder de curació podia ser acusat de màgia negra, ja que era una sospita força fundada.

Un altre aspecte important, el de l'endevinació, era força popular i conegut i s'utilitzava per saber el futur, localitzar objectes o persones desaparegudes. En aquest punt no hi havia un sol mètode d'endevinació, sinó que es podien utilitzar la direcció del vent, els somnis o el vol dels ocells, segons la preferència del mag. Com que es creia que aquestes actuacions eren supersticions pageses, no acostumava a haver-hi acusacions dirigides cap a endevins, encara que es sospitava que es podien tractar de fraus o enganys.

Una de les actuacions més importants de la màgia blanca era la contramàgia o defensa contra el *maleficium*, ja que els seu objectiu era trobar la font de malefici i anul·lar-la. El problema radicava en que es podia confondre els mètodes que utilitzaven els practicants de màgia blanca per anul·lar el *maleficium* amb les mateixes arts de màgia negra. A tot això, la màgia popular també s'encarregava de protegir la societat contra la màgia negra, ja que mentre la màgia baixa necessitava un fetiller que conegués el tema, la màgia popular podia ser duta a terme per qualsevol persona. Les activitats de la màgia popular eren supersticions les quals es creien que tenien efecte, com per exemple la següent:

Un recién nacido estaba expuesto al mal, sobre todo entre el nacimiento y el bautismo. Para protegerle, se colocaba un mendrugo de pan debajo de su cabeza, un cuchillo vuelto hacia arriba cerca de su corazón, los calzones de su padre sobre el extremo de la cuna y algo de

dinero cosido en su ropa. No se le cortaban las uñas y había que llevarle al piso de arriba antes de sacarlo. Con estas precauciones el niño llegaría con vida al día del bautismo.³⁷

Una altra de les característiques de la màgia popular que té en comú amb la màgia baixa és la seva relació amb l'amor. Els filtres i conjurs d'amor eren molt populars, el problema radica en que l'afectat per un d'aquests encanteris no ho considerava màgia blanca, sinó negra i un *maleficium*.

El *maleficium* era una realitat en la vida camperola, ja que es tractava de la capacitat de fer mal als altres, matar persones o animals, causar impotència o infertilitat, etc. Les seves actuacions es duïen a terme mitjançant malediccions, que tenien molt més efecte si es realitzaven en llocs o moments determinats, o conjurs o màgia amb imatges. Un exemple d'aquesta última és el següent:

Un hechicero o hechicera persistente pero desafortunado pedía a su cliente que diera vueltas a una manzana de la ciudad recogiendo piedras y salmodiando que eran el corazón de la víctima escogida. Se daba muerte a una gallina, se extraía el corazón y se clavaban en él seis alfileres. Este corazón convertido en acerico se metía en una jarra con sal, vinagre y orina; luego se calentaba. Cuando el procedimiento parecía no dar resultado, se repetía utilizando una rana. Entonces el hechicero creaba una imagen de cera de la víctima y clavaba alfileres en las zonas vitales de la efigie. Luego la colocaba en una mezcla sofocante de incienso penetrante con la esperanza de que la víctima se asfixiara. A modo de esfuerzo final, se confeccionaba una imagen especial de cera roja con una inscripción mágica y se ocultaba cerca del lugar de residencia de la víctima.³⁸

Aquesta diferència entre les diferents tipologies de màgia i les seves subdivisions, encara que subtil, també es apreciable en el llenguatge, en paraules com mag, fetiller i les diferents definicions de màgia. Per observar aquestes dissemblances utilitzarem el Diccionari de les Autoritats de la Reial Acadèmia Espanyola³⁹. En primer lloc, analitzarem el vocable màgia, i les seves diferents significacions provinents del diccionari de 1734.

MAGIA. s. f. Ciencia o arte que enseña a hacer cosas extraordinarias y admirables. Latín. Magia. NIEREMB. Philos. occult. lib. 2. cap. 95. La Magia legítima y pura, así natural,

³⁷ *Ibid*, pàg. 59

³⁸ *Ibid*, pàg. 60

³⁹ El Diccionari de les Autoritats s'ha consultat a través de la pàgina web de la RAE.

como artificial, vá por diferente camíno lícito y sin tropiezo, y toca a la consideración del artificio de la naturaleza.

MAGIA NATURAL. Es la que con causas naturales produce efectos extraordinarios. Llámase Mágia blanca, a diferencia de la diabólica. Latín. Magia naturalis.

MAGIA NEGRA. Es el abominable arte de invocar al demónio, y hacer pacto con él, para obrar con su ayuda cosas admirables y extraordinárias. Latín. Magia superstitiosa, vel diabolica.

Tal i com podem veure, ens apareixen tres definicions notables, on es dona un significat general, tal com la màgia pot ser una ciència o un art, però també una segona subdivisió entre màgia natural, que equipararíem amb màgia blanca, típicament baixa o popular, i màgia negra, que es tractaria del *maleficium*. En aquesta última ens apareix significativament el pacte diabòlic, com part fonamental i definitòria de la màgia negra, encara que equiparada amb les supersticions, continua sent específicament satànica.

Tot seguit, si veiem les definicions que ens apareix de la paraula mag, també provinents del diccionari de 1734, podem veure dues significacions força dispars. En primer lloc tenim la idea la paraula mag procedeix de cultures orientals, relacionada directament amb els savis, tenint poc a veure amb qualsevol pacte diabòlic o màgic, a més de referir-se als Mags d'Orient. El segon sentit és diferent, aquí sí que ens apareix la relació amb la màgia i el diable, però també amb la fetilleria, ja que s'equipara al mag amb el fetiller, com usuari comú de la màgia i les endevinacions.

MAGO. s. m. Nombre que daban los Orientales a sus sabios, a sus Philótophos y a sus Reyes. Y se aplica regularmente a los tres que vinieron de Oriente a adorar a Christo Señor Nuestro recién nacido. Latín. Magus. VALVERD. Vid. de Christ. lib. 1. cap. 17. A los trece días del Nacimiento de Jesús, estando todavía sus Padres en la cueva, vinieron tres Reyes Magos o Sabios, naturales del Arábia. CALD. Aut. Mystica y Real Babilonia.

MAGO. Se llama comunmente el que por arte mágica, ayudado del demónio, hace algunas cosas, en que parece excede a lo ordinario de la naturaleza. Latín. Magus. Magicus. GUEV. Vid. del Emper. Bassiano, cap. 13 Siempre tenía conversación con los Magos y Adivinos y Agoreros, para que le dixessen qué tanto había de vivir, y qué muerte había de morir. PARR. Luz de Verd. Cath. part. 2. Plat. 9. El segundo ramo es la Mágia: no tiene voz própria nuestro Castellano con que llamarla, hechicería la decimos, y a los Magos llamamos hechiceros.

La fetilleria, amb l'art d'encantament, també té les seves pròpies definicions en el diccionari de 1734, on queda remarcat el caire diabòlic d'aquestes accions, ja que tal i com es defineixen aquestes paraules, l'acte més remarcable d'un encanteri i l'obra predilecta del fetiller és fer mal, tant com sigui possible, sempre comptant amb l'ajuda del diable com a font de poder. A tot això, podem observar la relació de paraules que ens trameten, com la relació amb el *maleficium* a través de la paraula malèfica o Saga.

HECHICERIA. s. f. El acto de hechizar, practicar y hacer los hechizos. Latín. Veneficiis infectio. COMEND. sob. las 300. Copl. 35. Y por tanto aquellas gentes hasta agora usan de la arte mágica, y de crueles hechicerías. HORTENS. Paneg. pl. 316. La hechicería es una superstición, que cae mui cerca de la infidelidad.

HECHIZAR. v. a. Hacer a alguno mui grave daño, yá en la salud, yá trastornándole el juicio vehementemente, interviniendo pacto con el demonio, yá sea implícito, yá explícito. Viene del Latino Fascinum, que vale Hechicería. Antiguamente se decía Fechizar. Latín. Veneficiis aliquem inficere. Maleficiis laedere. PARR. Luz de Verd. Cath. part. 2. Plat. 9. Entendemos por hechiceros solos aquellos que por arte del diablo hacen mal y grave daño a otro en la salud, en la vida, &c. y así suelen decir: Lo hechizaron.

HECHICERO, RA. adj. La persona que executa y hace los hechizos. Latín. Veneficus. Pharmacea praestigiatrix. Malefica. Saga, ae. INC. GARCIL. Coment. part. 1. lib. 1. cap. 14. Huvo hechiceros y hechiceras, y este oficio, más ordinario le usaban las Indias que los Indios.

Per últim, la definició de bruixa, que ens apareix com a *bruxa*, provinent del diccionari de 1726, que ja assimila un dels orígens de la creació de l'arquetip de la bruixa amb la *strix*, tal i com a ocell nocturn que s'alimenta de carn i sang de nadons. En aquest punt, és interessant com en el segon significat de *bruxa* ja ens apareix assimilada a la dona malvada que pacta amb el diable, però amb les característiques de la *strix*, com el canibalisme i la ingesta de sang infantil.

BRUXA. s. f. Ave nocturna semejante à la Lechúza, aunque algo mayor, que de noche dá ásperos chillidos, al modo del fuerte ruido que forma el rechinar los dientes. Tiene la cabéza grande, los ojos como los del Buho, y siempre abiertos, el pico corvo como ave de rapíña, las plumas canas, y las uñas encorvadas. Vuela de noche, y tiene el instinto de chupar à los niños que maman, y tambien las tetas de las amas que los crian. Es voz antigua, y sin uso. Lat. Strix, gis. COMEND. sob. las 300. fol. 86. Aquella triste voz imitaba los ladridos de los perros, los gemidos de los lobos, las quejas de los temerosos buhos y bruxas. HUERT. sob. Plin. lib. 11. cap. 39. nota marginál. Las Striges está recibido ser las bruxas.

BRUXA. Comunmente se llama la muger perversa, que se empléa en hacer hechizos y otras maldádes, con pacto con el demónio, y se cree, ù dice que vuela de noche. Díxose assi por analogía de la Bruxa ave nocturna. Lat. Venefica. Saga. Strix. LOP. Dorot. fol. 25. Digo que sucéde à los amantes lo que à las bruxas, que piensan que ván con el cuerpo donde los llevan imaginariamente. QUEV. Mus. 6. Rom. 32.

Que chupais sangre de niños, como bruxas infernáles.

Chupado de bruxas. Comparación vulgar con que se dá à entender el que está flaco y descolorido: aludiendo à la vulgaridad de que las bruxas chupan la sangre à los niños, que por esto están flacos y descoloridos. Lat. Ab strigibus exsuctus, a, um.

A partir de la comparació de significats, podem extreure que aquestes paraules es poden utilitzar per definir el mateix concepte segons el context, però que segueixen sent una representació lingüística de les categoritzacions de la màgia. Per tant, podem assimilar el mag o maga amb amb els fetillers, ja que tots dos utilitzen la màgia, així com els fetillers amb les bruixes, ja que continuem aquest ordre jeràrquic d'igualtat en les accions, tant fetillers com bruixes duen a terme encanteris, però per contra, a una bruixa mai se la pot anomenar fetillera o maga, ja que aquestes duen a terme unes accions que no li són característiques a les bruixes, a més de donar-li un prestigi que no té.

1.- QUI ERA LA BRUIXA?

Per entendre com van iniciar-se els processos de bruixeria s'ha de determinar a qui s'acostumava a jutjar, quines eren les característiques comunes entre els acusats, per a que aquests fossin considerats bruixots, bruixes o adoradors del diable. Tot i que resulta complicat establir unes pautes genèriques, si que existeixen alguns indicis que marquen certes tendències semblats. En aquest apartat intentarem analitzar qui era la bruixa en realitat, i per què les seves característiques personals convertien a aquests individus en un blanc idoni per a una acusació.

En primer lloc, ens apareix la motivació lligada amb el sexe, ja que en la immensa majoria dels casos, els acusats de bruixeria eren dones. Aquesta característica, però no era total, ja que hi havia certs moments en que l'arquetip de bruixa deixava de banda la sexualitat femenina i incloïa la masculina. Aquestes situacions són característiques dels principis de les caceres de bruixes, on la relació entre bruixeria i heretgia encara no estava diferenciada totalment. En aquests moments existia un major nombre d'homes acusats que no pas de dones, atès que els tribunals, principalment religiosos, donaven més importància a l'heretgia que no pas al *maleficium*. Un altre moment en que la diferenciació sexual es difumina és la relacionada amb els "crims polítics". Moltes personalitats podien utilitzar la màgia i la bruixeria per progressar en les seves carreres polítiques, la qual cosa implicava un percentatge de traïció. Com que l'home estava molt més lligat a les activitats socials que les dones, va ser el major perjudicat. Un tercer moment en que els homes van ser inculpats era quan les caceres de bruixes perdien el control. L'histerisme social i les acusacions en cadena afectaven a famílies senceres i la imatge de la bruixa perdia completament el sentit.⁴⁰

Tot i les referències anteriors, la bruixa femenina segueix sent la imatge més generalitzada. Aquest prototip ens ve referenciat de cultures precedents, a causa de la preminent relació entre la màgia i la dona. A banda d'això existia la creença cristiana que la dona era més dèbil per naturalesa, la qual cosa les feia idònies per a ser temptades pel diable.

⁴⁰ Levack, B. P., *La caza de brujas en la Europa Moderna*, Alianza Universidad, 1995, pàgs. 176- 180

Hay algunos que asignan otras razones al hecho de que haya más mujeres que hombres sometidas a la superstición. La primera es que las mujeres son más crédulas, de donde, como el demonio intenta, sobre todo, corromper la fe, las ataca con preferencia. Efectivamente, aquel que tiene su confianza fácil muestra su ligereza, dice el *Eclesiástico*. La segunda razón es que las mujeres son, naturalmente, más impresionables y están más dispuestas a recibir las revelaciones de los espíritus separados. Esta complexión, cuando se emplea para el bien, las hace muy buenas; de otro modo, son muy malas. La tercera, finalmente, es que tienen una lengua mentirosa y ligera: aquello que aprenden en las artes mágicas lo ocultan difícilmente a las otras mujeres amigas suyas, y como son débiles intentan una venganza fácil por medio de los maleficios.⁴¹

Aquesta debilitat de caràcter està fortament relacionada amb la sexualitat, ja que es considerava que les dones eren incapaces de contenir els seus impulsos físics, i que eren libidinoses per naturalesa. La creença que durant els ritus de sabbat es duïen a terme festes orgiàstiques, on les bruixes copulaven amb el dimoni i entre elles no resultava estranya a ulls de la societat.⁴²

En cuanto al otro punto, la cuestión sobre el género de mujeres que con preferencia a las demás se encuentran entregadas a la superstición y a los maleficios: tras la cuestión precedente queda claro que hay tres géneros de vicios principales que parecen reinar sobre todo entre las mujeres malas: la infidelidad, la ambición y la lujuria. Luego estas sobretodo se entregan a los maleficios, aquellas que se abandonan a estos vicios. Y porque entre los tres, el último es dominante por que es insaciable, las que son ambiciosas son las más inficionadas, porque son más ardientes para satisfacer sus pasiones depravadas, como son las adúlteras, las fornicadoras, y la concubinas de los grandes.⁴³

Una altra característica comuna són les feines que duïen a terme, a causa de la consideració de l'existència de treballs relacionats amb les males arts, com eren les ocupacions de cuinera, remeiera o llevadora. En primer lloc, la relació entre la cuina i la bruixeria té a veure amb les plantes utilitzades en ambdues activitat, atès que les accions a la cuina proporcionaven l'oportunitat de recollir herbes i de transformar-les en pocions o unguents. En segon lloc, la dona que actuava com a remeiera també tenia el mateix problema que la cuinera, pel seu coneixement en les propietats de les plantes. El problema apareixia quan un pacient no es recuperava d'una malaltia i s'acusava a la

⁴¹ Kraemer, H. Sprenger, J., *El martillo de las brujas para golpear a las brujas y sus herejías con poderosa maza: Malleus Maleficarum*, Editorial Maxtor, 2004, pàgs. 100- 101

⁴² Levack, B. P., *La caza de brujas en la Europa Moderna*, Alianza Universidad, 1995, pàgs. 181

⁴³ Kraemer, H. Sprenger, J., *El martillo de las brujas para golpear a las brujas y sus herejías con poderosa maza: Malleus Maleficarum*, Editorial Maxtor, 2004, pàg. 107

remeiera, ja que es creia que, si una persona era capaç de curar, també ho era de perjudicar. Les llevadores, en canvi, no tenien cap tipus de relació amb les plantes, però sí amb els infants. A causa de l'alta mortaldat infantil de l'època i les defuncions durant el part, era molt fàcil acusar la llevadora de la mort del nen.⁴⁴

La bruixeria i l'edat també estaven relacionades, ja que hi havia la tendència a acusar dones, de més de cinquanta anys, com a fetilleres. Les motivacions d'aquesta relació tenien a veure amb l'acumulació de sospites al llarg dels anys que acabava amb l'acusació de bruixeria, per la qual cosa, una bruixa podia ser acusada quan tenia més de cinquanta anys, però haver estat considerada com a fetillera de feia molts anys. En segon lloc, hi havia la conducta característica de les persones grans, sobretot activitats considerades excèntriques, cosa que podia incomodar els veïns. En tercer lloc, tenint present que les dones d'aquesta edat eren considerades grans, la seva capacitat física estava molt minvada. Una de les poques maneres que tenien de defensar-se i protegir-se, era mitjançant el *maleficium* i la màgia⁴⁵. També existia una relació entre l'edat i la sexualitat. La por a una dona sexualment experta i independent, amb uns desitjos assumits, contrastava amb la idea que es tenia del paper femení, en que la dona havia d'estar supeditada a l'home i reprimir els seus impulsos sexuals. El fet que una dona experta pogués iniciar una de jove, aterrava a la societat, ja que suposava un trencament del control imperant.⁴⁶

L'estat civil de l'acusada era molt important. La idea predominant mostrava una dona gran, soltera o vídua. Aquest aspecte mostra la por a la independència femenina, pel fet que una dona que no es trobés sota el control d'un home, ja fos el pare o el marit, era considerada perillosa. A més a més, una dona soltera o vídua, podia ser temptada més fàcilment pel diable, sobretot en forma d'home viril, considerant que, en créixer, la dona intensificava els seus desitjos i fantasies sexuals i era més probable que les volgués dur a terme.

⁴⁴ Levack, B. P., *La caza de brujas en la Europa Moderna*, Alianza Universidad, 1995, pàgs. 182- 184

⁴⁵ Roma i Casanovas, F., "Una mirada geográfica al fenómeno de la brujería devolviendo a "las Otros" el sentido de lo que era suyo" dins de *Studium: Revista de humanidades*, n°14, 2008, pàg. 212

⁴⁶ Levack, B. P., *La caza de brujas en la Europa Moderna*, Alianza Universidad, 1995, pàgs. 185- 189

Tot i això, també hi havia casos de dones casades acusades de bruixeria, tot i que les raons eren diferents. En primer lloc, les disputes familiars podien causar aquestes acusacions, a més dels litigis contra una altra família, atès que acusar la dona d'un adversari era una bona opció per guanyar una batalla legal.⁴⁷

La condició econòmica també es un factor a tenir en compte. Normalment, les dones acusades de bruixeria es trobaven en un estrat baix de la població, en el límit de la pobresa, encara que subsistint gràcies a les almoines. El fet que es trobessin en una posició social tan dèbil, les feia més proclius a ser acusades de bruixeria, bàsicament per que eren utilitzades com a boc expiatori. A tot això, el fet que sobrevisquessin gràcies a la caritat, podia despertar certa hostilitat en la comunitat, ja que el fet de dependre de la societat, creava una càrrega en la població, la qual en moments de crisi, no estava disposada a seguir mantenint a persones que no es valgessin per si mateixes. Aquesta situació, també suscitava la sospita, que les dones que vivien en la indigència, podien recórrer a la màgia per sobreviure, tan per aconseguir diners o menjar com per castigar a les persones que dificultaven la seva existència.⁴⁸

La personalitat de la bruixa era variable, tot i l'existència de certs punts comuns que poden constituir un prototip. Normalment, es tenia la bruixa com una persona mal parlada, amb tendència a maleir i, amb la qual era difícil la convivència. L'edat era un factor a tenir en compte, ja que la senilitat podia desembocar en un caràcter erràtic i agressiu. A més a més, també existia la relació entre la bruixa i la immoralitat. La promiscuïtat sexual, la prostitució o l'adulteri eren activitats associades a la bruixa. activitats considerades rebels i immorals, atès que la bruixa tenia el costum de rebel·lar-se contra el model, de manera conscient o inconscient, trencant l'harmonia i amenaçant l'equilibri social⁴⁹

⁴⁷ *Íbid*, pàgs. 190- 193

⁴⁸ *Íbid*, pàgs. 194- 197

⁴⁹ *Íbid*, pàgs. 197- 202

2.- CREACIÓ DE LA BRUIXA

Segons Joan Amades en la seva publicació *Bruixes i Bruixots*, hi ha quatre formes de creació de la bruixa a partir d'un do natural: el lloc de naixement, el dia, l'ordre dins de la família o per herència. La característica de naixement de la futura bruixa podia arribar a condicionar el tipus de màgia a la qual es dedicaria. El do que prové del lloc de naixement, sobretot si es considera que totes les dones de la mateixa localitat són bruixes, i de l'herència familiar, li atorguen a la màgia una condició malèfica, en canvi, si es tracta d'ordre en la família o del dia de l'any, les arts màgiques son considerades benèfiques.⁵⁰

Hi ha diversos tipus de bruixes i bruixots depenent del dia de naixement. Per exemple existeixen els *saludadors* que van néixer la nit de Nadal o Sant Joan, els quals tenen poders curatius. Els nascuts el dia de Sant Judes, els *xucladors*, poden guarir ferides succionant-les. A més a més, els *setens*, també tenen poders sanadors. Aquests últims no depenen del dia de naixement, sinó de l'ordre en la família, atès que es tracten del setè fill sense que hagi hagut variació de sexe.

Una altra forma d'aconseguir els poders de bruixa és mitjançant un pacte amb el diable. Aquest cas, comporta la renúncia a les creences cristianes i el renegament de Déu. A més a més, ja que es tracta d'una societat plenament cristiana, si la bruixa ha d'anar a missa, ha d'escoltar la cerimònia amb incredulitat, no ha de dir mai la veritat a l'hora de confessar-se i ha de fer tot el mal que sigui possible. A canvi de dur a terme tots aquests actes:

El diable, al seu torn, li ofereix en tot moment la seva protecció i ajuda. Per segellar aquest pacte, l'iniciat firma damunt d'un llibre sostingut per un diable, o senzillament hi posa la mà jurant complir. Si l'iniciat és una dona, comercia carnalment amb el dimoni, i si és un home, en Banyeta es torna dona per uns instants, i entre així mateix en relació carnal. El diable marca els seus afiliats per segellar la conversió a la seva llei. Els fa un senyal en una part del cos, generalment l'esquena, senyal que consisteix en un petit clotet en el qual s'amagaria el cap d'una agulla de picar.

⁵⁰ Amades, J., *Bruixes i Bruixots*, Biblioteca de Tradicions Populares, Edicions El Mèdol, 2002, pàg. 42

No pot abandonar la secta sense cercar un substitut, puig que el nombre de bruixots pot augmentar, però no minvar. Per a formar part de la bruixeria cal que una bruixa o bruixot iniciï el novençà i el presenti al diable.⁵¹

Segons la zona geogràfica existeixen mètodes o directrius específics de pacte diabòlic. Per exemple, a Catalunya, les bruixes no poden iniciar a noves persones sense el consentiment del diable, en canvi a Mallorca una bruixa té la potestat suficient per ensenyar els seus coneixements sense haver de demanar permís al dimoni. A més a més, el pacte podia variar, ja que el pacte que es du a terme té una durada limitada, es a dir, mentre dura el pacte, el diable protegeix la bruixa, però en el moment en que el pacte expira, la bruixa es lliure de renovar-lo o no, si no ho fa, la seva ànima no és reclamada pel diable i pot anar al cel, en canvi, si mor durant la duració del pacte, el seu esperit es reclamat i baixa als inferns.⁵²

Per últim, ens apareix una tercera manera de convertir-se en bruixa, pròpia de les terres catalanes. Aquests mètodes els podia utilitzar qualsevol dona. El primer consisteix a despullar-se i refregar-se contra un matoll espinós. Després de realitzar aquesta acció, les dones, ara convertides en bruixes, marxaven a fer malifetes, això si, un cop realitzades, aquestes es tornaven a refregar contra el matoll i recuperaven la seva condició humana.⁵³ El segon mètode consisteix a travessar-se el cap amb una agulla de fer mitja i, mentre es té l'agulla al cap, es gaudeixen dels poders de la bruixeria.⁵⁴

⁵¹ *Íbid*, pàgs. 47- 48

⁵² *Íbid*, pàg. 51- 52

⁵³ Tomeo J., Estadella J. M^a., *La brujería y la superstición en Cataluña*, Ediciones Geminis, 1963, pàgs. 15, 21

⁵⁴ Amades, J., *Bruixes i Bruixots*, Biblioteca de Tradicions Populars, Edicions El Mèdol, 2002, pàg. 50

3.-ACCIONS DE LA BRUIXA

La bruixeria té unes activitats pròpies que caracteritzen la seva figura, però també que les seves acusacions. Una persona acusada de fetilleria compleix, almenys, amb una d'aquestes característiques. En aquest apartat, tractarem les característiques de la bruixeria, però relacionades directament amb les acusacions judicials.

Un dels trets més importants de la bruixeria és la relació de les seves practicants amb el diable, però la imatge d'aquest està molt distorsionada, ja que s'ha anat conformant al llarg dels segles. La iconografia diabòlica és va anar formant a partir de les pròpies concepcions cristianes i, també de la imatgeria d'altres religions anteriors al cristianisme, les quals van ser demonitzades per anar en contra del credo catòlic.

Si analitzem la figura de Satanàs, veiem que normalment se'l representa de color negre. Aquesta característica prové de la tradició cristiana, a causa de la relació existent entre aquest color i el pecat, per la foscor i la vinculació amb la nit. Un altre tret són les ales, les quals apareixen, normalment, deformades i amb aspecte reptilià. El simbolisme que representen està directament relacionat amb l'origen del diable com a àngel caigut: Llucifer era el seu nom angèlic i Satanàs el que adopta després, com a adversari de Déu.⁵⁵

“¡Cómo caíste del cielo, Lucero del amanecer! Fuiste derribado al suelo, tú que vencías a las naciones. Pensabas para tus adentros: ‘Voy a subir hasta el cielo; voy a poner mi trono sobre las estrellas de Dios; voy a sentarme allá lejos en el norte, en el monte donde los dioses se reúnen. Subiré más allá de las nubes más altas; seré como el Altísimo’.

¡Pero en realidad has bajado al reino de la muerte, a lo más hondo del abismo! Los que te ven se quedan mirándote, y, fijando su atención en ti, dicen: ‘¿Es este el hombre que hacía temblar la tierra, que destruía las naciones, que dejó el mundo hecho un desierto, que arrasaba las ciudades y no dejaba libres a los presos?’” (Is. 14. 12- 17)

Fig. 5.- Ricardo Bellver, “Ángel Caído”, 1885, Parque del Retiro, Madrid

Fig. 6.- German el Recluso, il·lustració del diable, Codex Gigas, s. XIII, Estocolm

⁵⁵ Levack, B. P., *La caza de brujas en la Europa Moderna*, Alianza Universidad, 1995, pàg. 58

La imatge del diable, però, també té trets característics de les deïtats paganes predecessores, per exemple el seu aspecte de boc, el qual recorda al deu grecoromà Pan o al deu celta Cernunnos. Ambdós comparteixen l'aspecte animal tant característic que adopta del dimoni: la forma de boc, amb les banyes incloses. Una altra particularitat que evoca antecessors pagans és l'aparició de pits femenins en la iconografia cristiana, la qual cosa fa referència a la deïtat Diana i a un culte anterior a la fertilitat.⁵⁶

Fig. 7.- Déu Cerunnos, Pilar dels Navegants, s. I d. C., Museu de Cluny, Paris

Les atribucions físiques del diable, així com dels seus poders, formen part d'un debat força controvertit, sobretot en relació a la seva aparença sòlida i la seva capacitat d'introduir-se en altres cossos. Al segle XII i XIII es va establir la teoria, que seria acceptada durant tot el període de la cacera de bruixes, segons la qual el diable i la seva cort, al procedir d'àngels compartien amb aquells la seva composició en esperit, però podien conformar un cos físic a partir dels vapors de la terra. Això els conferia la capacitat física i fisiològica per dur a terme activitats característiques dels aquelarres, com el ball o les relacions sexuals, on a causa de la no existència de sang en el cos, el diable mantenia una temperatura extremadament freda, tal i com s'ha relatat en nombrosos judicis. La capacitat mig corpòria mig incorpòria del dimoni donava credibilitat a la seva capacitat de possessió d'altres cossos, atès que al compondre-se només d'esperit li era molt fàcil introduir-se en altres persones o animals.⁵⁷

Dels poders del diable un dels més importants és la facultat per provocar il·lusions. Les seves víctimes, tenien la creença de que es transformaven en animals o en el cas dels homes, que el membre viril els desapareixia. La seva característica il·lusòria ens apareix en grans tractats de bruixeria, com el *Malleus Maleficarum*:

Nadie duda de que algunas brujas hagan cosas sorprendentes acerca de los órganos viriles; muchos lo han visto y muchos lo han oído decir. Y es de notoriedad pública, puesto que la realidad de este miembro era conocida por la vista y por el tacto. En cuanto a la manera como esto pueda realizarse, hay que decir: aunque esto no pueda hacerse más que de dos maneras, la una verdadera y real y la otra ilusoria, empero las cosas realizadas por las brujas en este dominio no tienen lugar más que por una especie de ilusión engañosa; la ilusión,

⁵⁶ *Íbid*, pàg. 57

⁵⁷ *Íbid*, pàgs. 59- 60

empero, no se encuentra más que en la imaginación del paciente: porque su imaginación puede estimar real y verdaderamente que su cosa no está presente, puesto que con ninguna operación de sus sentidos externos, vista o tacto, no percibe la presencia. Así, a partir de ello, puede decirse que la ablación del miembro es cierta por lo que respecta la imaginación, aunque no lo sea en realidad. Acerca del como de la cosa, hay que notar que ello puede ocurrir de dos manera: o bien que no sea imposible que el diablo pueda equivocar los sentidos externos, el, que tiene poder para equivocar los sentidos internos, llevando a la percepción actual de imágenes en reserva en la imaginación así equivoca a los hombres en una operación natural, para que lo visible les sea invisible; lo tangible intangible; lo audible, inaudible; etc.⁵⁸

Relacionat directament amb el diable, ens apareix el concepte de pacte, nexa d'unió entre la bruixeria i el delicte, ja que suposava idolatrar una entitat que no fos Déu, anant en contra del primer manament: "Estimaràs a Déu per sobre de totes les coses". Les primeres aparicions de pacte apareixen a partir del segle IX, quan es van traduir al llatí llegendes que contenien aquests tipus d'associacions. En aquests, els personatges establien pactes en que la víctima oferia la seva ànima a canvi d'aconseguir poders, salut o l'objecte desitjat.

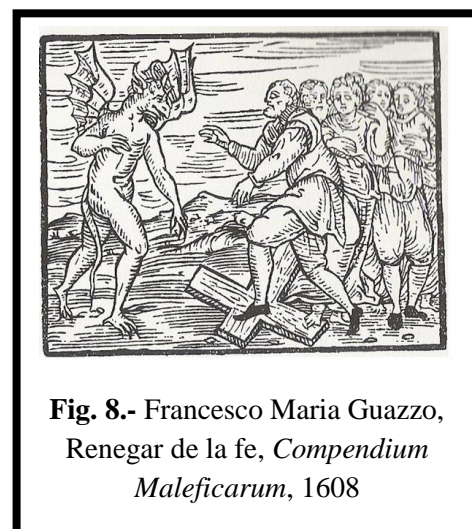

Fig. 8.- Francesco Maria Guazzo, Renegar de la fe, *Compendium Maleficarum*, 1608

Un dels elements més importants a l'hora de reconèixer un pacte amb el diable eren les marques que aquest deixava en el cos de la víctima, i que l'assenyalaven com a adorador de Satanàs. Aquesta senyal acostumava a ser un defecte o taca de naixement, que es podia caracteritzar per una insensibilitat al dolor. Depenent de la zona geogràfica, les característiques de la marca, com la seva forma i situació en el cos, podien variar, però normalment s'acostumava a buscar qualsevol característica peculiar a prop de la vagina de la dona o de l'anus de l'home, que demostrava una relació sexual amb el diable. Aquest tret va provocar l'aparició d'oficis especialitzats en buscar marques diabòliques, com els "punxadors" els quals s'encarregaven de clavar llargues

58 Kraemer, H. i Sprenger, J., *El Martillo de las Brujas: para golpear a las brujas con poderosa maza: Malleus Maleficarum*, Editorial Maxtor, 2004, pàgs. 130- 131

agulles a les zones on es veia una marca, per demostrar un pacte amb el diable si les víctimes no reaccionaven fisiològicament.⁵⁹

Un exemple de pacte ens el proporciona l'escrit de l'arquebisbe Hincmar de Reims, quan el 806 escriu un tractat on es narra el poder de la màgia per a fer el mal. En aquest, apareix la història d'un jove que vol aconseguir els favors d'una noia, i que, per mitjà d'un mag o bruixot que intercedeix, fa un pacte amb el diable renunciant a la fe catòlica i duent a terme una paròdia del baptisme⁶⁰:

“Do you believe in me?”

“Yes, I believe,” replied the boy.

“Do you renounce Christ?”

“I do renounce him.”

“Well, you Christians always come to me when you need help and then try to repent afterwards, seeing that Christ is merciful. I want you to sign up in writing so that there will be no possibility of your escaping me.”⁶¹

A partir del segle XII i XIII la idea del pacte diabòlic va arribar a cotes més altes. La traducció de nombrosos textos grecs i islàmics van introduir la idea de la nigromància, es a dir, el control dels esperits dels morts o també el control dels dimonis. En aquest cas, el pacte té com a funció utilitzar els diables per a ús propi, com aconseguir coneixements prohibits, encara que podia ser difícil discernir si el pacte es realitzava per motius bons o dolents. La condemna a aquest tipus de màgia va venir de la mà dels teòlegs escolàstics, els quals van aportar arguments contra aquest tipus de pacte, encara que s'argumentava que els practicants no servien el diable, sinó que el dominaven i li donaven ordres. En aquest punt, es va arribar a la conclusió que la conjuració del diable

59 Quaipe, G. R, *Magia y maleficio. Las brujas y el fanatismo religioso*, Editorial Crítica, 1989, pàg. 72

60Burton Russel, J., *Witchcraft in the Middle Ages*, Cornell University Press, 1972, pàgs. 83- 84

⁶¹ “Creus en mi?”

“Sí, crec”, va respondre el noi.

“Renúncies a Crist?”

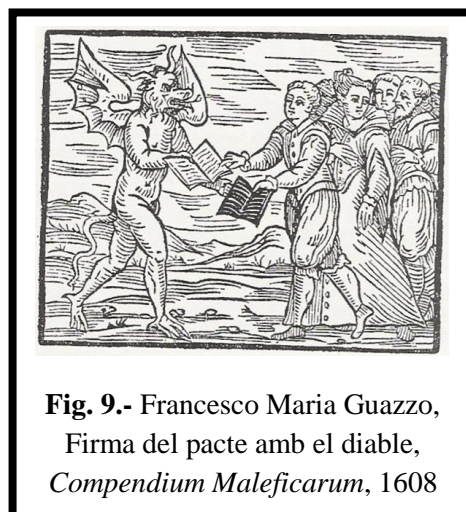
“Renuncio a ell”

“Bé, vosaltres els cristians sempre veniu a mi quan necessiteu ajuda i després tracteu de penedir-vos, veient que Crist és compassiu. Vull que es registri per escrit per que no hi hagi cap possibilitat d'escapar de mi.”

contenia un pacte explícit, si li oferia alguna cosa, o implícit, ja que la mera crida del dimoni ja imposava un acord entre ell i el mag o bruixot.⁶²

Aquest nou concepte de pacte diabòlic es va estendre durant el segle XIV a qualsevol tipus de màgia ritual amb concepció d'heretgia, ja que el pacte suposava una renúncia a Déu totpoderós a més de l'adoració a un altre esser. La màgia baixa o *maleficium*, provinent del món més rural, també va assolir el concepte de desviació, atès que per aconseguir un objectiu havia d'existir un pacte tàcit amb el diable, considerant que aquest era l'únic capaç de conferir poder i produir efectes màgics. Quan el pacte es va generalitzar i va afectar a la màgia més popular, el control que exercia el mag o bruixot sobre el diable va canviar: d'una relació de superioritat per part de l'humà es va passar a una de desigualtat, on el mag passava a ser el servent del dimoni a canvi d'una pobra compensació. A més a més, es va produir un canvi molt més important, en passar a ser el bruixot el servent, va variar el sexe, convertint-se així en la bruixa adoradora i serventa del diable.⁶³

El pacte amb el diable és un fet irremeiable, que sentència l'ànima de la bruixa i la lliga a Lluçifer per tota l'eternitat. El pacte, es realitza firmant en un llibre negre que només conté una fulla en blanc, i a continuació, es mantenen relacions sexuals amb el diable. Aquest fet és important, ja que durant el transcurs de l'acte, el dimoni deixa una marca indeleble en el cos de la bruixa, la qual servirà posteriorment per a inculpar-la com a servidora del diable.⁶⁴

62 Levack, B. P., *La caza de brujas en la Europa Moderna*, Alianza Universidad, 1995, pàg. 64

63 *Ibid*, pàg. 66

64 Tomeo J., Estadella J. M^a., *La brujería y la superstición en Cataluña*, Ediciones Géminis, 1963, pàg.

El concepte d'aquellarre o *sabbat*⁶⁵ es relaciona amb una reunió col·lectiva on nombroses bruixes reten culte al diable, participen en festes orgiàstiques, tant heterosexuales com homosexuals, i duen a terme infanticidis, on les víctimes formen part del banquet.

Una de les primeres mostres del concepte de reunió ens apareix a Irlanda entre el 1324 i 1325 on Alice Kytler i els seus còmplices van ser acusats de practicar *maleficium*, però també de pertànyer a una secta que es reunia de nit, renegava

de la fe cristiana i oferia sacrificis als diables. A més a més, Alice va ser acusada de mantenir relacions sexuals amb el seu dimoni familiar, a tot això, cap dels membres de la secta va ser inculpat formalment de canibalisme infanticida, encara que sí se'ls va acusar de preparar beuratges i pocions amb les robes de nens morts i amb el greix de cadàvers humans.⁶⁶

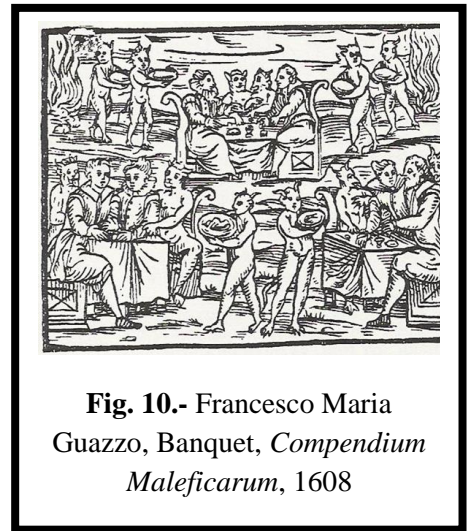

Fig. 10.- Francesco Maria Guazzo, Banquet, *Compendium Maleficarum*, 1608

Fig. 11.- Francisco Goya, "El aquellarre", 1821- 1823, Museu del Prado, Madrid

Els successos dels aquellarres mai van estar clars del tot, a causa dels nombrosos testimonis que s'obtenien sota tortura, a més de la variació de les activitats depenent de la zona geogràfica on es trobessin. Per exemple, les bruixes basques tenien preferència pel canibalisme infantil, amb la conseqüent profanació de tombes, a Alemanya hi havia

65 El *sabbat* és el dissabte en el judaisme i equival al seu dia sagrat. La seva relació amb la bruixeria es deu a la concepció dels jueus com un poble heretge i el fet de tenir un dia sant diferent al del cristianisme i al sincretisme dels seus ritus en l'època va suposar una relació terminològica senzilla.

66 Levack, B. P., *La caza de brujas en la Europa Moderna*, Alianza Universidad, 1995, pàg. 70

tendència cap a l'escatològic, sent els fluids humans elements clau de pocions i beuratges⁶⁷. Normalment es començava pel ritual d'iniciació de les novícies, seguit d'un banquet on es podien menjar animals i nens. També podia aparèixer una paròdia de la missa cristiana, amb la profanació de l'hòstia i la recitació de les oracions al revés.⁶⁸ A continuació, la festa desembocava en una dansa que acabava en una orgia conjunta entre tots els participants, incloent animals i dimonis. Una descripció del sabbat en terres catalanes ens el presenta Joan Amades:

En les indicades reunions regna la major alegria i desenfrè. Hi acudeixen bruixots i bruixes de tots els indrets i de terres molt llunyanes. Al so d'un flabiol de to molt ronc, que toca el mateix diable, fan grans balls rodons, semblants a sardanes. Tot el que trepitgen queda sec i erm. Les presideix el diable, unes vegades sota la seva forma normal, d'altres en figura de boc o cabró, i al Rosselló àdhuc es presenta sota la forma de ca o de mico. Està assegut dalt d'un tron de pedra i fa alhora de rei i de déu de tota aquella gent que li adora la seva pota forçada tota daurada. Hi ha vegades que a més d'en Satanàs intervenen a la gresca molts altres diables menuts. Enmig de la gran gatzara bull una caldera plena de mil herbes estranyes barrejades amb serpents, escorçons, llangardaixos, salamandres, escorpins, etc. Serveixen de remenador un braç o cama de criatura o una pota de cabra. Al Rosselló, a més de les herbes hi posen cervells de passerell, de gat negre, caps de granota, i ho ruixen amb sang de colom i de rata-pinyada. El beuratge d'aquest bullit serveix per a encantar i donar mal. També és l'ungüent de què es serveixen per a volar i per a convertir-se en animal. Abans de dissoldre la reunió són repartits els untets en una olleta, que cada una porta a l'efecte, o untant-los un tall de cansalada, que porten al mateix fi. El braç o cama d'infant, ha de portar-lo cada una d'elles per torn. Solen concórrer a aquestes reunions completament nues. Allí fan coneixença, s'expliquen llurs malifetes i donen compte estret de llur comportament al diable. La que no ha complert prou bé amb els seus deures de bruixeria és penjada en presència de tothom, com a escarment. L'assistència és obligatòria; la bruixa que no acudeix a la reunió sense causa justificada és fortament amonestada pel diable. Per evitar que els no iniciats puguin heure'n esment i arribar en aquestes reunions desencadenen vents en totes direccions i així fan impossible l'accés al lloc on es celebren. Abans de dissoldre la reunió comercien amb el diable per refermar el pacte tancat, i li besen sota la cua en senyal d'acatament.⁶⁹

67 Quaipe, G. R., *Magia y maleficio. Las brujas y el fanatismo religioso*, Editorial Crítica, 1989, pàg. 78

68 *Íbid*, pàg. 79, i també: Levack, B. P., *La caza de brujas en la Europa Moderna*, Alianza Universidad, 1995, pàg. 68

69 Amades, J., *Bruixes i Bruixots*, Biblioteca de Tradicions Populars, Editorial El Mèdol, 2002, pàgs. 74-75

La idea de l'aquellarre s'extreu de l'imaginari i la psicologia de l'època, ja que durant la seva celebració es duïen a terme els actes considerats més nauseabunds per la societat. Per exemple, la creença de la trobada de persones amb característiques i poders sobrehumans, podia alterar substancialment l'ordre en el que es vivia, amenaçant la comunitat i la vida quotidiana. Aquesta vulneració de l'ordre també ens apareix en les actuacions de canibalisme, considerades el màxim de la perversió. Les danses conjuntes entre homes i dones que desembocaven en orgies, son una mostra de la forta repressió dels instints sexuals que es vivia, ja que aquests estaven reservats a les relacions maritals i només amb una intenció reproductiva.⁷⁰

Fig. 12.- Francesco Maria Guazzo, *Osculum infame*, *Compendium Maleficarum*, 1608

Un dels mètodes que les bruixes utilitzaven per arribar als *sabbats*, era justament una de les seves característiques principals, la capacitat de volar. Si prestem atenció a l'imaginari popular, la imatge de la bruixa muntada en una escombra i sobrevolant la terra és el prototip reconegut per tothom. Tot i això, la idea dels vols de les bruixes és molt més antiga, i no apareix relacionada amb cap escombra, sinó amb pocions i drogues.

En l'època existien creences diverses sobre la capacitat de vol de les bruixes, per exemple tenim les paraules de Fra Martín de Castañaga, que diu en el seu *Tratado de las Supersticiones y hechicerías* de 1529 en relació al vol: “¿Pues por qué hemos de dudar de ello, habiendo en el demonio potencia y en el hombre obediencia, si Dios lo permite? Per contra, tenim els que opinaven que la idea del vol era fruit d'un somni produït pels ungüents que les

Fig. 13.- Francisco Goya, “Capricho 68: Linda maestra”, 1799

⁷⁰ Levack, B. P., *La caza de brujas en la Europa Moderna*, Alianza Universidad, 1995, pàg. 67- 68

bruixes s'aplicaven al cos. La unió de les dues possibilitats també era una opció factible, ja que, per exemple, Pedro Ciruelo va escriure:⁷¹

“horas hay en que ellas realmente salen de sus casas y el diablo las lleva por los aires a otras casas y lugares, pero que otras veces no salen de sus casas y el diablo se reviste en ellas de tal manera que las priva de todos sus sentidos y caen en tierra como muertas y frías. Y las representa en sus fantasías que van a las otras casas y lugares y que allá ven y hacen y dicen tales y tales cosas.”

La composició dels unguents és un misteri, ja que la recepta canvia segons la zona i l'època, a més de ser necessàries unes paraules que farien que aquest misteriós suc fes efecte⁷². Segons ens diu Joan Amades:

També poden adquirir la facultat de volar sense ales, com si fossin un ocell i sense perdre llur condició humana, unes vegades completament soles i d'altres cavalcant damunt d'una escombra que els serveix de cavall. Per a poder volar deuen, així mateix, despullar-se nues precisament vora la llar, untar-se els sotaaxelles, els polsos o l'anús amb un unguent o amb un bocí de cansalada untat d'un suc especial, que guarden precisament sota la llosa de la llar o dintre els fogons. Un cop ben untades se'n volen xemeneia amunt. Però han de pronunciar una fórmula màgica, sense la qual la untura no tindria cap efecte. Les fórmules són diverses. Altafulla. Vola, fulla. La fulla i la flor. En l'aire, fulla. Altafulla, xemeneia amunt. No crec en Déu ni en Santa Maria.⁷³

La capacitat de metamorfosar-se en animals, també es considerada un tret distintiu de la bruixa, el qual utilitzaven per dur a terme *maleficium* sense ser descobertes. Les llegendes que hi ha sobre les actuacions de la bruixa bestialitzada són nombroses. Un exemple d'aquest cas és la història d'un matrimoni jove que vivia amb la mare d'ell, però la relació familiar no era bona, a causa de la mala relació entre la jove i la seva sogra. Per aquest motiu el matrimoni va anar-se'n a viure per separat. Un dia va aparèixer a casa un gat negre, el qual es quedava mirant la jove fixament i de manera desagradable, però aquest fet no va ser puntual, sinó que es repetia diàriament a la mateixa hora. Veient això, la dona i el seu marit van acordar que ell es vestiria de dona i faria veure que era la seva muller, filant i tot, quan aparegués el gat.

71 Tomeo J., Estadella J. M^a., *La brujería y la superstición en Cataluña*, Ediciones Geminis, 1963, pàg. 29- 31

72 *Ibid*, pàg. 32

73 Amades, J., *Bruixes i Bruixots*, Biblioteca de Tradicions Populars, Editorial El Mèdol, 2002, pàgs. 60-61

Quan l'animal va fer acte de presència, li va dir a l'home: "Ets home... i files?" i aquest, sense mostrar cap tipus de sorpresa li respongué: "Ets gat... i enrahones?", i tot seguit li va tirar a sobre una paella d'oli bullent. A l'endemà, la sogra va cridar el seu fill per que estava molt malalta. Aquest a l'arribar al seu costat li preguntà que és el que li passa, i sa mare li va respondre que ho sabia ben bé, i davant la negativa del seu fill, li va dir: "I la paellada d'oli bullent que vas tirar-me al damunt ahir vespre, malvat?"⁷⁴ Aquesta llegenda és un clar exemple de com les bruixes poden canviar el seu aspecte a consciència i fer-se passar per animals, podent així vigilar la família i els veïns.

Una de les capacitats més conegudes de la bruixa, a més d'un dels seus principals malefics, és el mal d'ull o ullprendre, com es coneix a Catalunya. La capacitat de mirar malament a algú i que a continuació la mala sort caigui sobre el seu cap, fent que tot li vagi malament, és potser una de les accions màgiques més temudes, tot i que podia resultar complicat discernir entre un mal d'ull i una mirada fruit de la irritació o el cabreig. Per aquest motiu, existien "oracions" que es repetien per saber si s'estava "ullprès", com per exemple la següent, on es fica una palangana d'aigua al sol i vessant tres gotes d'oli es recita:

"Si estàs ullpresa del mati, Déu et curi i Sant Martí;

Si estàs ullpresa de part de migdia, Déu et curi i la Verge Maria;

Si estàs ullpresa de part del vespre, Déu et curi i Sant Silvestre."

Si l'oli no es dissolia no passava res, però depenent de les gotes que es dissolguessin es podia mesurar el mal d'ull que t'havien fet.⁷⁵ A més d'això, també existien els encanteris, que eren una sèrie de paraules que es recitaven per dur a terme una acció,

Fig. 14.- Ulrich Molitor, Metamorfosi de les bruixes per volar, *De lamiis et phinonicis mulieribus*, 1489

74 Tomeo J., Estadella J. M^a., *La bruixeria y la supersticion en Cataluña*, Ediciones Geminis, 1963, pàg. 22

75 *Íbid*, pàg. 81- 82

bona o dolenta, però que acostumava a tenir efecte immediat, com encendre un foc o trobar aigua.

Relacionada amb els *maleficium*, una altra de les activitats més conegudes de la bruixa, té a veure amb les relacions humanes, més concretament amb l'amor. Els encisos, o encanteris per aconseguir l'ésser estimat, eren molt utilitzats, encara que els encisos també es podien utilitzar per aconseguir qualsevol cosa que es desitgés, com la bellesa física o la riquesa. També és molt propi realitzar malefícis utilitzant una figureta de cera de la persona a qui es vol maleir, ja que no es té l'oportunitat real de ferir-la físicament. El sistema de ferir mitjançant una efígie de cera era conegut com *envoûtement*. En aquest procés, la imatge artificial era sotmesa a tortures i mals tractes, a causa de la creença que tot el que li succeís a la figura es traspassaven a la persona figurada.⁷⁶

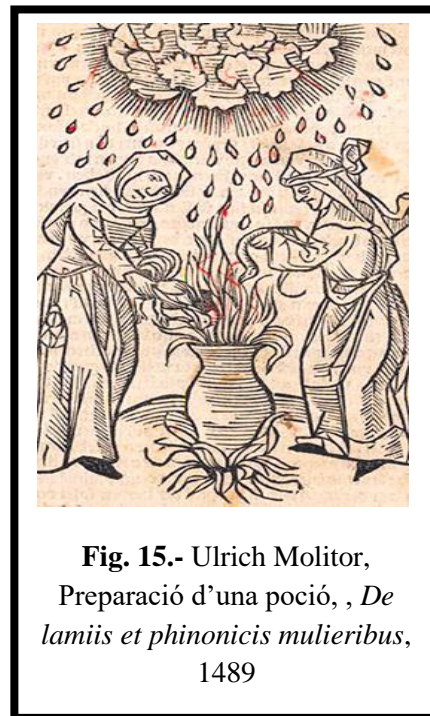

Fig. 15.- Ulrich Molitor, Preparació d'una poció, , *De lamiis et phinonicis mulieribus*, 1489

Aquestes capacitats lliguen amb una sèrie de característiques que les bruixes tenien i que podien denotar sospites sobre les seves capacitats, atès que aquests trets especials els assolien un cop havien dut a terme el pacte amb el diable. Una d'aquestes característiques és que no podien pronunciar el nom de Jesús ni de Déu, sota perill de desaparèixer si ho feien o el sentien mencionar. Una altra paraula tabú en el seu vocabulari és el diumenge, ja que és el dia consagrat al Senyor.⁷⁷ Un exemple d'aquest cas és la llegenda de les bruixes de la Barroca:

Es diu que fa molt de temps, prop de la Barroca, es reunien les bruixes per cantar i ballar. En una d'aquestes reunions en plena nit, un geperut va descobrir la trobada de les bruixes que estaven cantant: "dilluns, dimarts, dimecres... tres!", i llavors ell, força animat, es va unir a elles i va cantar." Dijous, divendres, dissabte... sis!". Tot i que les bruixes el van descobrir, no li van fer cap mal, tot al contrari, aquestes agràides per que els hi hagués ensenyat tres dies més de la setmana li van treure la gepa per sempre. Tot seguit, l'antic geperut va tornar cap al poble, però de camí és va trobar a un amic, el qual sorprès per la

⁷⁶ Amades, J., *Bruixes i Bruixots*, Biblioteca de Tradicions Populares, Editorial El Mèdol, 2002, pàg. 15-16

⁷⁷ Tomeo J., Estadella J. M^a., *La brujeria y la supersticion en Cataluña*, Ediciones Geminis, 1963, pàg. 15, 25

trobada amb les bruixes, va decidir anar a la seva trobada per així aconseguir algun favor d'elles. Quan va arribar, va escoltar com les bruixes cantaven els dies de la setmana, i en pic elles van arribar al dissabte, ell va saltar al mig cridant: "Diumenge, set!". La reacció de les bruixes va ser completament diferent, ja que elles odien el diumenge, ja que es el dia del Senyor. A tot això, el van agafar i el van apallissar, a més a més, una d'elles va agafar la gepa que li havien tret al geperut i li van ficar al seu amic al pit, i a partir d'aquell dia sempre va tenir que portar la gepa pel davant.

A causa que la societat imperant era cristina, les bruixes tenien l'obligació d'assistir a missa per no aixecar sospites, però sempre que ho feien havien d'anar amb molt de compte de no tocar l'aigua beneïda. En aquest tema, hi ha una fórmula per saber si algú era una bruixa, i consistia en situar al fons de la pila d'aigua unes agulles formant una creu, quan la bruixa atanses els dits, per fer veure que tocava l'aigua, és quedaria atrapada i no podria moure la mà fins que algú vingués a treure les agulles.⁷⁸

La població tendia a protegir-se d'aquests malefics amb pregaries, però també amb amulets i talismans, que podien ser figuretes d'un sant o santa o podien estar confeccionats específicament per tractar el malefici rebut. Un exemple d'aquest últim cas és la carta que el rei Joan I va escriure a Mossén Ramón Alamany a causa d'un mal de cap que patia, el qual atribuïa a arts malèfiques.

"Lo Rey Darago.

Mossen G. Ramón Alamany, secretament vos fem saber que dalguns dies aença son estats trobats preses a Çaragoça alguns mals homens segons ques diu viants de fecilleries divinacions e invocacions de sperits a diverses libres de aquestas arts... E per tal como en los dies passats nos havem hauda un gran dolor de cap... voldriem que per aquella art lo prior del qual nos havets escrit que tant si entent nos fes I anell o II, pero los quals precedent la gracia divinal fossem segurs de totes metzines o fecilleries males obres demunt dites car no som certs que per art de astrologia aytals anells se poden fer [...]"

Tot i això, es força coneguda la fixació que tenia Joan I pels talismans, i en aquell temps, el més poderós de tots era la banya d'unicorn⁷⁹, la qual era capaç de curar qualsevol emmetzinament, degut a la seva matèria primera, l'alicorn, per la qual cosa

⁷⁸ Amades, J., *Bruixes i Bruixots*, Biblioteca de Tradicions Populars, Editorial El Mèdol, 2002, pàg. 88

⁷⁹ Les banyes que es feien creure que eren d'unicorn en realitat procedien del narval.

era un element molt preuat, sobretot pels nobles, ja que a part de ser molt escàs i de denotar una forta ostentació, protegia del mal.⁸⁰

Joan I, després d'haver vist morir tres fills, i assabentat que a la Seu de Lleida hi havia una banya d'unicorn a la capella d'Ot de Montcada, li va escriure una carta al bisbe sol·licitant-la. En aquesta carta també apareix una capacitat de la banya que no es coneixia fins al moment: la seva propietat antiavortiva.

“Nos havem entés que banya de unicorn es daytal virtut que dona prenys quen tenga ab si nos pot de son prenyat afollar. E cor som certs que na una en la capella quel noble en not de Montcada ça enrera feu en la seu de Leyda, Pertant vos pregam que aquellans façats haver Cor nos, si paga o satisfacció hi es necessaria lan farem volenterosament aytal com vos ordenarets”⁸¹

Els mètodes de protecció més utilitzats pel comú de la població tenien a veure amb les supersticions populars. Hi havia la creença que per protegir una casa de les bruixes s'havia de col·locar sota la teulada quatre pedres de sílex, a cada punt cardinal, ja que s'evitaria el mal, vingués d'on vingués. La relació de les males arts i els objectes beneïts atorgava també un tipus de protecció, d'aquí la tradició, encara estesa avui dia, de penjar als balcons la palma o el palmó beneït de diumenge de Rams. Un altre mètode consistia en fer la “figa” d'amagat quan es passava pel costat d'algú considerat bruixa, atès que es creia que aquest gest feia desviar la mirada de la bruixa, i així s'evitaria ser ullprès.⁸²

⁸⁰ Tomeo J., Estadella J. M^a., *La bruixeria y la supersticion en Cataluña*, Ediciones Geminis, 1963, pàg. 97- 99

⁸¹ Roca J. M^a., *Johan I d'Aragó*, Institució Patxot, 1929, pàgs. 399- 400

⁸² Amades, J., *Bruixes i Bruixots*, Biblioteca de Tradicions Populars, Editorial El Mèdol, 2002, pàgs. 86- 88

PERSECUCIÓ I INQUISICIÓ

1.- EVOLUCIÓ DE LA LEGISLACIÓ EN LA CACERA DE BRUIXES

La màgia i les seves diverses activitats son un comú al llarg de la història de la humanitat, ja que son presents en totes les cultures. Els éssers humans recorren als seus usos per aconseguir metes o objectius, sentint que amb una ajuda extra, provinent d'éssers o capacitats sobrenaturals, els seus desitjos o demandes són més possibles. La utilització de la màgia ha anat variant al llarg dels segles, però amb un denominador comú: l'obtenció d'allò que es desitja per mitjans no naturals i en ocasions considerats punibles per part del poder.

La limitació de les accions màgiques també ha anat evolucionant al llarg dels segles, a causa dels objectius o creences que hi havia en cada període històric. En aquest cas, si ens remuntem a les primeres legislacions que apareixen amb l'objectiu de controlar els poders sobrenaturals, ens remuntem a l'època romana, on segons els decrets dels primers emperadors que abracen el cristianisme, la màgia i l'endevinació privada queda eliminada i la seva realització comporta pena de mort.⁸³ Hem d'entendre que les primeres actuacions contra la màgia no actuen en contra del paganisme, sinó que es tracta d'un mode de control social per assegurar la protecció de l'emperador.⁸⁴ En aquest cas, el control que s'exerceix va dirigit contra els actes màgics, amb una intenció específicament política⁸⁵, sense tracta-de d'una persecució directa contra la màgia i el paganisme.

Aquestes creences en contra de les accions màgiques es van mantenir vives quan l'Imperi Romà d'Occident va arribar a la seva fi i quan el territori hispànic va ser ocupat pel regne visigot. En aquest període, les lleis en contra de les actuacions considerades sacrílegues es van legislar tant en l'ambient eclesiàstic com en el secular. L'opinió religiosa sobre la temàtica màgica queda patent en les *Etimologies* d'Isidor de Sevilla,

83 Llibre 16 del Codi teodosià (CTh 16.10.4, 5 y 6))

84 Gómez Villegas, N., "La represión de la magia en el Imperio Romano" dins de *Codex aquilarensis: Cuadernos de investigación del Monasterio de Santa María la Real*, nº 17, 2001, pàg. 173, i també:

Escribano Paño, Mª V., "Constantino y Licinio: las leyes constantinianas a propósito de los "haruspices"(319-320)", *Revue internationale des droits de l'antiquité*, nº 57, 2010, pàg. 203

85 *Ibid.* pàgs. 212-213

on se'ns fa una acurada descripció del diversos tipus d'endevinadors i mags depenent de les arts que utilitzin per dur a terme la feina d'endevinar. El punt clau del rebuig que es mostra vers la màgia, ho deixa patent la frase: “*In quibus omnibus ars daemonum est ex quadam pestifera societate hominum et angelorum malorum exorta. Vnde cuncta vitanda sunt a Christiano, et omni penitus execratione repudianda atque damnanda.*”⁸⁶

La idea de castigar legalment els que segueixen practicant actuacions d'origen pagà o amb una intencionalitat màgica, queda patent en les condemnes que es van adoptar a partir de certs concilis, com el II concili de Braga al 572, on apareixen cinc cànons penant les accions màgiques. Per exemple, el permetre l'entrada a casa a endevins o el fet de mantenir antigues tradicions paganes relacionades amb les dates de la sembra o la recol·lecció d'herbes i plantes medicinals.⁸⁷

Aquestes sancions eclesiàstiques també queden reflectides en les normatives civils, que seguint les directrius religioses inclouen en les legislacions els actes màgics com a accions punibles. Un exemple d'aquest cas és el *Fuero Juzgo*⁸⁸, on es recullen quatre lleis de l'època del rei Chindasvint on es prohibeixen la totalitat de les actuacions màgiques, com per exemple els sacrificis o les invocacions al dimoni. Tal i com podem observar, la tradició ja marca una relació entre la màgia i les activitats diabòliques, ja que és el mateix diable el que atorga el poder als mags o bruixes i també l'objecte d'adoració.

La idea de la creença en mags i bruixes, en comptes de patir una evolució progressiva a través dels anys i acabar desembocant en una gran cacera, com finalment va succeir, però no prové de l'evolució de la legislació visigoda, sinó d'uns segles més tard, quan es recull en un document eclesiàstic, el *Canon Episcopii*, una idea que trenca totalment amb el concepte de bruixeria. Seguint el pensament de Sant Agustí, el qual ens apareix

86 En todo ello se evidencia el arte de los demonios, emanado de una pestilente sociedad de hombres y ángeles malos. De ahí que el cristiano deba evitar todo esto, y repudiarlo y condenarlo con todo tipo de maldiciones. Fragment del llibre 8 de les Etimologies d'Isidor de Sevilla, capítol 9 punt 31

87 Morgado García, A., *Demonios, magos y brujas en la España moderna*, Servicio de Publicaciones de la Universidad de Cádiz, 1999, pàg. 68

88 El *Fuero Juzgo* és la traducció a llengua romanç del compendi original de lleis visigodes conegut com *Liber Iudiciorum* o *Lex Gothica*. Aquestes lleis van ser promulgades per Recesvint el 654 i traduïdes per ordre de Ferran III el 1241.

en la seva obra *De civitate dei*, les accions màgiques imbuïdes pel diable tant sols són imaginacions, en cap cas poden succeir en el món real i físic, i el fet de pensar que són més que il·lusions es pot considerar heretgia, encara que en cap cas bruixeria, ja que se li dona al dimoni un poder, que segons el cristianisme de l'època, no té.⁸⁹ La línia d'esdeveniments amb que trenca el *Canon Episcopi*⁹⁰ és la creença en una bruixeria real, per la qual cosa, aquest text està considerat com una fita en la història de la bruixeria, ja que en nega l'existència. Els orígens d'aquest document es remunten al 906 quan va ser redactat per Reginó de Prüm, text d'origen carolingi encara que atribuït al Concili d'Ankara el 314⁹¹, amb la intenció de ser utilitzat com a guia pels bisbes. Les idees que ens apareixen en el *Canon Episcopi* també venen referenciades per l'obra de Burchard von Worms, *Corrector et Medicus*, llibre dinovè de la seva magna obra *Decretum*, on es marquen les penitències a fer segons el pecat comès.⁹² En aquesta obra continua patent la racionalitat pròpia del *Canon Episcopi*, ja que tot i admetre certs

89 Caro Baroja, J., *Las brujas y su mundo*, Alianza Editorial, 1984, pàg. 67- 68, i també: Coronas Tejada, L., "Brujos y hechiceros: dos actitudes" en *Los marginados en el mundo medieval y moderno: Almería, 5 a 7 de noviembre de 1998*, Instituto de estudios almerienses, 2000, pàg. 240

90 [...] No se debe omitir que ciertas mujeres malvadas, entregadas a Satán y seducidas por las ilusiones y los fantasmas de los demonios, creen y declaran abiertamente que en las horas nocturnas, con la diosa pagana Diana o con Herodiade y una innumerable multitud de mujeres, cabalgan sobre bestias y atraviesan grandes espacios terrestres en el silencio de la noche, obediéndola como a una señora y, en determinadas noches establecidas, son llamadas a su servicio. Y quisiera el cielo que ésas cayeran solas en tal maldad y no arrastraran con ellas a la ruina de la ausencia de fe a las multitudes. De hecho, una innumerable masa, engañada por estas falsas voces, las cree de veras, y creyéndolas, abandona la verdadera fe y cae en los errores de los paganos, sosteniendo que existe otra divinidad además del único Dios. Por eso los sacerdotes, por las comunidades a ellos confiadas, deben, con asiduo celo, predicar al pueblo a fin de que aprenda que tal opinión es del todo falsa y tales fantasmas son insinuados en las mentes de los fieles no por el espíritu divino sino por el maligno, el mismo Satán, que se transfigura en ángel de luz, habiéndose apoderado de la mente de cualquier mujerzuela, y después de haberla subyugado con la infidelidad y la incredulidad, rápidamente se transforma y asume el aspecto y la imagen de personas diversas, ilusionando la mente, que tiene prisionera, con sueños, mostrándole a veces cosas alegres, a veces cosas tristes, a veces personas conocidas, a veces desconocidas, y así la pervierte. Y mientras es el solo espíritu el que sufre todo esto, la mente sin fe cree que esto se realiza no en el espíritu sino en el cuerpo. [...] Así, a todos se debe anunciar públicamente que quien cree en tales cosas y en otras similares, ha perdido la fe, y quien no tiene recta fe en Dios, ése no pertenece a Él, sino a aquel en el que cree, eso es: al diablo.

[...] Aquel que cree que alguna cosa puede ser creada o que alguna criatura puede ser mutada en mejor o peor, o transformada con otro aspecto y semejanza, si no es por el mismo Creador, que ha hecho cada cosa y por el cual todas las cosas son creadas, por esta misma duda es un infiel y casi pagano.

Text extret de: Lara Alberola, E., *Hechiceras y brujas en la literatura española de los Siglos de Oro*, Universitat de Valencia, 2010, pàg. 62

91 Cardini, F., *Magia, brujería y superstición en el Occidente medieval*, Ediciones Península, 1982, pàg. 29

92 Kors, C. A., Peters E., (ed.) *Witchcraft in Europe, 400- 1700. A documentary history*, Universitat de Pennsylvania, 2001, pàg. 63- 67

aspectes relacionats amb la bruixeria, com el mal d'ull o la impotència provocada mitjançant encanteris, d'altres com els filtres amorosos o les relacions sexuals amb dimonis, són considerades fantasies de la ment. Tal i com podem veure en el següent fragment del *Corrector et Medicus*, les creences en el diable es mantenen, però les idees bàsiques de la bruixeria, com el concepte del *sabbat* o aquelarre, desapareixen, tot i això, el concepte de l'adoració a una deïtat pagana, Diana en aquest cas, continua estant ben present, i el que és més important, completament demonitzada.

Have you believed or taken part in this kind of faithlessness that some wicked women, turning back to Satan and seduced by the illusions and phantasms of demons, believe and proclaim: in the night hours they ride on certain animals with the pagan goddess Diana and a countless multitude of women, and they cross a great span of the world in the stillness of the dead of night, and they obey her commands as if she were a noble lady, and on some nights they are called to her service? Oh, if only these women alone perished in this faithlessness and did not lead many along with them down into the utter wreck of their inconstancy! For a countless multitude, deceived by this false belief, believe these things are true and stray from true faith by believing them; they turn back to pagan error when they consider that anything is divine or godly outside the one God. But the devil transforms himself into the figure and likeness of various people, and he deceives the mind that he holds captive with dreams, sometimes showing it joyful things, sometimes sad things, sometimes unknown people, and leads it off the straight and narrow. Though only the spirit experiences this, the unfaithful mind believes that it happens to the body, not the spirit. For who is not led out of himself in dreams and nocturnal visions and sees many things sleeping which he never say awake? But who is so stupid and dim-witted to think that all these things which happened only in the mind also happened to the body? When the prophet Ezechiel saw and heard visions from the Lord in his spirit, not his body, this is what he said: "Immediately", he says, "I was in the spirit" (e.g. Ezek. 37.1). And Paul is not so bold as to say that he was taken up in body (2 Cor.12.2). Thus, it should be publicly announced to everyone that anyone who believes these or similar things loses his faith, and he who does not have right faith with God belongs not to him, but to him in whom he believes, that is, the devil. For it is written about our Lord: "All things were made through him, and without him was made nothing" (John 1.3). If you have believed these worthless things, you should do penance for two years on appointed fast days.⁹³

93 Shinnars, R. J., *Medieval Popular Religion, 1000-1500: A Reader*, Broadview Press, 2007, pàgs. 444-445. Traducció: Heu cregut o participat en aquest tipus d'actes sense fe que algunes dones malvades, entregant-se a Satanàs i seduïdes per les il·lusions i fantasmes de dimonis, heu cregut i proclamat durant les hores de la nit que elles munten certs animals juntament amb la pagana deessa Diana i una quantitat

Amb el pas dels anys, la visió sobre la màgia va anar variant, i el concepte d'aquellarre, amb el diable com a figura principal, va anar cobrant força, encara que amb una evolució lenta, tot i així, aquest concepte va florir el 1233 de la mà del papa Gregori IX, amb la butlla *Vox in Rama*, on s'assenten les primeres bases de la persecució de la bruixeria com a culte diabòlic. Aquest decret es produeix a causa de la petició de Konrad von Marburg, sacerdot i noble germànic, a causa de l'existència d'una secta heretge, els Luciferins, que duen a terme aquellarres i rituals abandonant la fe en Déu i adorant el diable. Tal i com es relata, el ritus iniciàtic comença amb la presència d'un gripau de gran mida, al qual els novicis han de besar a les anques i a la boca, engolint la seva saliva. A continuació, apareix un home pàl·lid i amb aspecte cadavèric, al que també han de besar, a més a més, després d'aquest darrer petó, els novicis obliden la fe catòlica. Tot seguit, i després d'un banquet, apareixeria una estàtua d'un gat negre que cobraria vida, i arribaria caminant cap enrere i amb la cua erecta, amb la qual cosa, tots els novicis i finalment el seu mestre el besarien a les anques. A partir d'aquest moment, i amb les espelmes apagades, tots els participants en el ritual mantindrien relacions sexuals, tant heterosexuals com homosexuals.

incomptable de dones, i que creuen una gran extensió del món sota la quietud de la profunda nit, i que obeeixen les seves ordres com si fos una noble senyora, i que algunes nits són cridades per a servir-la? Ai, si només aquestes dones moriren en aquests actes sense fe i no portessin tantes amb elles a la completa perdició de la seva inconsistència! Doncs una incomptable multitud, enganyada per aquesta falsa creença, creuen que aquestes coses són vertaderes i s'allunyen de la veritable fe en creure-hi; s'entreguen a l'error pagà en considerà que qualsevol cosa és divina fora de l'únic Déu. Emperò el diable es transforma en la figura i semblança de gent diversa, i enganya la ment d'aquells que manté captius amb somnis, de vegades mostrant-los coses joioses, de vegades tristes, de vegades gent desconeguda, i els allunya del camí de la rectitud. Tot i que només l'esperit experimenta això, la ment infidel creu que també succeeix al cos, no a l'esperit. Doncs qui no és portat fora d'ell mateix en somnis i visions nocturnes i observa moltes coses mentre dorm que no faria mentre és despert? Però qui és tan estúpid i curt de gambals per creure que aquestes coses que només passen a la ment també ho fan al cos? Quan el profeta Ezequiel veié i escoltà visions del Senyor en el esperit, no pas en el seu cos, això és el que digué: "Immediatament", digué, "Era dins de l'esperit" (e.g: Ezeq:37.1). I en Pau no és tan atrevit com per afirmar fou ascendit en cos. (2 Cor.12.2). Així doncs, ha de ser anunciat públicament a tothom que qualsevol que cregui en aquestes coses perd la seva fe, i que aquell que no té fe veritable no pertany a Déu, sinó a aquell en qui creu, és a dir, el diable. Doncs està escrit del nostre Senyor: "Totes les coses són fetes a través d'ell, i sense ell res no fou fet" (Joan 1.3). Si heu cregut en aquestes coses indignes hauríeu de fer penitència durant dos anys en dies de dejuni assignats.

Finalment, un cop tornés a prendre el llum, apareixeria un home amb la meitat inferior del cos peluda com un gat i la meitat superior com un home, i després d'un discurs es donaria per finalitzada la reunió.⁹⁴

Tal i com podem veure després d'aquesta descripció, les bases de la cerimònia del *sabbat* queden fixades, amb la participació de tots els elements bàsics, l'animal al qual han de besar en repetides ocasions i que acaba sent el diable, el rebuig de la fe catòlica i els actes sexuals entre els participants al ritus. Tots aquests elements evolucionen amb els anys, encara que la basa es manté intacta, per la qual cosa, l'exemple aquí redactat es continua repetint al llarg de la història com l'arquetip bàsic d'un aquelarre de bruixes o diabòlic.

Tot i l'avenç que hi havia hagut en relació a la legislació en la cacera de bruixes, encara existia una llei que impedia que s'assimilés la bruixeria amb el crim herètic. Aquesta llei va ser promulgada pel papa Alexandre IV en la butlla *Quod super nonnullis* de 1257 on s'especifica clarament la diferència entre la heretgia i l'endevinació o la bruixeria, sent aquesta última només investigada per la inquisició si existien proves concloents que s'estava incorrent en una acte herètic.⁹⁵ Aquesta norma va ser rectificada per part del papa Juan XXII, amb la promulgació de la butlla *Super illius specula* el 1326, on rectifica les paraules d'Alexandre IV i finalment assimila la bruixeria amb l'heretgia, fent que aquesta sigui perseguida ja formalment pels tribunals inquisitorials i l'Església.⁹⁶

Dolenter advertimus... quamplures esse solo nomine christianos, qui... cum morte foedus ineunt et pactum faciunt cum inferno, daemonibus namque immolant, hos adorant, fabricant ac fabricari procurant imagines, annulum vel speculum vel phialam vel rem quamcunque aliam magice ad daemones inibi allegaudos a his petunt, responsa ab his recipiunt et pro implendis pravis suis desideriis auxilia prostulant, pro re foetidissima foetidam exhibent servitutem (proh dolor), huiusmodi morbus pestifer nunc per mundum solito amplius convalescens successive gravius inficit Christi gregem... Hoc edicto in perpetuum valituro

94 Kors, C. A., Peters E., (ed.) *Witchcraft in Europe, 400- 1700. A documentary history*, Universitat de Pennsylvania, 2001, pàg. 115- 116

95 Bailey, M., *Battling demons. Witchcraft, heresy and reform in the Late Middle Ages*, Pennsylvania State University Press, 2003, pàg. 35 i també: Boureau, A., "*Satan the heretic. The birth of demonology in the Medieval West*, The University of Chicago Press, 2006, pàg. 11

96 Íbid. pàg. 10- 11

de consilio fratrum nostrorum monemus omnes et singulos renatos fonte baptismatis in virtute sanctae obedientiae et sub interminatione anathematis praecipientes eisdem, quod nullus ipsorum aliquid de perversis dictis dogmatibus docere ac addiscere audeat vel, quod execrabilius est, quodmodolibet alio in aliquo illis uti... Nos in omnes et singulos, qui contra nostra saluberrima monita et mandata facere de predictis quicumque praesumpserint, excommunicationis sententiam promulgamus, quam ipsos incurrere volumus ipso facto, statuentes firmiter, quod preter poenas predictas contra tales, qui admoniti de praedictis suis praedictorum aliquo infra octo dies a monitione computandos praefata a praefatis non se correxerint, ad infligendas poenas omnes et singulas, praeter bonorum confiscationem dumtaxat, quas de iure merentur heretici, per suos competentes iudices procedatur.⁹⁷

Tal i com podem veure, aquesta butlla reafirma la bruixeria com a heretgia, incloent en ella tant els que adoren el diable en miralls, figures o objectes, com els que utilitzen les arts d'aquests mateixos adoradors, a més a més també imputa els novicis o les persones que aprenen aquestes arts herètiques. Finalment, un punt important a mencionar és l'aparició d'una pena a complir en cas de ser imputat per bruixeria com a heretgia, i seria la excomunió ja que encara no ha quedat establerta la pena de mort per als acusats d'heretgia.

97 Hansen, J. (1901), *Quellen und Untersuchungen zur Geschichte des Hexenwahns und der Hexenverfolgung in Mittelalter*, Universitäts Buchdruckerei und Verlag, 1901, pàgs. 5- 6

Traducció extreta de: Kors, C. A., Peters E., (ed.) *Witchcraft in Europe, 400- 1700. A documentary history*, Universitat de Pennsylvania, 2001, pàg. 119- 120.

Grievingly we observe... that many who are Christians in name only... sacrifice to demons, adore them, make or have made images, rings, mirrors, phials, or other things for magic purposes, and bind themselves to demons. They ask and receive responses from them and to fulfill their most depraved lusts ask them for aid. Binding themselves to the most shameful slavery for the most shameful of things, they ally themselves with death and make a pact with hell. By their means a most pestilential disease, besides growing stronger and increasingly serious, grievously infests the flock of Christ throughout the world. By this edict we warn in perpetuity, guided by the sound counsel of our brothers, all the singular who have been reborn at the baptismal font. In virtue of holy obedience and under threat of anathema we warn them in advance that none of them ought dare to teach or learn anything at all concerning these perverse dogmas, or, what is even more execrable, to use any of them by whatever means for whatever purpose...we hereby promulgate the sentence of excommunication upon all and singular who against our most charitable warnings and orders presume to engage in these things, and we desire that they incur this sentence ipso facto.

2.- NAIXEMENT DEL TRIBUNAL INQUISITORIAL

Un dels tribunals més coneguts per la persecució a la que va sotmetre heretges de tot tipus, entre ells els acusats de cometre actes de bruixeria, va ser el Tribunal de la Santa Inquisició. Primer de tot, hem de comprendre que aquest òrgan va ser creat en època medieval per lluitar contra les heretgies més potents que hi havia: els valdesos i els albigesos. Per aquest motiu és en l'evolució d'aquest tribunal on es comencen a incloure les diverses creences herètiques que apareixen amb els anys.

Els orígens de la Inquisició, tal i com la coneixem avui dia, es remunten al 4 de novembre de 1184, durant el Sínode de Verona, en què el papa Lluci III va promulgar la butlla *Ad abolendam*⁹⁸, on s'instaurava el que es coneix com Inquisició Episcopal. Aquesta norma dota de poder els bisbes per jutjar els heretges i demana l'ajuda dels prínceps cristians i els tribunals seculars per administrar la justícia demandada per l'Església.

*Et generaliter, quoscumque eadem Romana ecclesia vel singuli episcopi per dioceses suas cum consilio clericorum, vel clerici ipsi sede vacante cum consilio, si oportuerit, vicinorum episcoporum haereticos iudicaverint, pari vinculo perpetui anathematis innodamus.*⁹⁹

*Statuimus insuper, ut comitès, barones, rectores et consules civitatum et aliorum locorum, iuxta commonitionem archiepiscoporum et episcoporum, praestito corporaliter iuramento promittant, quod in omnibus praedictis fideliter et efficaciter, ab eis exinde fuerint requisiti, ecclesiam contra haereticos et eorum complices adiuwabunt et studebunt bona fide iuxta officium et posse suum ecclesiastica simul et imperiali statuta circa ea, quae diximus, executioni mandare.*¹⁰⁰

98 Duarte Rust, L., "BULAS INQUISITORIAIS: AD ABOLENDAM (1184) E VERGENTIS IN SENIUM (1199)" dins de *Revista de História*, São Paulo, n°166, pàg. 133

99 I en general, (lliguem amb el mateix vincle) a qualsevol que sigui jutjat com heretge per la mateixa Església Romana, o per cada bisbe a la seva diòcesi, o bé, en cas de seu vacant, pels mateixos clergues, amb el consell, si fos necessari, dels bisbes veïns.

100 Establím a més a més que els comtes, barons, magistrats, consols de les ciutats y d'altres llocs, que sota l'advertència dels arquebisbes i bisbes, prometin sota jurament, que ajudaran a l'Església amb força i eficàcia contra els heretges y els seus còmlices d'acord a tot el preescrit quan els hi fos requerit, i s'ocuparan de bona fe de fer executar segons el seu ofici y el seu poder tots els estatuts eclesiàstics e imperials que hem dit.

Les penes atorgades per aquest tribunal difereixen força de les comunament atribuïdes a la Inquisició, en aquest cas, s'aplicava la excomunió i la confiscació de bens, a més del seu desterrament¹⁰¹. Aquest fet és així, en tant que en aquest temps no s'aplicava la pena de mort en cap cas, ja que existia la prohibició dictada pel dret canònic que sota cap concepte els tribunals eclesiàstics podien dur a terme penes que impliquessin el vessament de sang.¹⁰² Tot i això, l'*animadversio debita* o càstig apropiat emès per un tribunal seglar podia comportar la pena de mort a la foguera, encara que aquest fet no era una constant, sinó que depenia de cada territori. Un exemple d'això era l'aplicació per part de Pere el Catòlic de la pena de mort a la foguera per tots els considerats enemics de Crist.¹⁰³

La reafirmació de la butlla de Lluci III va venir de la mà del papa Inocenci III el 1199 amb la gràcia *Vergentis in senium*, on se cimenten els decrets instaurats en *Ad Abolendam* i a més a més, s'equipara l'heretgia amb el crim de *laesa maiestatis*¹⁰⁴ ¹⁰⁵. Aquest fet dóna a entendre una recrudescència de les condemnes per heretgia, encara que en aquest moment no està instituïda de forma oficial la pena de mort, al menys des de la justícia eclesiàstica.

La Inquisició episcopal va ser substituïda per la Inquisició Pontifícia, degut a la promulgació de la butlla *Excommunicamus* el febrer de 1231 pel papa Gregori IX, on el tribunal de la Inquisició passava a estar directament sota jurisdicció papal. En aquest sentit, s'aplegaven tots els decrets anteriors i se'ls atorgava la disposició de llei universal. A partir d'aquest moment, quedava establerta la pena d'excomunió i, si en el període d'un any no era aixecada, la víctima era declarada heretge convicte i podia ésser castigat amb la pena de mort, inclusivament la utilització de la foguera com a mètode

101 Fort Cogul E., *Catalunya i la Inquisició*, Editorial Aedos, 1973, pàg. 31

102 Peters, E., *La tortura*, Alianza Editorial, 1987 pàg. 95

103 Bada Elias, J., *La inquisició a Catalunya (segles XIII- XIX)*, Editorial Barcanova, 1992, pàg. 23

104 Delicte en contra de la majestat, com el rei o la família reial. També es pot equiparar amb un atemptat contra l'Estat o un acte de traïció.

105 Belda Iniesta, J., "Excommunicamus et Anathematisamuspredicación. Confesión e inquisición como respuesta a la herejía medieval (1184-1233)" dins de *Anuario de derecho canónico : revista de la Facultad de Derecho Canónico integrada en la UCV*, nº2, 2013, pàg. 104

d'execució¹⁰⁶. A més a més, s'establia la confiscació de bens i els familiars de l'afectat amb la “marca” de l'heretgia tenien prohibit accedir a càrrecs eclesiàstics i eren considerats paries socialment.¹⁰⁷ El mateix any, té lloc l'epístola decretal *Ille humani generis*, per la qual s'atorga al convent de l'ordre dels Dominics de Regensburg la potestat de procedir contra els heretges, encara que només a la seva província. Aquest privilegi també va afectar altres convents dominics els següents anys, i més tard, el successor de Gregori IX, el papa Innocent IV va continuar atorgant el privilegi d'inquisidors als membres de l'ordre dels Dominics.¹⁰⁸

Uns anys més tard, el 1252 el papa Inocenci IV va promulgar la butlla *Ad extirpanda*, on s'instaurava la tortura com a mètode d'interrogatori, encara que els inquisidors que la duguessin a terme incorrien en “irregularitats”, ja que encara estava present la creença que els membres de l'Església no podien derramar sang. Fins a aquell moment, l'ús de la tortura només era utilitzat per tribunals laics, tot i això, uns anys més tard, gràcies al decret *Ut negotium* d'Alexandre IV el 1256, els inquisidors es podien absoldre els uns als altres si utilitzaven la tortura als interrogatoris, per la qual cosa, a partir d'aquest moment aquest mètode es va generalitzar al territori.¹⁰⁹

106 Sánchez Herrero, J., “Los orígenes de la Inquisición medieval” dins de *Clio & Crimen*, 2005, nº 2, pàg. 29

107 Bada Elias, J., *La inquisició a Catalunya (segles XIII- XIX)*, Editorial Barcanova, 1992, pàg. 24

108 Tavuzzi, M., *Renaissance Inquisitors. Dominican inquisitors and inquisitorial districts in Northern Italy, 1474- 1527*, Koninklijke Brill NV, 2007, pàgs. 3-4

109 Peters, E., *Torture*, University of Pennsylvania Press, 1996, pàgs. 236- 237, i també: Cardini, F., *Magia, bruixeria y superstición en el Occidente Medieval*, Ediciones Península, 1982, pàg. 101

3.- UNIFICACIÓ DE LA BRUIXERIA I LA INQUISICIÓ: LA BUTLLA SUMMIS DESIDERANTES AFFECTIBUS

La famosa butlla *Summis Desiderantes Affectibus* va ser atorgada pel papa Inocenci VIII el 5 desembre de 1484. Aquesta gràcia va ser una resposta a la sol·licitud dels inquisidors alemanys Heinrich Kramer i Jacob Sprenger, els quals van recórrer al papa després que l'Església local no els ajudés en la seva recerca de la bruixeria, a causa de l'augment de l'heretgia i la bruixeria en les diòcesis de Magancia, Colònia, Tréveris, Salzburg i Bremen, a l'Alemanya Septentrional.¹¹⁰

Tenor bullae apostolicae adversus haeresim maleficarum¹ cum approbatione et subscriptione doctorum almae universitatis Coloniensis sequentem tractatum. Incipet feliciter.

Innocentius episcopus, servus servorum Dei.

Ad futuram rei memoriam.

Summis desiderantes affectibus prout pastoralis sollicitudinis cura requirit, ut fides catholica nostris potissime temporibus ubique augeatur et floreat, ac omnis haeretica pravitas de finibus fidelium procul pellatur, ea libenter declaramus ac etiam de novo concedimus, per quam huiusmodi pium desiderium nostrum votivum sortiatur effectum, cunctisque propterea per nostrae operationis ministerium, quasi per providi operatoris ferculum erroribus extirpatis, eiusdem fidei zelus et observantia in ipsorum corda fidelium fortius imprimatur.

Sane nuper ad nostrum non sine ingenti molestia pervenit auditum, quod in nonnullis partibus Alamaniae superioris nec non in Maguntinensis, Coloniensis, Treverensis, Salzburgensis et Bremensis provinciis, civitatibus, terris, locis et dioecesibus, quam plures utriusque sexus personae propriae salutis immemores et a fide catholica deviantes, cum daemonibus, incubis et succubis abuti, ac suis incantationibus, carminibus et coniurationibus aliisque nephandis superstitiis et sortilegiis excessibus, criminibus et delictis, mulierum partus, animalium fetus, terrae fruges, vinearum uvas et arborum fructus, nec non homines, mulieres, iumenta, pecora, pecudes et alia diversorum generum animalia, vineas quoque pomeria, prata, pascua, blada, frumenta et alia terrae legumina perire, suffocari et extinguere facere et procurare, ipsaque homines, mulieres, iumenta, pecora, pecudes et animalia diris tam intrinsicis, quam extrinsicis doloribus et tormentis afficere et excruciare, ac eosdem homines ne gignere et mulieres ne concipere, virosque ne uxoribus et

110 Kors, C. A., Peters E., (ed.) *Witchcraft in Europe, 400- 1700. A documentary history*, Universitat de Pennsylvania, 2001, pàg. 177

mulieres ne viris actus coniugales reddere valeant, impedire, fidem praeterea ipsam quam in sacri susceptione baptismi susceperunt, ore sacrilego abnegare.

Aliaque quam plurima nefanda excessus et crimina instigante humani generis inimico committere et perpetrare non verentur in animarum suarum periculum, divinae maiestatis offensam, ac perniciosum exemplum ac scandalum plurimorum.

Quodque licet dilecti filii Henrici Institoris, in praedictis partibus Alamaniae superioris, in quibus etiam provinciae, civitates, terrae, dioeceses et alia loca huiusmodi comprahensa fore censentur, nec non Iacobus Sprenger per certas partes lineae Rheni, Ordinis fratrum predicatorum et theologiae professores, haereticae pravitatis inquisitores, per literas apostolicas deputati fuerint, prout adhuc existunt, tamen nonnulli clerici et laici illarum partium, quaerentes plura sapere quam oporteat, pro eo quod in literis deputationis huiusmodi provinciae, civitates, dioeceses, terrae et alia loca praedicta, illarumque personae ac excessus huiusmodi nominatim et specificè expressa non fuerunt, illa sub eisdem partibus minime contineri et propterea praefatis inquisitoribus in provinciis, civitatibus, dioecesibus, terris et locis praedictis huiusmodi inquisitionis officium exsequi non licere et ad personarum earundem super excessibus et criminibus antedictis punitionem, incarcerationem et correctionem admitti non debere, pertinaciter asserere non erubescunt.

Propter quod in provinciis, civitatibus, dioecesibus, terris et locis praedictis excessus et crimina huiusmodi non sine animarum earundem evidentia iactura et aeternae salutis dispendio remanent impunita.

Nos igitur impedimenta quaelibet per quae ipsorum inquisitorum officii executio, quomodolibet retardari posset de medio submovere et ne labes haereticae pravitatis aliorumque excessum huiusmodi in perniciem aliorum innocentum sua venena diffundat, oportunis remediis prout nostro incumbit officio, providere volentes fidei zelo ad hoc maxime nos impellente, ne propterea contingat provincias, civitates, dioeceses, terras et loca praedicta sub eisdem partibus Alamaniae superioris, debito inquisitionis officio carere, eisdem inquisitoribus in illis officium inquisitionis huiusmodi exequi licere et ad personarum earundem super excessibus et criminibus praedictis correctionem, incarcerationem et punitionem admitti debere, perinde in omnibus et per omnia, ac si in litteris praedictis provinciae, civitates, dioeceses, terrae et loca ac personae et excessus huiusmodi nominatim et specificè expressa forent, auctoritate apostolica tenore praesentium statuimus.

Proque potiori cautela litteras et deputationem praedictas ad provincias, civitates, dioeceses, terras et loca necnon personas et crimina huiusmodi extendentes, praefatis inquisitoribus, quod ipsi et alter eorum accersito secum dilecto filio Ioanne Gremper, clerico Constantiensis dioecesis, magistro in artibus, eorum moderno seu quovis alio notario publico,⁶ per ipsos et quemlibet eorum pro tempore deputando in provinciis, civitatibus, dioecesis, terris et locis praedictis, contra quascumque personas, cuiuscumque conditionis

et praeeminentiae fuerint huiusmodi inquisitionis officium exsequi, ipsasque personas quas in praemissis culpabiles reperierint, iuxta earum demerita corrigere, incarcerare, punire et mulctare.

Necnon in singulis provinciarum huiusmodi parochialibus ecclesiis, verbum Dei fideli populo quotiens expedierit ac eis visum fuerit proponere et praedicare, omniaque alia et singula in praemissis et circa ea necessaria et opportuna facere et similiter exsequi libere et licite valeant, plenam ac liberam eadem auctoritate de novo concedimus facultatem.

Et nihilominus venerabili fratri nostro Episcopo Argentinensi per apostolica scripta mandamus, quatenus ipse per se vel per alium seu alios praemissa ubi, quando et quotiens expedire cognoverit, fueritque pro parte inquisitorum huiusmodi seu alterius eorum legitime requisitus, solenniter publicans, non permittat eos per quoscumque super hoc contra praedictarum et praesentium litterarum tenorem quamvis auctoritate molestari seu alias quomodolibet impediri, molestatores et impediens et contradictores quoslibet et rebelles, cuiuscumque dignitatis, status, gradus, praeeminentiae, nobilitatis et excellentiae aut conditionis fuerint et quocumque exemptionis privilegio sint muniti, per excommunicationis, suspensionis et interdicti ac alias etiam formidabiliores de quibus sibi videbitur sententias, censuras et poenas, omni appellatione postposita compescendo et etiam legitimis super his per eum servandis processibus, sententias ipsas, quotiens opus fuerit, aggravare et reaggravare auctoritate nostra procuret, invocato ad hoc si opus fuerit auxilio brachii saecularis.

Non obstantibus praemissis ac constitutionibus et ordinationibus apostolicis contrariis quibuscumque. Aut si aliquibus communiter vel divisim ab apostolica sit sede indultum, quod interdicti, suspendi vel excommunicari non possint, per litteras apostolicas non facientes plenam et expressam ac de verbo ad verbum de indulto huiusmodi mentionem et qualibet alia dictae sedis indulgentia generali vel speciali, cuiuscumque tenoris existat per quam praesentibus non expressam, vel totaliter non insertam, effectus huiusmodi gratiae impediri valeat quomodolibet vel differri, et de qua cuiusque toto tenore habenda sit in nostris litteris mentio specialis.

Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam nostrae declarationis, extensionis, concessionis et mandati infringere vel ei ausu temerario contradire. Si quis autem hoc attentare praesumpserit, indignationem omnipotentis Dei ac beatorum Petri et Pauli apostolorum eius se noverit incursurum.

Datum Romae apud sanctum Petrum, anno incarnationis Dominicae millesimo quadringentesimo octuagesimo quarto, nonas Decembris, Pontificatus nostri anno primo.¹¹¹

¹¹¹ Tenor de la butlla apostòlica contra l'heretgia de les bruixes amb l'aprovació i subscripció dels doctors de la nutricia universitat de Colònia al següent tractat. Comença feliçment.

Inocenci, bisbe, servent dels servents de Déu.

Per futura constància de l'assumpte.

Desitjant amb el major afecte, tal com requereix la cura pastoral, que la fe catòlica creixi i floreixi per tot arreu especialment en els nostres temps i que tota depravació herètica es llanci lluny de les terres dels fidels, de bona gana declarem i també concedim de nou aquestes coses, per la qual aquest piadós desig nostre aconsegueixi l'efecte desitjat i, després d'extirpar tots els errors pel ministeri de la nostra caritat gairebé com pel servei d'un operari previsor, el zel i l'observança de la fe s'imprimeixi més fort en els cors dels fidels

En veritat fa poc, no sense gran disgust, va arribar a les nostres oïdes que en algunes regions d'Alemanya septentrional, així com a les províncies, ciutats, terres, dominis i diòcesi de Magància, Colònia, Treveris, Salzburg i Bremen, moltes persones d'ambdós sexes, oblidant la seva pròpia salvació i desviant-se de la fe catòlica, tracten amb dimonis, íncubes i súcubes, i amb els seus encanteris, cants, conjurs i altres nefastes supersticions i sortilegis es dediquen a excessos, crims i delictes, i fan morir, esgotar-se i extingir-se el part de les dones, la cria dels animals, el raïm de les vinyes, el fruit dels arbres, així com homes, dones, matxos, ovelles, bestiar i altres animals de divers gènere, també vinyes, fruiters, prats, pastures, gra, blat i altres llegums del camp i turmentar i afligir amb cruels dolors interns i externs als mateixos homes, dones, matxos, ovelles, bestiar i animals així com impedir als homes procrear i a les dones quedar-se en cinta, i que ni els homes amb les seves esposes, ni les dones amb els seus esposos puguin realitzar els actes conjugals, a més de renegar amb boca sacrílega aquella fe que van rebre en la sagrada recepció del baptisme.

I no tenen por emprendre i consumir, per instigació de l'enemic del gènere humà, altres nombrosos crims i excessos nefastos amb perill de les seves ànimes, ofensa a la divina majestat i perniciosos exemple i escàndol de molts.

I encara que per cartes apostòliques van ser nomenats, i encara ho són, inquisidors de la depravació herètica els estimats fills, Henricus Institoris, en les esmentades regions d'Alemanya superior, en les quals es compta també les províncies, ciutats, terres, diòcesi i altres dominis semblants que haguessin de ser inclosos, així com Jacobo Sprenger, en algunes zones de la regió del Rin, professors de teologia dels frares de l'Ordre de Predicadors, però alguns clergues i laics d'aquelles terres, volent saber més del necessari, pel fet que en aquestes cartes del seu mandat no han estat referits específica i nominalment aquestes províncies, ciutats, diòcesi, terres i altres llocs i persones d'elles i tals excessos, no s'avergonyeixen a afirmar pertinaçment que aquella de cap manera s'inclou sota aquesta missió i per tant l'ofici d'inquisició no pot ser exercit per aquests inquisidors a les esmentades províncies, ciutats, diòcesi, terres i dominis ni se'ls ha de permetre la correcció, empresonament i càstig d'aquelles persones pels esmentats excessos i crims.

Per la qual cosa en aquestes províncies, ciutats, diòcesi, terres i dominis tals excessos i crims romanen impunes no sense evident perjudici de les seves ànimes i pèrdua de la seva salvació eterna.

Per tant, pel tenor de la present Ens amb autoritat apostòlica establím que es remogui del mig qualsevol impediment pel qual pugui retardar en alguna manera l'execució de l'ofici d'aquests inquisidors, i perquè la ruïna de la depravació herètica i la bogeria aliena no difongui els seus verins en perjudici d'altres innocents, volent, ja que incumbeix al nostre ofici, proveir els remeis oportuns, empenyent-nos a això sobretot el zel de la fe, i a més perquè no passi que les esmentades províncies, ciutats, diòcesi, terres i dominis en aquella regió d'Alemanya superior no tinguin el degut ofici de la inquisició, ordenem que en elles l'ofici d'inquisició pot ser exercit per aquests inquisidors i que se'ls ha de permetre la correcció, empresonament i càstig d'aquestes persones en els referits delictes i crims, per tant a tot arreu i en tot, com si en les esmentades cartes estiguessin esmentades específica i nominalment les províncies, ciutats, diòcesi, terres i dominis així com a tals persones i delictes.

I ja que per a major cautela aquestes cartes i encàrrec s'han ampliat a tals províncies, ciutats, diòcesi, terres i dominis així com a persones i crims, que ells o un d'ells, reunits amb el nostre estimat fill Joan Gremper, clergue de la diòcesi de Constança, mestre en arts, actual d'ells, o qualsevol altre notari públic que sigui nomenat temporalment per tots dos o per qualsevol d'ells en les esmentades províncies, ciutats, diòcesi, terres i dominis, ocupin aquest ofici de inquisició contra qualsevol persona, de qualsevol condició i eminència siguin, i corregeixin, empresonin, castiguin i multin a aquelles persones que trobessin culpables del que abans esmentat, segons les seves culpes.

Així mateix de nou amb la mateixa autoritat els concedim plena i lliure facultat d'exposar i predicar la paraula de Déu als fidels en cadascuna de les esglésies parroquials d'aquestes províncies cada vegada que convingui i a ells els sembli bé, i realitzar totes i qualsevol altra cosa necessària i oportuna sobre l'abans dit i pel que fa a elles.

En aquesta butlla es reconeix l'existència de la bruixa, a més de mostrar clares les seves activitat, com lliurar-se voluntàriament a dimonis súcubs i ícubs per mantenir relacions sexuals, assassinar nens abans i després de nàixer, evitar l'acte sexual en els matrimonis, amés de causar malalties tant a les persones com al bestiar. En la butlla, també es dona la potestat completa per castigar i jutjar els acusats de bruixeria. A tot això, també s'insta les autoritats locals a cooperar amb els inquisidors sota pena d'excomunió, ja que hi ha certes reserves per part de les autoritats locals que s'estiguin produint aquests actes herètics en les seves regions.

I per les lletres apostòliques també ordenem al nostre venerable germà bisbe d'Estrasburg que, quant ell hagi conegut el dalt dit, ho disposi per si mateix, per un altre o per altres, on, quan i cada vegada que així fos legítimament sol·licitat per part dels inquisidors o per un d'ells, publicant-ho solemnement, i no permeti que cap d'ells sigui molestat al respecte per cap autoritat contra el tenor de l'anterior i la present carta, és a dir obstaculitzat en qualsevol altra manera, reprimint qualsevol que molesti, impedeixi, contradigui i es rebel·li, sigui de qualsevol dignitat, estat, grau, eminència, noblesa, excel·lència o condició i estiguin protegits per qualsevol privilegi d'exempció, a través de sentències, censure i penes d'excomunió, suspensió i interdicció i també altres més temibles que es vegi oportú, suprimida tota apel·lació i encara que guardant el legítim procediment sobre això, que procuri amb la nostra autoritat cada cop que sigui necessari augmentar i agreujar aquestes sentències, invocant per això el braç secular si fos necessari,

No sent obstacle cap de les constitucions ni disposicions apostòliques contràries dictades anteriorment. O si per a alguns en conjunt o individualment hagués un privilegi de la Seu Apostòlica, pel qual no poguessin ser excomunicats, suspesos ni interdictes, per aquesta carta apostòlica, si no es fa esment de tal privilegi plena i expressament, paraula per paraula, també sent qualsevol altra indulgència general o especial d'aquesta seu, en el tenor no inclou ni expressa ni completament la present, l'efecte de tal gràcia pot ser impedit o ser diferit d'alguna manera, i per això en tot el seu tenor s'ha de fer menció específica a la nostra carta.

Per tant cap home es permeti infringir aquesta carta nostra de declaració, extensió, concessió i mandat o contradir amb audàcia temerària. Però si algú s'atrevis a atacar-la, ha de saber que s'enfrontarà a la còlera de Déu omnipotent i dels sants apòstols Pere i Pau.

Donat a Roma al costat de sant Pere, l'any mil quatre-cents vuitanta quatre de l'encarnació del Senyor, a les nones de desembre, primer any del nostre pontificat.

I.- GRANS TRACTATS: DIRECTORIUM INQUISITORUM I MALLEUS MALEFICARUM

El *Directorium Inquisitorum*, també conegut com el Manual de l'Inquisidor, obra de Nicolau Eimeric i publicat a Avinyó el 1376, es conegut com una de les obres clau en l'àmbit de la definició i persecució de la bruixeria. Dividit en tres parts i subdividit en nombrosos capítols, el manual es centra en la primera part en la fe catòlica i la seva definició a partir de textos canònics; la segona apartat tracta de l'heretgia que s'ha de combatre, que consta de tres grans capítols: el primer ens parla de la lluita contra l'heretgia a través de la recopilació de textos, el segon es centra en l'anàlisi dels errors filosòfics i el tercer ens planteja la jurisdicció inquisitorial. La tercera i última part del manual, ens parla de l'ofici d'inquisidor i com dur-lo a terme, exposant el judici, les tècniques d'interrogatori i la culminació del procés.¹¹²

En relació a la consideració dels mags o endevins com a heretges, Eimeric diferencia en primer lloc, els endevins que es dediquen a predir el futur llegint les línies de la mà, per exemple, els quals no pertanyen a jurisdicció inquisitorial, i els que per dur a terme les seves activitats rendeixen culte al diable, als sants¹¹³ o utilitzen una versió maligna dels sacraments. Aquests últims sí que competeixen a la inquisició. A tot això, els que invoquin al diable de qualsevol forma, ja sigui mitjançant culte de latria o de dulia, o encara que no existeixin evidències clares d'aquest tipus d'adoració, seran jutjats tots com a heretges, cedint-los al braç secular per que duguin a terme les seves condemnes.¹¹⁴

El *Malleus Maleficarum*, publicat el 1486- 1487, és un dels tractats més importants sobre bruixeria que s'han escrit, i potser dels que més impacte van tenir en la societat del moment. Va ser redactat per Heinrich Institor Kramer i Jacob Sprenger per encàrrec del papa Inocenci VIII, per que es recollissin tots els coneixements sobre bruixeria en

¹¹² Eimeric, N., *El manual de los inquisidores*, Muchnik Editores, , 1983, pàgs.45- 52

¹¹³ El culte al diable com a una divinitat es coneix en llenguatge teològic com latria i el que venera els sants és conegut com dulia.

¹¹⁴ *Ibid*, pàgs.78- 84

relació a les idees de la butlla *Summis desiderantes affectibus*, la qual es va utilitzar com a pròleg del llibre.¹¹⁵

El tractat es divideix en tres parts, amb l'objectiu d'aclarir la temàtica de la bruixeria mitjançant preguntes i les seves conseqüents respostes. La primera part discuteix l'existència de les bruixes des d'un punt de vista teòric, filosòfic i de les Sagrades Escripures, a més de presentar la dona com un ésser dèbil que pot ser fàcilment temptat pel mal, vinculant així la bruixeria amb la feminitat¹¹⁶. La segona part es compon d'un seguit de subtemes que desenvolupen la pràctica de la bruixeria a partir de casos pràctics, probablement extrets de processos duts a terme pels mateixos autors, també ens presenten com es poden prevenir les seves accions, o en tot cas, minimitzar els efectes. La tercera i última part intenta delimitar els aspectes judicials de la bruixeria, el funcionament dels interrogatoris, amb l'ús de la tortura com a mètode generalitzat, i les penes a aplicar. Intenta ser un llibre enciclopèdic, però amb una intenció clarament docent.¹¹⁷

¹¹⁵ Kors, C. A., Peters E. (ed.), *Witchcraft in Europe, 400- 1700. A documentary history*, Universitat de Pennsylvania, 2001, pàg. 180

¹¹⁶ Cardini, F., *Magia, brujería y superstición en el Occidente Medieval*, Ediciones Península, 1982, pàgs. 101- 102

¹¹⁷ Kraemer, H. i Sprenger, J., *El martillo de las brujas para golpear a las brujas y sus herejías con poderosa maza: Malleus maleficarum*, Editorial MAXTOR, 2004, pàgs. 25- 26

2.- PROCEDIMENT INQUISITORIAL

Tal i com ens presenta el *Directorium Inquisitorum*, el procés judicial és llarg i consta d'unes parts clarament definides, les quals no comencen amb l'acusació directa de l'heretge, sinó en el mateix moment en què el tribunal inquisitorial arriba a una població. En primer lloc, l'inquisidor, en un sermó públic, es presenta a la població i invita als culpables d'heretgia a confessar els seus pecats. Durant un període conegut com *tempus gratiae*, les confessions no eren penades amb l'acusació pública i grans condemnes, sinó peregrinacions i càstigs privats, relacionats directament amb la gravetat del crim.¹¹⁸

Durant aquest període també es reben els diversos delators; a partir de les seves confessions¹¹⁹ i, més si les persones delatades no s'han presentat voluntàriament, donaran inici i testimoni per al començament dels processos.

El procediment comença amb la citació dels denunciants i la posada en escrit de les seves paraules, a més a més, si existeixen testimonis que corroboren l'acusació, també seran interrogats. Tot seguit, si hi ha la sospita que l'acusat pugui fugir, serà empresonat, sinó serà cridat a declarar després de jurar sobre els Evangelis. En començar l'interrogatori, es preguntarà sobre la vida de l'inculpat, anant de preguntes generals a particulars, i encarant l'interrogatori a gust de l'inquisidor, per poder extreure tota la informació que sigui possible. A banda d'això, si hi ha l'evidència d'heretgia, l'acusat serà empresonat i es procedirà a interrogar-lo tantes vegades com es consideri oportú per aclarir tots els fets.¹²⁰

Durant el període que duraven els interrogatoris, l'acusat era sotmès a tot tipus de tretes per aconseguir que confessés els seus crims, com la presó preventiva, la comoditat de la qual depenia de la resistència del pres a confessar, a més del nivell dels seus crims. La

¹¹⁸ Eimeric, N., *El manual de los inquisidores*, Muchnik Editores, , 1983, pàgs.127- 134 i també: Sánchez Herrero, J., "Los orígenes de la Inquisición medieval" dins de *Clío & Crímen: Revista del Centro de Historia del Crimen de Durango*, nº2, 2005, pàg. 36

¹¹⁹ El funcionament de les delacions és complicat, ja que marca l'inici dels processos. En primer lloc, el delator pot anunciar que vol actuar com acusador en el judici, la qual cosa implica que queda subjecte a la llei del talió, en segon lloc, si el delator només vol delatar algú, sense acusar judicialment, el procés comença a partir d'una denuncia. Per últim, hi ha l'opció que un delator remarqui que les seves paraules provenen de rumors popularment coneguts, en aquest cas l'inquisidor investigará les seves paraules i actuarà en conseqüència.

¹²⁰ Eimeric, N., *El manual de los inquisidores*, Muchnik Editores, 1983, pàgs.139- 146 i també: Sánchez Herrero, J. , "Los orígenes de la Inquisición medieval" dins de *Clío & Crímen: Revista del Centro de Historia del Crimen de Durango*, nº2, 2005, pàg. 36- 38

tortura també era un mètode força utilitzat, en el qual s'empraven principalment tres tipus: en primer lloc el poltre, en que es dislocaven els membres de l'acusat, en segon lloc la corda o *garrucha*; en aquest sistema el reu penjava del sostre amb les mans enrere per tot seguit despenjar-lo i dislocar-li els braços, per últim la prova de foc, que consistia en situar una foguera sota els peus de l'acusat, després que aquesta haguessin estat sucats en oli. Aquests mètodes procuraven que no es produís la mort durant l'interrogatori, ja que l'Església no podia derramar sang.¹²¹

Per finalitzar el procés, es feia lectura pública de les sentències. Aquestes podien variar depenent de l'acusació i si havia resultat fructífera o no. En primer lloc tenim l'absolució, de la qual es beneficiaven els acusats de qui no s'havia pogut provar cap indicatiu d'heretgia. En segon lloc ens apareix l'expiació, aquesta sentència s'aplicava a les persones de les que es tenia coneixença que eren heretges, però que no s'ha pogut verificar de manera definitiva. En aquest cas, es comminava l'acusat a personar-se un dia a

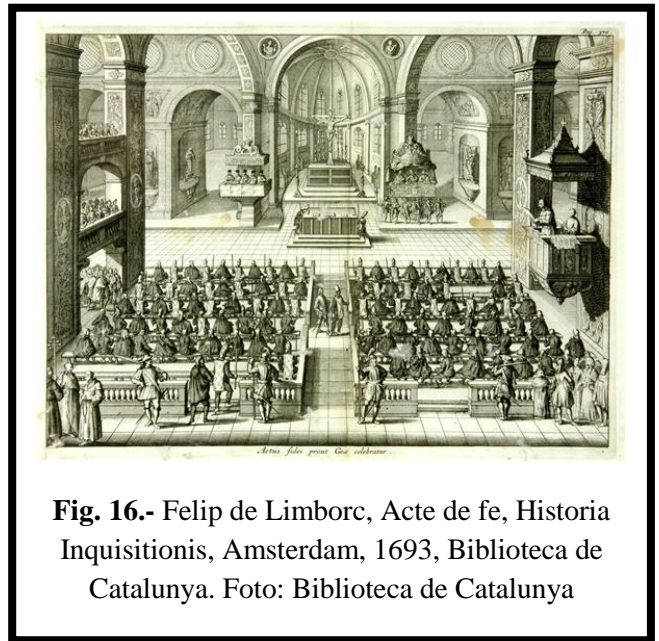

Fig. 16.- Felip de Limborc, Acte de fe, Historia Inquisitionis, Amsterdam, 1693, Biblioteca de Catalunya. Foto: Biblioteca de Catalunya

una hora determinada amb un seguit de “coexpiadors”, persones que poden afirmar que l'acusat no es heretge. Si per un casual no es pogués personar ningú, l'expiació era revocada i passava a considerar-se l'acusat com a heretge, sent jutjat com a tal. En tercer lloc, ens apareix el veredict de tortura, el qual s'aplica si no s'ha donat la confessió de l'acusat, però si que existeixen indicis suficients. Si el reu sobreviu a totes les tortures, negant l'acusació, se'l declara innocent, en canvi, si finalment confessa, se'l jutjarà com a heretge. En quart lloc, tenim l'abjuració, que depèn del grau de sospita, però en la qual mai apareixen proves contundents contra el reu, en aquest cas s'abjura davant de la població i segons el cas es du a terme una penitència o una altra.¹²²

¹²¹ *Íbid*, pàg. 39 i també: Eimeric, N., *El manual de los inquisidores*, Muchnik Editores, 1983, pàgs.241-248

¹²² *Íbid*, pàgs.183- 206

Les penes anteriors no contemplen la mort, ja que aquesta estava reservada a les persones que declaressin que son heretges, però que no abjuressin del fet de ser-ho. En primer lloc, ens apareix el càstig a un acusat d'heretgia que no ho havia estat abans i que no es penedeix de ser-ho. Tal i com ens diu Eimeric:

A esta clase de denunciados se les mantendrá en una cárcel inviolable, con grilletes en los pies y bien encadenados para que no puedan evadirse y contaminar a otros creyentes.

Durant el temps que es mantinguin presos, que acostuma a ser a perpetuïtat, compareixeran davant el bisbe o l'inquisidor per intentar fer que el pres abjuri, si amb el temps no s'aconsegueix, l'acabaran entregant al braç secular per que l'executin. La segona pena, afectaria als heretges confessos que, apart, haguessin dut a terme relapse, per la qual cosa se'ls condemnarà a mort directament, i en cas que abjurin abans de morir, no es tindria en compte i no serien readmesos en el si de l'Església.¹²³

La pena de mort més coneguda lligada a la cacera de bruixes, era la foguera, la qual s'aplicava només en les condemnes més greus, relacionades amb els reus que es negaven a abjurar i els relapses.¹²⁴ També, si hi havia el cas que un presoner fugís, aquest era entregat al braç secular de manera directa un cop fos tornat a prendre. En situacions d'aquest tipus, i un cop el fugitiu era tornat a empresonar, dos frares li comunicaven que no tenia cap opció més a part de la mort, oferint-li els sagraments, i si els acceptava, era lliurat a la justícia sense dilació. El sistema emprat per l'execució era força cerimoniós, ja que acostumava a presentar-se un discurs mentre el reu es situava en un cadafals i tot seguit, era conduït a la pira.¹²⁵

Fig. 17.- Miniatura medieval, Execució de Verena Trost, Barbara Meyer i la seva filla Anna Lang, a la pira per bruixes, 1574, Colecció de Johann Jakob Wick, Zentralbibliothek Zürich

Fig. 18.- Miniatura medieval, Tortura i execució de bruixes, s. XIV

¹²³ *Íbid*, pàgs.206- 212

¹²⁴ Sánchez Herrero, J., "Los orígenes de la Inquisición medieval" dins de *Clío & Crimen: Revista del Centro de Historia del Crimen de Durango*, nº2, 2005, pàg. 42

¹²⁵ Fort i Cogul, E., *Catalunya i la Inquisició*, Editorial Aedos, 1973, pàg. 112

3.- L'US DE LA TORTURA

L'ús de la tortura era força típic, encara que es poguessin condemnar als presos a turment abans de ser executats, normalment la tortura s'utilitzava com una mitjà per aconseguir una confessió, tant d'un acusat com d'un possible testimoni, a més de ser un bon mètode per que el reu aportés noms d'altres persones com a possibles culpables.

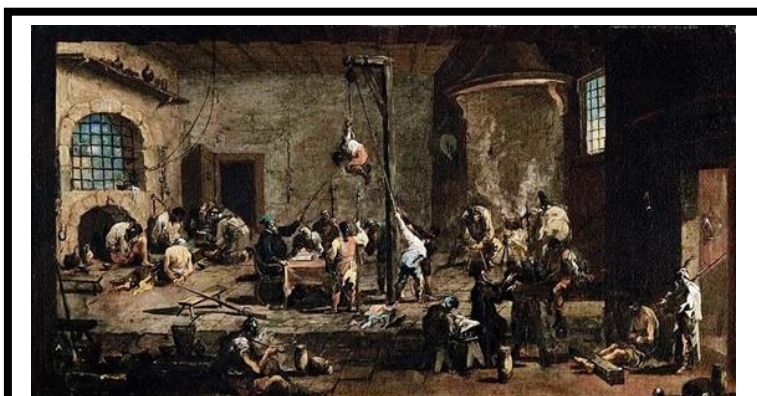

Fig. 19.- Alessandro Magnasco, "Interrogatorios en la carcel", 1710- 1720, Museu d'Història de l'Art de Viena

Hem d'entendre, però que l'ús de la tortura no va ser implantat per la Inquisició, sinó que es va tractar d'una reintroducció, ja que aquest mètode de càstig i interrogatori ja s'utilitzava en l'Imperi Romà.¹²⁶

La tortura, però no era un mètode cent per cent fiable, ja que tot i poder-se aconseguir confessions certes, també, depenent si el dolor era molt alt, l'acusat podia dir qualsevol cosa que els seus torturadors volguessin, i a més es podien guiar els interrogatoris, suggerint les respostes que es volien sentir. Per aquest motiu quan el turment es va tornar a restaurar a mitjan segle XIII, es van instaurar un seguit de normes, per aconseguir que les confessions fossin el més fiables possibles. En primer lloc, per aplicar turment, el jutge havia de declarar que el crim s'havia comés de veritat. Un cop fet això, era necessària una sòlida presumpció de culpabilitat, amb la consegüent importància dels testimonis. Després d'aquestes consideracions, si el jutge considerava que no hi havia cap altre mode d'aconseguir una confessió, es podia utilitzar la tortura, però sempre que abans s'amenacés a l'acusat amb la utilització d'aquesta.¹²⁷

A més de les consideracions anteriors, també hi havia una intenció legal i humanitària, per reduir la tortura tot el possible. S'intentava no provocar la mort del presoner durant la seva aplicació, per aquest motiu els mètodes de tortura més utilitzats tenien a veure

¹²⁶ Levack, B. P., *La caza de brujas en la Europa Moderna*, Alianza Universidad, 1995, pàg. 109

¹²⁷ *Ibid*, pàg. 111

amb la distensió i la compressió de les extremitats.¹²⁸ Com afegitó, es tenia en compte el tipus de turment, el grau d'intensitat i la seva duració depenent del tipus de crim comés, a tot això, hi havia persones que quedaven exemptes, com les dones embarassades o els nens.

Totes aquestes normatives van quedar en un pla només teòric en el que a la bruixeria es refereix, ja que es considerava un *crimen exceptum*, per la qual cosa el més important era aconseguir una confessió. A banda d'això, es van anar vulnerant progressivament totes les normes, escrites i no escrites, en relació a la veracitat de les confessions extretes mitjançant la tortura. Per exemple, la reiteració de la tortura, que estava prohibida explícitament, va ser eludida per Nicholas Eymeric en el seu manual, per la qual cosa les repeticions de turment es realitzaven fins aconseguir la confessió. Així mateix, la duració del turment i l'aplicació depenent del crim, va fer que les tortures més brutals fossin dirigides especialment a les persones acusades de bruixeria, ja que hi havia la por que es poguessin lliurar del dolor mitjançant la màgia. Un dels sistemes més utilitzats de tortura, que garantia un control absolut i aconseguia molts bons resultats, era el conegut com *tormentum insomniae*, consistent en mantenir desperta la víctima més de quaranta hores, la qual cosa assegurava una espècie de rentat de cervell. A més a més, la publicació del sistema de preguntes que s'havien de realitzar a les bruixes per aconseguir una confessió feia que les respostes estiguessin condicionades, per la qual cosa, es respongués el que es respongués, l'acusada sempre resultava culpable.¹²⁹

La utilització d'aquest mètode va propiciar la cacera de bruixes a gran nivell, ja que va ser un element fonamental per que es considerés el concepte acumulatiu de bruixeria, que no era altre que les paraules sorgides en la càmera de turment ampliades en un judici. A més a més, aquest sistema garantia que l'acusat donés el nom dels seus còmplices, així com de coneguts, per tant el crim era contagiós a les persones que es delataven i en aquest sentit de cadena, uns acusant a altres, es va arribar a la idea de conspiració i de gran persecució.

¹²⁸ Els mètodes de tortura utilitzats amb aquesta intenció, i els més populars, eren la *garrucha*, sistema que consistia en penjar el presoner d'una politja amb els braços lligats a l'esquena i deixar-lo caure amb un cop sec. També era molt popular la utilització del potre de tortura, a més d'instruments de compressió com els tornes per als polzes, les cames o el cap.

¹²⁹ *Ibid*, pàg. 112- 116

LA CACERA DE BRUIXES A CATALUNYA

La cacera de bruixes és un terme generalitzat que s'aplica a les condemnes multitudinàries, encara que també afecta a penes individuals geogràficament, però sempre situades dintre d'un marc major. A tot això, no s'ha de pensar que l'aparició de sospites per bruixeria podia desencadenar una cacera de grans magnituds, sinó que eren necessàries una sèrie de condicions prèvies per que la persecució es convertís en realitat.

En primer lloc, havia d'haver-hi una creença prèvia en la bruixeria i els *maleficium*, no només a través de les tradicions i les creences populars, sinó que aquesta convicció havia d'afectar les classes dirigents, ja que eren aquestes les que controlaven el sistema judicial. A més a més, havien d'existir unes característiques prèvies de la bruixeria que fossin conegudes, con el concepte de pacte diabòlic, per aquest motiu, l'alfabetització entre les elits lligada amb la difusió dels grans tractats van ser elements fonamentals que van assentar les bases de les caceres de bruixes. En segon lloc, era necessària l'existència d'un sistema judicial que tingués la bruixeria com a crim, per la qual cosa també eren necessàries unes legislacions clares, però tot això no servia si no hi havia un clima propici, la por i la desconfiança que hi havia en les societats en relació a les persones que escapaven de l'esquema considerat correcte, juntament amb les predicacions de l'Església, van ser els detonants per que la mateixa població es dedicqués a buscar la bruixa que, per norma, vivia entre ells.¹³⁰

Els inicis de la persecució a Catalunya comencen amb les Ordinacions de la Vall d'Àneu del 1424, normativa que regula diversos crims, entre ells el de bruixeria. Segons aquestes, les bruixes eren culpables de diverses accions, i depenent la seva gravetat, se'ls hi aplicaven un càstig o un altre. En primer lloc, ens apareixen les reunions o aquellarres, encarnats en el Boc de Biterna, localització on es duia a terme aquestes adoracions al diable, en segon lloc tenim el crim d'infanticidi, tot seguit el d'intervenció en la vida matrimonial i per últim l'elaboració de metzines.

¹³⁰ *Íbid*, pàgs. 208- 215

Les condemnes aplicades segons la gravetat inclouen l'amputació de la llengua i el desterrament per les acusades de d'intervenir en la vida conjugal i l'execució, si la bruixa ha estat acusada d'assistir al Boc de Biterna, d'assassinar criatures o elaborar metzines, a més a més, en les Ordinacions se'ns descriu la forma en que han de morir¹³¹:

que com la sentència ser donada per la dita corte que perda cors e bens que lo detat sie mes en una sarria be ligat, enapres la dita sarria sie ligada a la coha de una bestia e sia stiraçat al loch hon se fara la justícia e aqui sia mes al foch e del seu cors feta polvera¹³²

La primera acusació que es dona a Espanya sobre l'assistència a aquellarres és la de Valentina Guarner, jutjada a Pont de Suert el 1484¹³³, la qual afirma l'assistència a un *sabbat* i informa que va ser iniciada en la secta de la bruixeria per dos homes, la qual cosa és un fet peculiar.¹³⁴

L'entrada de la Inquisició castellana el 1487 no va suposar un canvi en la intensitat de les persecucions ni en la distribució geogràfica, encara que a partir de 1548 si que es va produir un augment, sobretot en les Terres de l'Ebre, a causa de l'actuació de Flix Joan Malet, el qual assegurava que podia identificar les bruixes. Les seves acusacions van suposar l'execució de multitud de dones, i només quan la Inquisició va actuar i va absoldre bona part de les inculpades, aquest fervor d'execucions va davallar a les comarques meridionals. Tot i això, a partir de 1550 els processos es van generalitzar en el territori, encara que les penes més greus les aplicaven els tribunals locals i no la Inquisició, que actuava per aplacar els ànims. Entre 1614 i 1622 va haver-hi un repunt molt important en la persecució, principalment de caràcter comarcal, i situat en la zona de la Cerdanya i el Rosselló,¹³⁵ a partir d'aquest moment, però la freqüència dels processos va anar decreixent fins que lentament va desaparèixer.

¹³¹ Gari Lacruz, A., "La bruixeria a través de les ordinacions d'Àneu" dins de (coord) Padilla Lapuente, J. I., *L'esperit d'Àneu : llibre dels costums i ordinacions de les Valls d'Àneu*, 1999, pàgs. 48- 50

¹³² *Ibid*, pàg. 50

¹³³ Gari Lacruz, A., "Brujería en los Pirineos (siglos XIII al XVII). Aproximación a su historia" dins de *Cuadernos de etnología y etnografía de Navarra*, nº 85, 2010, pàg. 331

¹³⁴ Annexos, pàg. 108

¹³⁵ Alcobarro, A., "Cacera de bruixes, justícia local i Inquisició a Catalunya, 1487- 1643: alguns criteris metodològics" dins de *Revista Pedralbes* nº 28, 2008, pàg. 500- 504 i també: Pladevall, A., "La cacera de bruixes a Catalunya" dins de Miquel i Vives, M., *Per Bruixa I Metzineria*, Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació, 2007. pàg. 115

CONCLUSIONS

Les idees que podem extreure després de la realització i la lectura d'aquest treball son variades, encara que tenen la base comuna d'ajudar a clarificar l'opacitat de la bruixeria, tant en una visió popular com històrica i ens aporten una visió completament nova que ens permet apreciar molt millor els petits detalls que caracteritzen aquest fenomen.

El primer ha tenir en compte, és que la bruixeria es tracta d'un procés acumulatiu, ja sigui en sentit històric, com antropològic o social. No es un fenomen que apareix de forma espontània, sinó que es va conformant a través dels anys i la història, gràcies a la imaginació i les creences humanes. L'inici d'aquesta evolució la trobem en el principi de l'era humana, ja que la solució per explicar el que no es compren acostuma a ser mitjançant fets sobrenaturals. Aquest sistema de justificacions ens apareix ja a l'antiguitat, on un gran nombre de deus i deesses tenien poder sobre tot allò que l'home era incapaç de controlar. Cal destacar també, la distinció entre la màgia i la religió: mentre els sacerdots oren, els mags actuen, mentre els sacerdots pregunten, els mags controlen. Aquesta superioritat de la màgia, en un món on els deus ho controlen tot, és el que la fa perillosa, i per tant, la solució més eficaç és intentar eliminar-la.

La bruixeria prové d'un concepte d'agregament d'idees, ja que la figura de la bruixa es compon de multitud de característiques que no son originàriament pròpies, sinó que ha anat adoptant com a boc expiatori, ja que totes les característiques perilloses s'han encarnat en la bruixeria. Tal i com els deus s'utilitzaven per explicar les causes d'allò que no es sap, la bruixa té el mateix objectiu, encara que mentre els deus son adorats per aplacar la seva ira, la bruixa és destruïda i perseguida per evitar la seva còlera. El que situa la bruixa per sota dels deus és que segueix sent una persona física, comuna a totes les poblacions, encarnada en una figura que imposa respecte i temor a la vegada, i per la qual cosa fàcil d'acusar i de matar.

En un món on la religió és un bastió fonamental, i més concretament el cristianisme, la societat no es pot permetre cap tipus de rebel·lió, encara que sigui molt minsa, ja que qualsevol comportament que trenqui l'ordre establert amenaça el conjunt de l'equilibri social. Per aquest motiu, la bruixa era perseguida, ja que si la creença li atorgava poder, escapava del control, era un nucli de rebel·lió, ja sigui en el seu comportament diari, posant límits a la repressió, o senzillament actuant amb la potestat que els seus poders li

proporcionaven. Llavors, quins eren els mètodes que es podien utilitzar per eliminar aquesta amenaça? El mateix sistema els va aportar, ja que en un món controlat i quadrat, que una persona actués per compte propi disgustava a molta gent. Per aquest motiu, la religió va ser la base fonamental de les acusacions: si tothom fos una persona correctament cristiana i pietosa, no succeïrien desgràcies, en canvi, quan aquestes ocorren és per càstig diví, per que hi ha algú que s'ha desviat de la doctrina.

El pacte amb el diable, i més concretament la seva adoració eren les activitats més aberrants que es podien dur a terme, ja que suposava un renegament de la fe, perjudicant no només la pròpia salvació, sinó també la salvació de la comunitat, ja que si un membre actuava d'aquesta manera podia contaminar-ne més, sent com al poma picada que fa podrir les altres. Per aquest motiu, era importantíssim que les bruixes acusades donessin part dels seus còmplices, no només en els aquelles, sinó que informessin de totes les pràctiques sospitoses que succeïen en la comunitat.

Hi ha diverses teories sobre l'origen de la bruixeria, moltes es basen en hipòtesis que es remunten a religions anteriors o cultes populars, que amb l'arribada del cristianisme van ser eliminats, ja per que fomentaven un comportament que no era correcte o més aviat per que una unitat religiosa forta comportava una cohesió social. Tot i això, no podem buscar el naixement de la bruixeria en un sol cas, ja que es tractaria d'un procés que té en la seva base moltes particularitats diferents: en primer lloc un origen pagà, en segon lloc, la necessitat de limitar els comportaments considerats rebels, en tercer lloc, el menester de disposar d'un boc expiatori per a culpar de les desgràcies que succeïen a la població, ja sigui de caràcter general, com una sequera o una inundació, o de caràcter personal, com la mort d'un fill.

Aquests van ser els motius que van dur a la població a una història col·lectiva que va acabar desembocant en les conegudes caceres de bruixes, que tot i que a Catalunya no van ser molt característiques, en la consideració d'un gran nombre de víctimes en un sol procés, sí que van tenir un efecte social força important, com deixa patent la creença en les bruixes que ha perdurat fins els nostres dies.

PROCÉS CONTRA ESPERANÇA GOJONA, 1598¹³⁶

Sinopsi del procés VII (1598)

Classe de denúncia: D'ofici

Inculpats: Esperança Gojona, viuda

Motius: Fer bruixeries

Víctimes: Una minyoneta de Magdalena Renyna; un minyó de Jaume Arruffat; un fill de Rafaela Homs; una xica d'Elisabet Ramona (morta dos anys després); un fill d'Esperança Purroya (mort emmetzinat)

Testimonis que declaren: Magdalena Renyna muller d'en Renyna (testimoni de càrrec); Jaume Arruffat, carreter (testimoni de càrrec); Rafela Homs, muller de micer Homs (testimoni de càrrec); Jaume Torres, pagès (testimoni de càrrec); Esperança Gojona (acusada); Elisabet Ramona, vídua de Ramon Joan de Lafont (testimoni de càrrec); Esperança Purroya, muller de Macià Purroy (testimoni de càrrec).

Sentència: Que sigui turmentada, i que després torni a ser jutjada per la mateixa promenia.

Reg. 831, f. 199 r(part 1) Contra na Gojona

Die XXVIII aprilis MDLXXXVIII

[A] Prevench a notí[ci]a del molt magnífichs senyors

don Nofre Merlés, regent lo offici de cort y ve

guer de la ciutat de Leyda, de Pallàs, etc., mossén

¹³⁶ Farreny Sistac, M. D., *La llengua dels processos de crims a la Lleida del segle XVI*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 2004, pàgs. 98-115

Hierònym Roig y mossén Gaspar Tarròs,
pahers lo any *present* de dita ciutat, y de micer
Luís Vilaplana, doctor en leys, assessor
ordinari de dit *senyor* regent lo offici de cort y
veguer, com alguna fila de perdició, poch
tement a Déu y a sa concèntia, no avie
duptat induhida per lo mal sperit, de
fer algunes coses de bruxeries y echiceries.
E perquè dites coses <i semblants> impunides no res
ten manaren dits *senyors* se rebés la in
formació y enquesta següent.

Dicto die

[a] Na Magdalena Renyna, muller d'en Renyna,
pagés, habitant en Leyda, *testes*, la qual jurà, etc.

Et *interrogata super curie preventis*, etc.

Et dixit: <<Senyors, abans de festes de Nadal
més propassades tinguí jo una minyoneta
de edat de setse mesos molt dolenta; fiu
venir a veure-la na Gojona, viuda,
qui està en lo carrer d'en Menjó, la
qual na Gojona quant véu dita ma
filla féu orations que jo no les

Reg. 831, f. 199 v (part 2)

comprenia y me digé que compràs
ciri cras a Guillem Servent, que ella li
farie uns pegadets ab los quals pre
tenie curar-me dita ma filleta,
com de fet ho fiu. Y ella, na Gojona, li
féu dos pegadets y la hu li posà
en la mollera y lo altro al coll y
al cap de vuyt dies dita minyoneta
ja·s trobà millor; y vingué après
dita na Gojona a ma casa y me
demanà un tros de pa, y dient-li jo que
no·n tenia me dix que li'n donassa aquella
vegada que no me'n demanarie més, y així
jo li'n doní. Y après al cap de uns quants
dies la dita minyoneta se'm tornà a
endolentir llasant llet com la pri
mera vegada y jo la torní anar
a sercar a sa casa perquè vingués
a curar-la'm altra vegada y ella me digué
que no y volie venir que qué y farie.
Jo leshores la'n preguí molt y li prometí
pagar-la de sos treballs y així ella hi

vingué y també li féu los mateixos re
meys que la primera vegada y me dix y
contà a mi, *testes*, la mateixa na Gojona que
tenie un gos que, com ella estave en lo llit, * (lo
dit gos) en manar-li ella y dir-li, ald it gos:
“Mira, si tu no·m portes recapte jo·m moriré
de fam” y que així dit gos anave* (y li) hont
ella lo enviave y li aportave pa,

Reg. 831, f. 200 r (part 3)

cansalada y formatge, y que també
dit gos altra vegada li aportà tres
coques llargues y que eren de na Mo
rriona. Y també me digué a mi dita
na Gojona que se ere anada a con
ffessar a Jhesús y que li havie dit
<que tenia> lo dit gos que dalt tinch dit y que
*(dit co) lo confessor li digué que no la
volie absoldre que no matàs primer
lo dit gos y que* (jo) ella li digué que
de matar lo gos may lo·y
porie sufrir lo cor>>.

Fuit sibi lectum et perseve

ravit, presentibus dictis

Dit dia

[b] Micer Jaume Arruffat, carrater, habitant
en Leyda, *testes*, lo qual jurà, etc.

Et interrogatus super curie preventis.

Et dixit: <<Senyors, haurà nou ho deu anys
que una dona que·s diu na Gojona que
està al carrer d'en Mengó donà a un
fill meu un[a] mosta de alberco* (t)chs y après
de haver-los se menjat dit minyó, li pren
gué aquell mateix <dia> al dit minyó febre
y spasme que·s pensà morir y havent
me dit a mi lo dit minyó que des que
havie menjat aquells albercots que
dina na Gojona li havie donats en
plassa li havie
pres dit ma, y sabent jo asò determiní

Reg. 831, f. 200 v (part 4)

de anar-li a parlar, a dina na Gojona,
y li diguí y amenassant-la que dit mon fill
estave* (y que) mal des que havie menjat

los aubercochs que ella li havie donats
y que·l me anàs a curar, si no, que
li costarie. Y així ella hi vingué y lo
féu despullar tot nus y lo fregà tot ab
vinagre y dormí ab dit mon fill en la
mateixa cambra aquella nit, dita na
Gojona, y que aquella nit anllà dit mon
fill anà sempre de millora y així
tinguí jo per cert que dita na Gojona
lo·m encontrà, a dit mon fill, ab dits
aubercochs y que ab les amenasses que
jo li fiu lo·m curà y de les hores ansà
la he tinguda jo per dona bruixa y
en aqueixa fama y opinió està pú
blicament tinguda y reputada en la *present*
ciutat de Leyda>>.

Fuit sibi lectum, etc.

Dicto die Ilerde

[c] Raphela Homs, muller de micer Homs, sastre,
habitant, etc., testes, la qual jurà, etc.

Et interrogata super curie preventis.

Et dixit: << Senyors, harà nou ho deu anys

que jo tinch coneixensa ab na Gojona,
viuda, que està en lo carrer d'en Menjó,
y tenint jo un fill molt dolent que

Reg. 831, f. 201 r (part 5)

aurà vuyt ho nou anys la envií (a)
a sercar, dita Gojona, per veure si·l me
voldrie curar, perquè entenia jo que·n
curava algunes, y així hi vingué
dita na Gojona y li féu unes coju
rations y també li posave algunes
stopades al coll; y de aquell dia en anllà
dit mon fill se trobà millor. Y après, estant
en conversatió dalt en casa de micer
Homs, verguer de la *present* cada de la Pa
heria, digué allí en conversatió
que lo dimoni li havie eixit a la
vinya y que li prenia la panistra dels
raÿms que portava al cap, y que
ell la y portava per anar amb ella mes
descansada y moltes altres coses digué
<de> cosa de bruixeries que a mi ara
no·m recorden; y també he hoït dir ad al

gunes que dita na Gojona * (és bruixa)

estave en oppinió de bruixa y fent-li

molt mala fama>>

Fuit sibi lectum et perseveravit,

presentibus dictis dominis

Dicto die

Dictus dominus regens officium curie et vicario

Ilerde, de consilio ---

Reg. 831, f. 201 v (part 6)

[d] Jaume Torres, pagés, habitant en Leyda, *testes*, etc., lo qual jurà, etc.

Et interrogatus super curie preventis

Et dixit: <<Ja haurà divuyt ho vint anys que conech a na Gojona, viuda, que ara *vostres micers* tenen presa, y de nou ho deu anys ansà la tinch en oppinió de bruixa per haver-ho hoït dir a moltes persones en la present ciuta, y també per haver-li hoït dir a la mateixa na Gojona que tenia un gos que·s deia Amadís lo qual gos quant dita na Gojona no tenie pa li·n anave a sercar lo dit gos y que

li'n portave; y quant no tenia companage
que també lo dit gos unes vegades li apor
tava cansalada, altres vegades abadejo
ho altre companage>>.

*Fuit sibi lectum et perseveravit,
presentibus dictis dominis*

Die V maii MDLXXXVIII

[e] Na Speransa Gojona, viuda, habitant en Leyda, presa
y detenguda en les presons reals y comunes de la
present ciutat, extreta de aquella y posada davant
la *presèntia* dels molts magnífichs senyors don Nofre Merlés,
mossén Nofre Pelegrí y mossén Hierònym Roig, pahers
lo any *present* de dita ciutat.

Reg. 831, f. 202 r (part 7)

Interrogada *(si sab) que quants anys té.

Et dixit: <<Senyors, jo tinch quoranta y sinch
anyus poch més ho manco>>.

Interrogada si sab ni presum per qué està presa.

Et dixit: << Senyors, jo presum estich presa per
haver jo anada a dir unes orations

a una filla de na Renyna que tenie dolenta,
la qual ja los metges la havien deixada per
molt perillosa sa vida, y jo aní a dir-li
unes orations que acostumava de dir
a altres criatures que estaven malaltes;
y après de haver li dites jo dites orations
ni estigué millor ni pijor y per so que no
curà dita minyona pretench que dita Renyna
me ha fet penre>>.

Interrogada que digue quines orations digué a
dita minyona.

Et dixit: << Senyors, jo li diguí esta oratió sigüent:

Lo dia de Nostre Senyora de mars encarnà's Déu
Jhesuxp[cris]t en lo ventre virginal, lo dia de Nadal
nasqué Déu Jhesuxp[cris]t, lo divendres sanct
prengué mort y passió per nosaltres, lo disapte
resusità, lo diumenge pugà-sse'n a la man dreita
de Déu lo pare: fia't en Déu, fia't en la mare
de Déu>>.

Interrogada si deie ella, deposant, altres orations
sense aqueixa.

Et dixit: << Senyors *(no·n) no·n deia ni·n sé altra,
de oratió, sinó la que tinch dit>>.

Interrogada qui li ha mostrat dita oratió.

Reg. 831, f. 202 v (part 8)

Et dixit: << Senyors, a mi la·m mostrà Engràtia y me digué que jo la digués a ma filla, la qual tenia jo mala, y havent la-y dita me apa regué se trobà millor y après, ab la experiència que jo tenia de haver-me pa regut que dita oratió féu tant effecte bo en dita ma filla, la he dita algunes vegades ad algunes criatures>>.

Interrogada que digue a quines criatures à dita ella, deposant, dita oratió.

Et dixit: << Senyors, jo la he dita a una filla de na Renynam, y a un fill de mestre Jaume Arruffat al pont, y a una *senyora* que estava en casa de micer Homs; y en aver los dita la oratió se trobaren millor, ço és lo fill de micer Arruggat y la de la *senyora* que estave en casa de micer Homs>>.

Interrogada si donà ella, deposant, al dit fill de micer Jaume Arruffat una mosta de aubercochs en la plassa de Sant Joan.

Et dixit: <<Senyors, ja deu haver vuyt ho nou anys

que acostumat jo de vendre molta fruixta (?)
en la plassa doní una mosta de aubercochs
a dit fill de *micer* Arruffat *per* tenir jo molta
coneixensa en casa de dit *micer* Arruffat y de
dit son fill>>.

Interrogada si entengué ella, deposant que après
de haver-li donat ella dits aubercochs, a dit
minyó de *micer* Arruffat, se endolentís aquell
mateix dia.

Reg. 831, f. 203 r (part 9)

Et dixit: <<Senyors, jo no entenguí tal cosa>>.

Interrogada si anà ella, deposant, a
casa de dit *micer* Arruffat aquell dia que
ella li donà los aubercochs ho lo sendemà
a dir orations al dit fill de *micer*

Jaume Arruffat, qui estave dolent.

Et dixit: <<Senyors, jo no y aní aquell dia ni
en lo sendemà, sinó que hi aní al cap de
quatre ho sinch dies que li haguí donat
los aubercochs, anant jo a sa casa per a de
manar li los dinés de la verema que
devie a mon marit, y les hores me amostra

ren dit minyó allí en casa que estave ma
lalt y me digueren que si li sabia algun remey;
y jo prenguí un poch de vinagre, y
aprés li diguí la oratio que tinch dita,
y conegueren que tenie millora>>.

Interrogada si aquell dia que diu donà ella los
aubercochs a dit fill de dit micer Arruffat si
li parlà lo dit micer Arruffat ho lo sendemà
avisant la com tenia lo fill mal y que
digue quines paraules és li digué.

Et dixit: << Senyors, a mi no·m parlà, dit micer
Arruffat, ni jo sabí que dit son fill estigués
mal fins que y aní, a sa casa, a cobrar
los diners que tinch dit>>.

Interrogada vulle dir la veritat, que la cort
està plenament informada que aquell
mateix dia que donà los aubercochs a dit
fill de micer Arruffat ho lo sendemà lo dit

Reg. 831, f. 203 v (part 10)

micer Arruffat li anà a parlar a sa casa
y li digué com tenie son fill mal de uns
aubercochs que li havie donats y la ame

nassà dient li que si no·l anave a curar

que li costarie.

Et dixit:<< Senyors, dit micer Arruffat no·m vin

gué a parlar a ma casa, ans bé jo

aní a sa casa, com tinch dit, al cap de quatre

ho sinch dies y fins les hores jo no·m havie

tinguda notícia, de sa malaltia>>.

Interrogada si té un gos ella, deposant, que·s diu

Amadís.

Et dixit: <<Senyors, jo bé he tingut dos ho tres

anys dit gos, que·s deie Amadís, <de pèl roig>, però

ara ja no·l tinch perquè ja és mort y lo·m

donà la *senyora* Bruna>>.

Interrogada que quines conversacions tenia

ella, deposant, ab dit gos.

Et dixit: <<Senyors, *(algunes) <dos> vegades estant jo

sola en casa malalta y quartanària

deia jo al dit Amadís a la orella dient li:

“Amadís, mira que estich assí que·m muiro

de fam”; y en haver-li dit jo això dit gos

se’n anava fora casa y me portava

alguna vega<da> una quèrna de pa sansera

y alguns trossets de pa; y una vegada me

portà dit gos una tallada de cansalada>>.

Interrogada que digue quines altres *(vegades)
paraules y rasonaments tenia ella, deposant,
ab dit gos.

Reg. 831, f. 204 r (part 11)

Et dixit: <<Senyors, may li he dit altres coses
més de les que tinch dites>>.

Interrogada com pot dir que no tenia altres pa
raules ab dit gos com la cort estiga ple
nament informada que ella deie a algunes
vehines y a altres persones de ciutat que
deie ella, deposant, a dit gos: <<Mira, no puch
menjar lo pa, porta'm companage>>, y que
*(allí) així dit gos li aportave cansalada
y també trossos de abadejo.

Et dixit: <<Senyors, jo li diguí
une vegada a la orella, a dit gos, que
no podia menjar lo pa, y aquí má
teix dit gos me aportà un tros de
cansalada; y après jo me'n confessí en lo
monestir de Jhesús dient li lo que passava
del gos y lo confessor me digué a mi les

hores que no ere gos sinó dimoni, que·s
rahonava amb mi per tentar-me, y me donà
per penitència que anàs nou dies
agenollons de les creus <de fusta> estan
en lo pati davant dit monestir fins
al altar major de dita isglésia, la qual
penitència jo complí. Y après no·m
curí més del dit gos, ans bé poch après
lo·m matà *(ren) una dona que·s diu Joana
la rejolera donant-li pa y arsènit>>.

Fuit sibi lectum et perseveravit,

presentibus dictis dominis

Reg. 831, f. 204 v (part 12)

Die XIII maii MDLXXXVIII

[A] Los molt magnífichs senyors mossén Luís Pollina, loctinent de
cort y veguer de la ciutat de Leyda, mossén Joseph de
Castellbell y micer Joseph Sabata, pahers lo any
present de dita ciutat, manaren extraure de les
presons de aquella a la dita na Speransa Go
jona per a effecte tornar-li a resensir
la sua depositió que féu en dies atràs en la
present enquesta; y així constituhida perso

nalment dita na Gojona davant la *presència*
de dits senyors sotveguer y pahers y del magnífich
micer Luís Vilaplana, assessor ordinari de
dit senyor sotveguer, en lo archiu inferior de
la casa de la Paheria de dita ciutat, y ad aquella
li fonch llegida *per mi, notari*, de mot a mot la dita
sua depositió dende la primera línia fins
a la *(segona) <darrera>, la qual legida y per ella ben
entesa fonch *interrogada* si estave y perseve
rave en dita sa depositió, la qual responent:
<<Senyors, aqueixa mateixa depositió és la
que jo tinch feta y estich y persevero en
aquella, exceptant que, en lo que diguí
que·m portà dit gos un pa, era ja
ratat y molt dur, que a penes hi havie
molla dintre>>.

Fuit sibi lectum et perseveravit,

presentibus dictis dominis

[A´] *Dicto die* fonch aportada a la cort del senyor cort y veguer

Speransa Gojona per manament, etc., *et interrogata* si·s volie

defensar o sotsmetre, e dix que·s volie defensar.

E dits senyors loctinent y pahers li donaren vuyt dies *per ha*

defensar se y licència, etc., *de quibus*, etc.

Testis Michael et Joseph Angeli ---

Reg. 831, f. 205 r (part 13)

Die XVIII° maii MDLXXXVIII

[f] Elizabet Ramona, vídua relictá *(*Raymundi Joannis*) <de Ramon Joan> de

Lafont, *quòndam* pagés de Lleyda, *testes*, que jurà, etc.

E *interrogada* sobre les coses prevengudes, etc.

La qual dix: <<Senyors, lo *que* jo sé és que haurà deu o dotze

anys poch més o manco, criant jo una xica *(de) filla

mia de vuyt mesos, un diumenge me'n aní a missa

en la iglésia de Santa Magdalena, a hont trobí na Spe

ransa Gojona, y après de ésser me senyada viu que·s

girà dos vegades devers mi, dita na Gojona, y après

me digué *per* qui criava y jo li responguí *que per* mi ma

teiyx; y en continent la dita ma filla se posà sens

més a plorar y jo li traguí la mamella y may

la volgué pendre y en tot aquell dia <ni la nit> volgué mamar.

Y lo endemà *que* era dilluns determiní de portar-la

en casa de dita Gojona y li diguí si me donaria

remey, y ella la·s posà a la falda y la mirà y digué

que tenia mal a la bocha y *que* saltàs a cercar peu

crist; y jo y aní y en tornar ella li féu algunes

orations y me digué *que* li donàs la mamella y *tampoch*

no volgué mamar; y lo endemà *que* ere dimars la
fiu venir a ma casa y li diguí *que·m* donàs remey
y *(jo) ella me dix *que* bé mamaria y que a hont prete
nia li havien fet lo mal, y jo diguí *que* a la iglésia,
y ella dix que anàssem a la iglésia y de fet y anà
rem; y *com* fórem allí era la·m féu passar en alt
tres vegades damunt la pica de la aygua beneyta
y donant li après la mamella tampoch no la volgué;
y après me dix *que* la portàssem al terme de Torres
serona *que* bé mamaria, y ayxí mon marit y jo
la y portàrem y tampoch no volgué la mamella
y sempre me deya que bé mamaria; y al cap

Reg. 831, f. 205v (part 14)

de vuyt dies en la mitja nit la dita xica se despert[à]
y jo li doní la mamella *(y) , la qual la prengué molt
bé, y visqué dos anys après. Y *per* eyxes causes sospití
que dita Gojona li havia llevat la llet per ço que me
deya *que* bé mamaria, ya també *per* lo que se deya que
dita Gojona tenia mala fama de bruyxa>>.

Fuit sibi lectum et perseveravit, presentibus

dictis dominis et assessore

Dictis (sic) die

[g] Speransa Purroya, muller de *(Joan) <Macià> Purroy, pageés de Leyda, *testes*, que jurà, etc.

E interrogada sobre les coses prevengudes, etc.

La qual dix: << Senyors, haurà catorze o quinze anys poch més o manco *que* jo estava casada en primeres núpties ab Berthomeu Victorià, del qual tenia un fill de edat de quatre anys, poch més o manco, y estàvem en casa d'en Ribelló, *que* està davant l'ort dels Infants; un dia *que* podien ser les quatre hores després dinar me vingué na Speransa Gojona y me digué si li volie vendre ous per a posar y jo li diguí *que* no·n tenia; y après al cap de poch tornà y estant dit mon fill assentat al brancal de la porta y jo en la entrada me digué dita Gojona si li volia donar unes poques de prunes escaldades, y jo pugí dalt y li'n bayxí tant *com* ne poguí pendre ab les dos mans, y essent se'n anada lo dit mon fill comensà a clamar-se del cor y demanant “¿qué tens, mon fill?”, me respongué: “La mia mare, no ploreu, *que* si Déu no u vol no·m morré”; y may li poguérem fer pendre res. Y dit mon marit * (y) anà a casa de dita Gojona dient li *que* tenia mal

lo fill y si volie venir a casa *per* veure quin mal, y après li digué que

prenguéssem lo xich e·l despullàssem tot nus y

Reg. 831, f. 206r (part 15)

que·l rentàssem tot ab vinagre, y ayxí ho férem.

Y al cap de tres o quatres diez morí y sempre tinguí

sospita *que* dita Gojona lo·m enmatzinà, *per* ço que

se deya públicament que tenia fama de bruyxa; y

lo mateyx dia que morí mon fill, anant a casa d'en

Ballester, que té casa prop casa de dita Gojona, y en

veure'm dita Gojona dix: “¡A!, les que lleven fals

testimoni”; y jo les hores li diguí: “¡A!, na bruyxassa,

que vos haveu mort lo meu fill”, y ella no·m respongué

paraula>>.

Fuit sibi lectum et perseveravit,

presentibus dictis dominis et assessore

Die XX maii MDLXXXVIII

[e'] Speransa Gojona, tornada extraure de les presons

de la *present* ciutat de Leyda y posada en l*(o) a* (archiu)

sala inferior de la casa de la Paheria, la qual jurà

en son fet propi sens jurament y en fet de

altri ab jurament.

E *interrogada* si coneys a Isabet Ramona, vidua, de la *present* ciutat, y a Speransa Purroy, muller de Macià Purroy, *que* abans estava casada ab Berthomeu Victorià, y si les té *per* dones honrades.

La qual dix: << Senyors, jo les conech molt bé *per* haver tractat ab elles, *(y) les quals tinch *per* dones bones y honrades>>.

Interrogada que digue si li ha *(conegut) deu o dotze anys ha una filleta [...] *que* criava, *que* podie tenir vuyt mesos poch més o manco, y si sab que no vol gués mamar la criatura y la enviasen a ser car a ella, deposant, *per* donar li remey y que digue quin remey li féu.

La qual dix: << Lo *que* passà és *que* un diumenge *que* pot haver deu o dotze anys poch més o manco,

Reg. 831, f. 206v (part 16)

estant jo en la iglesia de *Santa* Magdalena, la viu entrar en dita iglesia ab dita sa criatura, la qual criatura se soltà y jo me girí y diguí; <<¡Val Déu, na Speransa, *com* put aqueyxa criatura, ella deu estar empachada>>. Y après a la vespra da me dix dita Ramona si li volie dar remey,

a la criatura, y jo prenguí la criatura a la
falda y li mirí la boca y viu *que* tenia la boca
plena de mal y la envihí a sercar peu crist,
y volent li posar les mans a la gola
no u volgué dita na Ramona, que·m digué que
no volia que la y acabàs de matar, y ayxí se'n
anà. Y après *(al cap de) lo endemà me dix que
ella pretenia *que* en la iglesia li havien fet
mal y jo les hores diguí: “Anem allí, vejam
si la Mare de Déu ho remediàrà”. Y ayxí
anàrem les dues en la iglesia de *Santa* Magdalena
y allí hohírem missa, y après nos ne
anàrem y ella me dix *que* estava en punt
de portar-la *(a) de defora, y jo li diguí que
bé podia>>.

Interrogada que vulle dir la veritat perquè la cort està
informada *que* ella féu conjurs a la criatura y
sempre li donà speranses que bé mamaria;
y après quant anaren a la iglésia ella, deposant,
li féu rodar la criatura en alt *per* damunt
la pila de la aygua beneyta y après li digué
que la aportàs a Torresserona, ço és en lo terme,
donant-li sempre speranses que bé mamarie;

que vulle dir *que per* qué li feye fer dites coses y
que digue quins conjurs li feya.

La qual dix: << Senyors, jo no li fiu ninguns conjurs
perqué no volgué *que* li posàs los dits a la gola, [en] la
qual hi tenia gran mal; y après entenguí

Reg. 831, f. 207r (part 17)

que na Ferrera la havia curada, y jo may
li doní esperances *que* bé mamarie y jo no
li fiu fer lo que diuhen de fer-li rodar la
pila de la ayfua beneyta ni tampoch li diguí
que anàs *(a) al terme de Torresserona>>.

Interrogada si *(coneys a Speransa Purr) li ha conegut,
a la dita na Purroy, al temps estava casada
ab en Victorià, un fill de edat de quatre anys,
que haurà catorze o quinze anys.

La qual dix: << Senyors, jo no lo·y he conegut molt bé>>.

Interrogada si en dit temps anà ella, deposant, en
casa de dit Victorià y « diguéreu a la dita Purroy,
estant a la entrada de sa casa davant lo hort
dels Infants en companyía de dit son fill, y li
demanàreu si tenia ous per a vendre y après
hi tornàreu a cercar prunes *(de scaldar)

seques » y ella, dita Purroy, se'n pujà a bayxar

li'n y lo xich restà allí ab ella, deposant, en la
entrada.

La qual dix: << Senyors, jo bé y aní, a sercar prunes,
y ella me'n féu, emperó jo no·m recort que y *(agués
ningú) fos dit fill, en dita entrada>>.

Interrogada al temps *que* ella anà a sercar les prunes
si sap *que* dit son fill estigués mal.

La qual dix *que* ella no sap si estava mal *perqué*
no li'n digué res, dita Purroy.

Interrogada si aquell mateyx dia anà a sercar-la a ella,
deposant, en Victorià, *(dit) marit de dita Purroya,
dient li que li fes pler de anar a casa, *que* tenia
lo fill mal, y ella li respongué *que* no y volia anar
perqué de fer bé li'n venia mal; y après li digué
que·l despullassen tot nus y que·l re[n]tassen
de vinagre y si sab *que* ho fessen.

Reg. 831, f. 207v (part 18)

La qual dix: << Senyors, jo, *testes*, no viu al dit
Victorià ni sabí que estigués mal son fill
ni jo no li diguí a ell ni a ningú que·l ren
tassen de vinagre>>.

Interrogada si sab quants dies estigué a morir dit

Xich après de *(ésser) <haver> preses les prunes de sa mare.

La qual dix: << Senyors, jo no sé si morí ni quant morí>>.

Interrogada com pot dir que no sab que sie mort ni

quant morí si la cort està plenament infor

mada *que* lo dia *que* morí, *que* fou dos o tres dies

après *que* ella prengué les prunes, l qual dia

encontrà ella al fill de dit Victorià en la entrada,

la muller de dit Victorià, mare de dit minyó, anà

al seu carrer de ella, deposant, y en veure la

ella li digué : << ¡Ah, que y ha dones que lleven fals

testimoni!>>; y les hores dita Victoriana li digué:

<<¡Sí, na bruyxassa, *que* vós haveu mort a mon fill!>> ;

y ella, vent se convenguda, li callà y se'n entrà

a sa casa sens dir li res.

La qual dix: << Senyor[s], jo no y sé res ni sé lo

Que·s diuhen>>.

E per quant na Gojona negue la veritat

del que les dites Isabet Ramona y Speransa Puroy

han depositat, fonch provehit fos fet acarament

de dita Gojona ab dites Ramona y Purroy, *(les)

[lo] qual fonch fet del tenor següent.

Die XXIII predictorum mensis et anii

[e'] Fonch extreta de dits càrcers la dita na Speransa

Gojona a fi y efecte de fer acarament ab les

dites na Isabet Ramona y Speransa Purroy,

lo qual fonch fer de aquesta manera, que

Reg. 831, f. 208r (part 19)

posada la dita na Gojona en lo archiu in

ferior de la casa de la Paheria y davant la pre

sèntia de dites Isabet Ramona y Speransa

Purroy, *(fonch) vehent se y hoynt se la una al

altra fonch provehit fos llegida la depositió

de dites dones y la de dita Gojona, las quals

jo, *testes*, he llegit hoynt *(tot) aquelles les sobre

dites y, aquelles llegides, *(fonch) foren inter

rogades dites Ramona y Purroy si aquelles [són]

les depositions *que* tenen fetes, les quals

digueren *que* sí y que estaven y perseveraven

en aquelles; y també fonch *interrogada* la dita na

Gojona si és ayxí veritat *com* dites dones

diuhen. La qual dix: <<*Senyors*, jo ja tinch depositat

lo *que* passà, y en lo demás *que* diuhen les dones no és veritat>>. Y les dites dones responen digueren: <<Sí *que* és veritat, encara *que* no u vullau>>; y les hores dita Gojona digué a la dita Purroy; <<Y qué, encara *(*que* lo agen) lo agúesseu rentat ab vinagre, ¿tant mala cosa és lo vinagre?>>. E la dita Gojona negant y les dites Ramona y Purroy cada una restà en sos dits y depositions.

*Fuit eis lectum et persevararunt,
presentibus dictis dominis*

E interrogada si té pèls en les ayxelles.

La qual dix: <<Senyors, jo *(ni) crec *que* n'i tinch uns pochs>>.

Interrogada com pot dir *que* n'i té si lo mestre de la ciutat ha fet relació *que* la ha visurada y que no n'i té més *que* en lo palmell de la mà.

La qual dix: <<Senyors, ja u tenim de rassa, *que* ma mare tampoch no n'i tenia sió pochs>>.

Interrogada *que* vulle dir la veritat com s'ls ne ha fets

Anar perquè no y ha *persona que* no n'i tingué *(sino)

Si ja no se unten ab certs engüents, y que digue

Reg. 831, f. 208v (part 20)

ab quins engüents se les ha untades y qui

li ha donats los engüents.

La qual dix: <<Senyors, jo may me só untada ni

*(sé per qué) tenia per a qué untar me>>.

Interrogada que vulle dir la veritat perquè la cort està

informada *que* és dona metzinera y que té tractes

ab lo dimoni y *per ço* no té cabells <en les ayxelles> y ha fet lo

mal que en la *present* enquesta diuhen ha fet.

*Fuit sibi lectum et perseveravit,
presentibus dictis dominis et assessore*

E los dits senyors manaren a micer Gabriel

Ivars, mestre de les sentènsies criminals,

que fes relatió de la visura ha fet en la

persona de dita Gojona.

[A"] *Dicto die*, los dits senyors regent lo offici de cort y veguer y pahers

manaren traure a la *present* cort a na Sperança Gojona a effecte de publicar li

los nous activitats que en sa enquesta se heren affegits, dient-li si·s volie de

ffendar del contengut en dita enquesta o sosmetre a la misericordia de dits

senyors regent lo offici de cort y veguer y pahers. E la dita Sperança Gojona dix

[que·s

volie deffensar del contengut en dita enquesta. E los dits *senyors* li donaren (?) en

deffenses vuit diez, donant li llicència de conduir advocat y *procurador*

Reg. 831, f. 209r (part 21)

y a cauthela li assignaren lo advocat y procurador dels pobres, *de quibus*,
etc. *Testis Matheus Belloch et Petrus Joannes restat considici.*

Die IIII junii 1598

[B] Los molt magnífichs senyors mossén Loís Polina, loctinent de cort y
veguer de la ciutat de Leyda, de Palàs, etc., mossén Joseph
Aparici, mossén Antoni Joan Pelat, pahers lo any [present] de
dita ciutat, ab la forma acostumada manaren ajustar
en la sala superió de la casa de la Paheria de dita ciutat,
juxta los privilegis a dita ciutat atorgas, los pròmens
següents:

lo senyor Loís Gomar

mossén Macià Sabata, metge

mossén Dionís Veya

mossén Pere Padrell

mossén Joan Losques

mossén Pere Pons

mossén Jaume Minguella

Vicent Lorens

Pau Teixidor

Francesch Serra

Joan Vilafrancha

micer Miquel Rogals

Joseph Barcelló

Joan Martines

Los quals honorables pròmens, legida la *present* enquesta y *per* ells ben entessa, aconcellant declararen que dita na Gogona condempnam que sie aturmentada romanent lo *que* contra ella està probat en sa força y après sie tornada al [present] juhí.

Ont nós, Lóis Polina, loctinent de cort y veguer de la ciutat de Leyda, de Palàs y de la terra del marche sa[t] per la SC *ilustríssima* magestat, vista primerament la enquesta feta y fulminada vers y contra na Sperança Gogona, vists los testimonis rebuts y la publicació de dita enquesta a dita Gogona feta, vistes les defenses a ella concedides y assignades, vista la supplicació per part de dita Gogona per *mossén* Miquel Honorat de Déu, procurador dels pobres presses, donada, vist finalment tot lo de veure y attés lo de attendre, agut lo vot y parer de deu pròmens o pus, los quals

ensempts ab nós y ab los molt magnífichs senyors mossén

Joseph Aparici y mossén Antoni Joan Pelat, pa

hers lo any present de dita ciutat *(assistens

ab nós) avem manat ajustar en la sala superior de la

casa de la Paheria, assistens ab nós dits senyors

pahers teni[n]t nostres senyor Déu davant los

hulls y los seus sancts quatre evangelis,

Reg. 831, f. 209v (part 22)

pronunciam , sentenciam y declaram y

a la dita Gogona condempnam a que sie

turmentada romanent lo que contra

ella està probat en sa força, així que

après de dita tortura sie tornada

a judicar per la mateixa promenia.

Lata fuit sexta sententia die 4 junii anno predicto

per dictos dominos locumtenentem et patiaros, pre

sente dicta Speratia Guojona dictam sententiam au

diente, que dixit que se appellave al [...] senyor loctinent y ca

pità general del present Principat y ha son real

consell, *de quibus*, etc.

Testis sunt Hieronymus Suau, considicus, et Ja

Cobus Sarroca, agricola Ilerde

Procés contra Valentina Guarner, del lloc de Sas, per bruixeria.¹³⁷

CAT AML Fons Municipal Llibre de crims, 822, ff. 3r- 8r

3r] Divendres qui·s comptave quatre del mes de ffebrer any Mil CCCC LXXX sinch lo venerable en Ramon Canyeles, paher fiscal de la ciutat de Leyda, denuncia als magníffchs mossèn Francesch Companys, regent lo offici de <cort e> veguer de la ciutat de Leyda per lo molt alt senyor rey, de mossèn Luys Dezvalls, de mossèn Johan Torres e de mossèn Martí Pallerés, pahers de present de dita ciutat, com una dona qui·s nomene na Valentina de Guarner, del loch de Sas, la qual és vuy en la present ciutat és criminada e inculpada de diversos crims molt nephandíssims, ço és de ésser metzinera e homeyera, segons maniffestament conste per lo procés rehebut per lo dit mossèn Francesch Companys, regent, trobant-se en Pallàs, al Pont de Çuert entrevenint en aquell lo discret en Gabriel Ollers, notari. E com tals e tant abominables crims sien dignes de gran punició e càstich per ço requerí los dits lochtinent de cort e pahers que procehissen a rehebre la deposició del dit discret en Gabriel Ollers notari e juxta los demèrits de aquella, procehissen a castigar aquella segons per leys divines he humanes és instituït e ordonant, exhibint encara e produït lo procés e enquesta sobre los dits crims rehebuts.

E los dits magníffchs senyors cort e pahers atessa les dites denunciacions e requesta ésser justa, manaren la enquesta e procés dessus dits en los actes de aquesta causa ésser inserts, e son del tenor següent. (paràgraf següent ratllat)

[3v] Noverint Universis et die vero que computabatur tricesima die marcii in Ponte de Çuert [...]

Dissapte que comtàvem sinch del mes premit, los magníffchs mossèn Anthoni Garoça, lochtinent de cort e veguer de dita ciutat, mossèn Luys Dezvalls, mossèn Johan Torres e mossèn Martí Pallerés, pahers de present de dit ciutat, procehieren a interrogar la sobredita na Valentina, la qual atorgà ésser aquella que a dit e depositat les coses dessus en la dita sua deposició contengudes, és ver dix que·s nomene Margarida, e <que li an

¹³⁷ Montanya i Carrera, M., *El tribunal de Coltellades. Alguns aspectos processals*, Instiut Municipal d'Acció Cultural de Lleida i Pagès Editors, Lleida, 2007, pàgs. 236- 244

errat lo nom car> en aquell pas de la dita sua deposició hon se nomena Valentina ha de dir Margarida, com ella sie aquella que ha entrevengut en los actes de dita *depositio* contenguts la qual *depositio* li fonch lesta de mot a mot per lo dit honorable lochtinent de cort e veguer. E la dita Valentina, àlies Margarida de Garner stiguese, perserverà en les coses per ella dessús depossades e en dita deposició contengudes. E més dix que lo dit Guillem Martí li digué que here mester que així com ell haige mort son fill així ella deposant havie de matar lo seu, car tots los que usen de dit offici an a matar la cosa que més amen, e ella deposant respòs ha: "mesquina mon fill que matàs non ffarie yo això". E llavors li ffonch dit: "donchs vós aveu a matar una cosa a la que més ameu". E ella deposant li dix que matàs-se'n hun bou seu, e així lo mataren juxta la fforma en la dita sua *depositio* contenguda.

E encara més avant dix ella deposant sobre la fforma del renegar que fféu de Déu, que una vegada que ella renegà en la missa quant alçaven lo cors preciós de Jehichrist així com los dessús dits instruïda la avien dient ella depossant que'l renegave prenie lo diable per senyor e dit açò, ella deposant veu que dita hòstia li sembla ffos una cosa bruna <e negra>. E llavors ella deposant se penedí del renegar que ffet havie dient a sí mateixa que no ere aquell lo camí per hon ella anar avie, del qual renegar que ffet havie se confessa après e se'n penedí e après ha hoyt missa moltes vegades he ha vista la hòstia blanca e gentil així com d'abans ans no renegàs vehie.

Fonch li lesta e perseverà.//

[4r] *Die ·VII· mensis et anni predictorum.*

Johan Pomer del loch de Castellví, vassall de mossèn Bellera, *testis* qui jura, etc.

Primerament fonch interrogat si coneix ell deposant e *testis* a una dona inculcada de bruixa, metzinera e omeyera, la qual a ull li fonch mostrada. Qui respòs e dix que bé la coneix, car na Valentina de Guarner la ha oyda nomenar e és del loch de Sas, del qual loch al dit loch de on ell és ha una legua.

Interrogat si sab ell *testis* ni ha oyt dir que la dita na Valentina de Guarner sie bruixa, metzinera ni homeyera o que sie estada en matar infants o altres gents. Qui respòs e dix

que és veritat que ell *testis* ha oyt dir que la dita na Guarner ere bruxa e que la havien presa per la dita rahó al Pont de Suert, si és entrevenguda en morts de inffants o en dar metzines a algú hon non sab veechs que ha oyt dir que havie mort criatres e que altre no y sab.

Dicta die.

March D'Encàs del loch de Avellanes, <de la Baronia d'Erill>, *testis* qui jura.

E primer fonch interrogat si coneix ell *testis* deposant a una dona inculpada de bruxa, metzinera e homeyera, la qual a ull li fonch mostrada. Qui respòs e dix que si, que bé la coneix, car na Valentina de Guarner li dien, e és del loch de Sas, a miga legua del dit loch de on ell *testis* és, e ha menjat e begut en sa casa e la dita na Valentina li·n ha donat.

Interrogat si sab ni ha hoyt dir que la dita Valentina de Guarner sie bruxa, metzinera ni homeyera, o que sie estada en matar inffants i altres gens// [4v] o dar metzines a algú, qui respòs e dix que ell *testis* ha oyt dir quant la prengueren la dita na Valentina e Guillem Martí e cavaller de Sas, los quals van cremar, que la dita na Valentina ere bruxa e que ere estada ensemps ab los dessús dits en matar lo fill del dit Guillem Martí e açò és lo que ell *testis* sab sobre dites coses.

Fuit sibi lectum et perseveravit.

Die e any predits.

Père de Castells del loch de Manyanet, de la Baronia de Erill, *testis* qui jura, etc.

E primerament fonch interrogat si coneix ell *testis* a una dona qui a hull li fonch mostrada la qua és inculpada de bruixa metzinera he homeyera. Qui respòs e dix que si que la coneix car na Valentina de Guarner se nomene e és del loch de Sas, lo qual loch és luny del loch predit de Manyanet ço encara una legua.

Interrogat si sap ell *testis* e deposant ni ha hoyt dir que la dita na Valentina de Guarner si estada en donar metzines ho en matar alguns infants e assenyadament lo fill de Guillem Martí del loch de Sas ho altres. Qui respòs e dix que stà en veritat que en diez passats ell *testis* essent a Barchinona ffonch pressa la dita Valentina Guarner per hu qui·s nomena Père Savada, procurador del Compte de Pallars lo qual ensemps ab ella ne tenye presos a hu qui·s diu Cavaller e altre qui·s nomene Guillem Martí los quals per lo dit Pere Savada fforen sentenciats a cremar. E la dita na Valentina Guarner segons ha hoyt dir ell *testis* ensemps ab los dessus dits, confessa e maniffesta ella ésser-se trobada en matar a hun ffill d'en Guillem Martí més ha hoyt dir ell *testis* que la dita Valentina Guarner a soles havie donat metzines ab una scudella de llet a Pere Rochamora de loch de Bernes, lo qual Rochamora menjant en la casa de la dita Valentina Guarner per ella li ffonch donada// [5r] aquella scudella de llet, la qual en continent que l'agué veguda se cobrí tot de aygua es tingué per mort, dient a hun cossí germà seu que allí here dit Rochamora, ço és ho cossí germà abraçant aquell, "yo só mort". E lo dit cossí germà li dix que no se spantàs de cosa neguna pus here tant sforçat home en totes coses. E axí de ffet lo dit Rochamora morí. E com ffonch en lo article de la mort dix que la dita scudella de llet lo matave. Totes aquestes coses dix hoy dir ell *testis* quant ffonch vengud de Barchinona. E més dix hoy dir que dita na Valentina de Guarner havie dit que en lacasa del dit Rochamora havie ffet altres coses que crehie pogués-se'n ffer may de son prou tots los que hi aturaven. E que és stat pregat ell *testis* que pus havie de baixar la volta de Leyda se entremetés de dita Valentina com agués-se'n hoyt dir que here en Leyda e que la ffes pendre e castigar de les tant grans melifetes e abomynacions que ffetes havie e açó és lo que ell *testis* dix saber.

Interrogat pus dix ell *testis* que coneys de la dita na Valentina Guarner en quina opinió here tenguda en lo dit loch per aquells qui la coneixien e si és dóna industriossa o ignorant. Qui respòs e dix que here tenguda en opinió en parer de bona dona discreta e molt recaptosa e en ffama de molt endressada dona.

Fonch li lesta e perseverà.

Fuit publicata dicta inquisitio per honorabilem locumtenentem curie in janua domus curie Ilerde assistentibus sibi honorabilis Marthino Pallarés et Johane Torres civibus paciariis Ilerde, presente dicta delata quod dicta inquisitione huius prolecta et se

submit in dicto proceso dicte civitatis presentibus pro testibus honorabilis Johane Remolins, Laurentio Petro de Sent Pere et Johane Rechens pacioariorum Ilerde, die nona mensis februarii anno· MCCCCLXXXV.//

[5v] *Die octavo febroarii anno predicto a Nativitate Domini Millesimo CCCCLXXX quinto.*

Los magnífichs mossèn Anthoni Garoça, loctinent de cort e veguer de la ciutat de Leyda per lo molt alt senyor rey, mossèn Johan Torres e mossèn Martí Pallarés, pahers de present de dita ciutat, manaren justar dins la casa de la Paheria per a ffer lo juhí davall scrit los honorables prohòmens següents:

Mossèn Johan Agostí

Matheu Orriols

Phelip de Ribera

Pere Ponxes

Nicholau Spolter

Miquel Mongay

Johan Torres, notari

Ramón Galçobre

Jaume Florensa

Jaume Mir, mestre de cases

Los quals honorables prohòmens justats dis la sala de la Paheria per los dits senyors de loctinent de cort e veguer, juxta los privilegis de la dita ciutat e ordenament del senyor rey, vista e hoïda la dessus dita *preventio* e enquesta ffetes contra la dita na Valentina de Guarner, delada de diversos crims e delictes molt detestables e los testimonis en aquella contenguts e les confessions ffetes per dita delada e atesses e considerades totes e sengles coses que son de attendre e considerar. Consellaren que attes la dita Valentina de Guarner és inculpada de metzinera e homeyera e inculpada de diversos crims e delictes molt detestables, e si guantinent que ha renegat nostre senyor Déu e après los diables per senyor e a prestat homenatge en aquell. Segons conste per sa confessió que sie primerament offegada e aquella offegada, de continent cremada, en lo arenys fora lo

pont maior e endret de la Casa de la present Ciutat perquè a ella sie castich e ha altres semblants coses atemptants en exemple.

On nos Anthoni Garoça, loctinent de cort e veguer de la ciutat de Leyda per lo molt senyor rey, vista he hoyda la dessus dita prevenció, e enquesta ffetes contra na Valentina de Guarner delada de diversos crims, ço és de ésser metzinera e homeyera e inculpada de diversos crims e delictes molt detestables <e si guantiment per haver renegat a nostre senyor Déu e haver pres lo diable per senyor e prestat homenatge aquell>, e los testimonis en aquella contenguts e les confessions ffetes per dita delada e ateses e considerades totes e sengles coses que són de attendre e considerar. Per ço nós dit loctinent de cort he veguer assistents a nós los magnífichs mossèn Johan Torres e mossèn Martí Pallarés paher de present de dita ciutat, de consell de deu prohòmens o pus, los qual nós e dits magnífichs pahers ffem justar dins la sala de la Paheria juxta los privilegis de dita Ciutat e ordenaments del senyor rey, jutgam la dita na Valentina de Guarner sie primerament offegada e aquella offegada de continent cremada en lo areny ffora lo pont maior de la present ciutat, <endret de la Casa de la ciutat>, de perquè a ella sie càstich e ha altres semblants coses atemptants en exemple.

Lata fuit dicta sententia per honorabilem Anthonium Garosa civem locumtenentem curie assistentibus sibe et Martino Pallarés et Johane Torres civibus paciariis Ilerde, die octavo mesis ffebroarii anno ·MCCCCLXXXV· presente dicta delata, presentibus protestibus honorabilis Anthonio Andrea, Perpenyà Luce et Ludovico Tapioles et Petro de Sent Pere nunch paciariorum, Ilerde etc.//

[6r] *Tenor vero precessus de la dita Valentina de Guarner del loch de Sas facti contra eam al Pont de Çuert es ut sequitur.*

<Yo Ramon Torrelles *testes*, Bernat Portella *testes* del present procès>

Noverint universis quod die vero que computabatur ·XXX· die mensis marcii et anno in Pont de Suert ad instanciam unus Baronie de Erill coram magnifico Anthonius Personada procurador totius Baronie d'Errill e abbaciatu lavassencius promulto claro e egregio potenter monimo comite comitatus Pallarensis, Valentina de Guarner de loch

de Sas fou *interrogata in factis suis propriis sive dicere veritatem [...] super quibus interrogabitur.*

Qui respòs e dix que un vespre venguí allí son cosin germà nomenat Lauren Oller de Sas e hun altre, germà de mossèn Joan de Sas menor de dies, apellat Pere Sala, àlias Caldero li venguerem estat al fog en casa de na Valentina e digueren-li que si volie anà en sa companyia e respòs la dita na Valentina e dix, on irem, digueren los dessus dits, nosaltres vos menaren en part que guanyareu prou dinés. E respòs la dita na Valentina que ella serie contenta. E axí ells digueren que renegàs lo nom de Déu. E que prengúis lo diable per senyor e maestre e que renunciàs totes les obres de Déu. E axí diu que o fféu. Ela, mes dix lo dit cavaller e lo dit Pere nous ara nous senyassen, per la vida ni nomenassen lo nom de Jehuchrist. E entran-vos ab aquest enguent les axelles e lo perenill lo qual unguent portà lo cavaller e diu que axí féu e diu que digueren los dessus dits com fonch untades sa digau axí com nosaltres direm, pich sobre fulla e vaia allà on me vulla e diu que quiscú post lo peu en lo remoll. E axí diu que isqueren promptament tots per lo fument e gitaren la volta de lana de boch. E com foren en lo camí trobaren hun germà del capellà de Sas e germà del dit Caldero apellat Guillem de Maru e una dona del dit loch de Sas apellada Maria de Fierro, muller de Berthomeu de Fierro, quondam lo qual no té sinó hun ull e trobaren-ne una altre de Castelloths, mare de servent del dit loch de Castelloths. E axí tots en companyia anaren-se'n en la dita lana de boch hon és hun torm. E meteren-se entorn hun poch en gir del dit torm. E veren aquí una fantasma, quasi no podien conèixer si ere persona ho fantasma segons lur semblants.

Interrogat <qui us> ha mostrat aquest offici. E respòs ella e dix que lo cavaller son cosí germà de dit Caldero.//

[6v] interrogada la dita na Valentina ella si ere bruxa. E respòs e dit que hoc.

Interrogada com se'n tornaren del torm <respòs> e dix que tornaren se'n a lurs cases.

Interrogada quantes vegades hi ere amada respòs e dix que aquella e una altra vegada. E après diu que a cap de ·XV· jorn tornaren hi una altra vegada en la manera dessus dita. E com foren al dit torn prometeren-li que per cada vegada que ella hi anàs li donarien ·

V. sous. E lavós ella li prestà la mà al dit boch de Biterna que tots temps ella porie ço ell voldrie. E dix que lavós que en senyal de homegatge ella lo besa en lo cul. E lo dit boch de Biterna dóna cinch sous a son cosin germà lo cavaller e que donar-los hia a ella e no'ls li ha donats.

E així mateix diu la dita na Valentina que aquells altres li digueren que aquest boch de Biterna ere son senyo <e que també fos senyor d'ella> . E així ella respòs e dix que ere contenta que fos son senyor e mestre, e lavós diu que començaren cada dia de perseverar en lo pecat, ço és en adorar lo diable e pendre aquell per senyor.

Interrogada dita na Valentina sense turment que si sabie més del que havie depositat, respòs e dix que és veritat que ella stada a matar lo fill de Guillem Martí de Sas germà de mossèn Johan de Sas, emperò que ell mateix lo matà de ses mans emperò que ab dós hi foren.

Interrogada si foren a fer mes mal en aquell loch ni en altre dix la dita Valentin que hoc, a matar hun bou seu lo qual diu que lo Guillem Martí lo matà que ab dós ensemps hi foren. E diu que lo dit Guillem li dix prener vós lo corn que ya li daré recapte. E diu que lo dit Guillem lo prengui a les [metzines] e dona-li no se quin engüent.

Interrogada dita na Valentina com podie morir lo bou per pendre lo altri nariz.

Respòs e dix la dita na Valentina que dix lo dit Guillem lexau en ell haurà recapte. E diu que lo bou morí lavós en aquella nit, mas que en l'altre dia, com foren de ffora en lo terme en hun loch// [7r] que dien, lo bou morí.

Interrogada quines metzines podien ésser aquestes ni de ques fan. Respòs e dix la dita Valentina que·s fan de calapat e de leus persones mortes.

Interrogada com poden haver aquells leus de la persona morta. Respòs e dix que [dessenterran-las] e trahen los de lurs cossos.

Interrogada la dita Valentina d'on trageren aquests leus de què feren aquestes metzines de què lo bou morís. Respòs e dix que ella e lo Guillem Martí ab dós ensemps dessoterraren la criatura del dit Guillem fill seu e diu que trageren-la del vas.

Interrogada com la dessuterraren ni ab qué. Respòs dita Valentina que ab hun bastonot de aquells qui hom fica per les tanques hi és agut al hun cap. e axí diu que la trageren del vas e di que obriren-la e trageren-ne les frexures de la dita creatura e tornaren-la en lo loch mateix. E cobriren-la axí com de abans stave.

Interrogada que feren de les dites frexures, diu que lo dit Guillem les se'n portà a casa sua.

Interrogada quin dia ere a quina hora. E diu que per sa fe a ella no li recorde quin dia ere, mas ere de nit axí com cert hom és colgat e diu que tornaren-se'n a lurs cases. E diu que dix lo dit Guillem que ell farie engüent de els dites frexures e que ell li·n daria un obs en haurie que·n haie menester hun calapat.

E dit lo dit Guillem que ell hi donarie recapte.

E diu que no trigue que mataren lo dit bou ab aquell engüent.

Interrogada com tenyen poder sense tornar al boch de Biterna de fer dan ni dampnatge e respòs e dix // [7v] que lo jorn que li·s prestaren los homenatges los donà poder que de aquí avant fessen tant mal com poguessen e per aquell poder ells mataren lo dit bou.

Interrogada si són stats en altres lochs a matar a nengú, respòs e dix que ver és e cert que tots cinch són stast a matar la muller de Servent de Castelloths [sols] lo Cavaller e lo Guillem e lo Pere Sala àlies Caldero e na Maria de Fierro e la dita Valentina.

Interrogada qui la matà la muller de Servent de Castellot. Respòs e dix que ver és cert és que tots hi foren, però que Maria de Fierro e lo cavaller li donaren les metzines e après tots en companyia se'n tornaren a lurs cases.

Interrogada a quina ora li donaren les metzines. Respòs e dix que ans lo gall no cantàs.

Interrogada si feren mes mal respòs e dix que a cat de tres jorns anaren a matar hun fill de Martí de Castelloths al qual di que foren tots cinch.

Interrogada quie los matà, respòs e dix que tots ensemps li donaren sengles palmades en les anques ab les mans e axí lo lexaren estar.

Interrogada quin dia ere. Respòs e dix que ora colgaderes poch més ho menys.

Interrogada exint de allí on anaren. Respòs e dix que a lurs cases.

Interrogada si són stades a més a matar. Respòs e dix que no.

interrogada si sab que més fessen de companyia. Respòs e dix que no emperò que <és> ver e cert // [8r] és cert que sab bé.

Que na Serventa de Castelloth mare del dit Servent e na Castells de Bernes e na Bernarda d'Erill Capell les trobà totes tres allà al boch de Biterna e dit que lo que feren o no feren, que ella no y sab res.

Ffuit sibi lectum et perseveravit.

Presentibus protestibus Mateus de Matheu, textos loci Pontis et Miquelis den Puy habitantis del loch de Quaxinguar.

Die sabbatti hora vesperorum seu quasi intitulata quinta mensis junii anno a Nativitate Domini misessimo quadringentissimo octuagessimo quarto in presentia magnifici domini Francisci Compayns regentis Vicariam Ilerde, in loco Pontis de Suert fuit <eidem> domine Valentine verbo ab verbum lecta depositio que esent et perseveravit in predictis presentibus protestibus Bernardo de Batesa baiulo Vallis de Barrabes, magnifico Johane Baró fisico, Guillermo de Santo Martino notario, e me Gabrielle Ollers notario civitatis Ilerde scribaniam dicti magnifici vicarii reagentis.

I

Sábado. La noche ha caído como un ave negra y monstruosa de luengas alas corvinas. Hay un resplandor lívido en los cielos. La tierra es llana y yerma, y en todos sus rincones y escondrijos se guarecen ruidos misteriosos que infunden espanto. ¿Será el batir funebre de las tristes cornejas? ¿Será el aullido lejano, espeluznante de los hambrientos lobos?

Cercana, sobre una mambla erizada de abrojales hirsutos, culmina la cartuja pétrea. Su campanita limosnera y trágica, voltea de vez en vez; y se distienden remotos, por Castilla, sus ecos monacales. El búho que tal vez acechara en la veleta, recogido y beato como un sochantre, alza su vuelo torpe y lanza su chillido agudo. Y su esposa la blanca lechuza, que viene ahita del óleo místico de las votivas lámparas, se alza también gritando enigmática y siniestra. Lejano, esta burgos. El caserío esfumase macado por nubes que llamean enredadas en las agujas de la Catedral como jirones de bandera rota, agujas erectas, afiligranadas, lanzas geniles y heroicas de la fe, que suben hasta el cielo. Y en ellas, cohibidas aun, sumidas en la penumbra vaga, están las brujas arrebuajadas en sus negras vestiduras, cuchicheando.

Y cuando suenan las doce campanadas en el reloj de la Catedral, y el figurón asoma su testa por el agujero, las brujas saltan al viento como enormes pájaros y clavando sus rabadillas en las viejas escobas, remontan el vuelo, pasan por la ciudad aterrada, llegan al egido, y allí se posan horribles y alegre, haciendo corcovos. Entre sus manos acariciadoras, fuerte, demoniaco y augusto, bala un cabrón. A cada momento sus vocecillas sacrílegas y unánimes, exclaman a coro: De villa en villa, de viga en viga, vamos volando, sin Jesús ni Santa María

Y ponen en esta salmodia bárbara un acento de inicua impiedad.

Pero ya están apeadas de sus escobas y despojadas de sus túnicas prietas. Los cuerpos renegridos y flacos ofrecense impúdicos y espantosos.

¹³⁸ Anton del Olmet, L. *Corazón de Leona: historias de inquisición y brujería, de místicas leyendas, de pícaros y de soldados, escrita en un recio estilo español*. Impresor. de Alrededor del Mundo, 1911. Pàg. 20- 66

El cabrón, barbo y altivo como un centauro, brinca y retoza. En su redor, las siete brujas cogidas de las manos, danzan obscenas, y se hacen preguntas misteriosas.

Mari- Fernández: ¿Es bueno el orégano?

Todas á coro: Es malo el orégano.

Mari- Fernández: ¿Es buena la salvia?

Todas á coro: Es mala la salvia.

Mari- Fernández: ¿Es buena la ruda?

Todas á coro: Es buena la ruda, que males de amor cura.

Y las brujas estrechan el cerco y besan al cabrón en espasmos de brutal, horrenda lascivia, y le palpan lubricas, y el cabrón rie con risa de condenado, y cocea lanzando flatos que sus amantes huelen con delicia

Mari- Fernández: ¿Tenéis ganas de besar?

Todas á coro: Y de orinar.

Sus cuerpecillos entecos y amojamados se ponen en cuclillas, y las brujas mean. Después se yerguen y siguen cabriolando. Los ojos del cabrón despiden llamas, y en su testa viril hay ese vigor imperativo de los faunos.

Mari- Fernández: Brujas somos, brujas seremos, y de Rodrigo nos vengaremos.

La Pitoña: Del botón al pulmón, del pulmón al riñón, le causaremos gran desazón.

La Renca: Han de arrastrarle nuestros piojos y han de cegarse sus bellos ojos.

La Pandorga: Del gran Cornudo los artificios han de aquejarle los maleficios.

La Dengue: Á nuestra madre fuele traidor. No tendrá dicha ni pan ni amor.

La Piojosa: La sangre de sus hijos chupare y con sus cuerpos me revolcare.

La Jorguina: ¡Viva Satanás! ¡Amo a Barrabás!

Mari- Fernández: Brujas somos, brujas seremos y de Rodrigo nos vengaremos.

Castilla en tanto se duerme consternada. Todas las cosas en el ámbito inmenso van callando mudas, horrorizadas, en un letargo pusilánime. Suena remoto y seco el reloj. Y entonces, despavoridas las brujas se visten, montan en sus potros que tienen grupas de madera y rabos de palma y huyen medrosas lanzando chillidos macabros.

De villa en villa, de viga en viga, vamos volando sin Jesús ni Santa María

El cabrón, como en las comedias mágicas, se hunde bajo tierra. Cunde olor a gases nauseabundos. Abajo, en lo profundo de la sima que se ha tragado al cabrón, se ve una estancia roja donde tiene Lucifer su trono. Se oyen alaridos horribles. La Cartuja en tanto, se arredra mística y temerosa. Y la vocecita jovial de una campana, voltea santita y vertiginosa como una novicia, en alocado clamoreo, infundiéndole pavor al demonio.

II

Mari- Fernández entra en su casa por la chimenea. Mari- Fernández vive cerca de Las Huelgas, en una covacha. Desde allí escucha el canto monjil, etéreo y cristalino de las ricas hembras enclaustradas, y llega hasta su nariz el olor sacro del incienso. Y cuando tal oye y huele, blasfema y hace muecas horribles y escupe su abyecta saliva viscosa.

Mari- Fernández entra en su casa por la chimenea. La casa es reducida. Hay un lar frío, sin brasas, donde una musaraña duerme. La comadreja va de un lado a otro. Cuelgan de las paredes jamás deshollinadas, amuletos profusos; un zurrón fabricado con la piel de un gato negro; marañas de cabellos hirsutos; la cornamenta de un macho cabrío; tres avellanas confitadas; un terrón de alcorza que cura las almorranas, el sarpullido y las postemas; y dentro de un saco, pelo de Lucifer.

Caín, un perro enorme que arrastra cadena y porta fiera carlanca, se llega junto a Mari- Fernández y lame sus manos de garduña. Es un perro demoniaco y brutal que Satán puso a su devoción, y que solo come, como las hienas, la podredumbre de los cementerios.

Mari- Fernández atusa el prieto lomo reluciente del can, y le dice: Roerás sus huesos, aquellos huesos que mi tuétano sorbieron, y por los cuales hechizada me veo. Y el can le responde abriendo sus fauces en un gesto bestial y glotón.

No hay luz en la estancia. Sólo alumbra su contorno un pedazo de yesca que se va consumiendo en un rescoldo pestilente. Las redomas de agua encantada inflan sus panzas ventradas en el suelo formando ringleras. Los tarros del ungüento se desparraman acá y acullá. Una calavera sin dientes bosteza sobre un velador. Y la bruja recorre su aposento en actitud meditativa, haciendo cábalas, como si algo afligiera su ánimo en tortura. Por fin, cogiendo una vara de acebuche que se halla recostada contra una esquina, traza en su redor un cerco mascullando palabras inverosímiles, pertenecientes al nefando idioma de los endemoniados. Y así que ha urdido el cerco, se ha escuchado una voz misteriosa, voz sin metal y sin timbre, algo vago, y horrible, como hablarían los muertos si la divina voluntad les consintiera musitar palabras. Y ha elevado entonces la bruja su voz iluminada en un tono de credulidad supersticiosa y ha dicho:

Mari- Fernández: Yo te conjuro. Por tizón. Y por carbón. Y por cuantos diablos. Contigo son, y por el Cojuelo, para que en raudo vuelo. Me traigas á Rodrigo. Venga, venga, y no se detenga, por el aire, como torbellino. Sin que halle tropiezo en el camino. Y haz que al verme, parézcale yo como una leche.

Y la voz, aquella voz sin metal y sin timbre que parece salida del cuévano insensible de unos labios mudos, responde:

La Voz: ¡Ja ja! Para ti no está.

Mari- Fernández: ¿Dónde no está mi amor? Dime si ha muerto, dímelo por Lucifer, nuestro Señor.

La Voz: No está para ti. Mañana se marida con otra mujer.

Mari- Fernández: Antes que tú me lo dijo la musaraña. Y por eso te llamé. Para que me ayudes en este acedo trance.

La Voz: No te puedo ayudar mientras no seas mía.

Mari- Fernández: Tuya soy. Por el amor de Rodrigo te di mi alma.

La Voz: Pero yo no poseí tu cuerpo todavía

Mari- Fernández: Y si lo poseyeras ¿me ayudarás?

La Voz: Y triunfarías. Y tuyo sería el hombre que te hace penar.

Mari- Fernández: A ti me doy, espíritu maligno y generoso. Más júrame por Luzbel que Rodrigo no ha de ayuntarse con otra hembra. Y que si tal hiciese mi venganza veríase cumplida.

La Voz: Jurado queda, Mari- Fernández, mi amada.

Mari- Fernández: Tuya soy, Asmodeo.

La Voz: En señal de pacto acude al romper el día bajo el pórtico de Las Huelgas. Allí, sobre la sepultura del caballero Don Fadrique Zúñiga, que murió en pecado mortal y que arde conmigo en los infiernos, te haré mía.

Mari- Fernández: Estaré, mi amor.

La Voz: Y te daré con mis labios el secreto de la venganza. Tus hijos, que son los de aquel hombre, pagarán con su sangre la paternal afrenta.

Mari- Fernández: Hijos míos, de mi vientre nacisteis, á mis pechos vos criasteis lozanos y ledos. Pero la sangre de vuestras venas derramaré si quien os engendró en mis entrañas vos diera otra madre.

La Voz: No faltes á la cita.

Mari- Fernández: Antes faltara el sol del firmamento que tu seducción de mi alma.

Un gato negro, espeluznado, se ha metido de súbito en la covacha sin saberse cómo ni por dónde, ha trepado por el cuerpo de Mari- Fernández, y le ha dado un beso en la boca. La musaraña despierta y chilla. La comadreja va de un lado á otro sin tino. Los tarros del unguento y las redomas del agua encantada, se han puesto á bailar.

III

Mari- Fernández abre la puerta de su covacha y sale al campo. Porta un largo cuchillo blandido en su mano con airado gesto. Una estrella diminuta y única, agujerea la opalina tenebrosidad celeste. Y Mari- Fernández se la queda mirando y la ensalma:

De Polo á Polo

Estrellas que andas

Yo te conjuro por el Ángel Lobo

Que veas á Rodrigo,

Que me le gués y ligués

Y traigas dándome

Lo que tuviese,

Llevándome en su alma

Por dondequiera que fuese,

Yo te conjuro, estrella,

Que me lo traigas

Malo, malote

Pero no de muerte,

Hincándote esto por lo fuerte

Y al rematar su conjuro ingenuo, barroco y rapsódico, aprendido en fórmulas propectas que antaño inventara Zoroastro y tradujera el brujo Miramón. Mari- Fernández da una gran cuchillada sobre la tierra, metiendo el cuchillo hasta las cachas.

Después continúa su marcha hacia Las Huelgas donde le aguarda el esposo cornudo.

Reina un sigilo temeroso. Los duendes, traviosos, y listos como juveniles monagos, corren y voltorean persiguiéndose. Los murciélagos huyen de la incipiente luz matinal. El búho y la lechuza vuelan hacia el galayo donde tienen su nido entre viejos escombros.

Mari- Fernández llega, seducida por su infernal amante. Así, gozosa con el encanto de aquel idilio monstruoso, parece recobrar su belleza perdida, aquella rozagancia que tuvo antes de ser bruja, cuando Rodrigo alzara sus vírgenes sayas de estameña besando su boca de miel.

Está ya frente á Las Huelgas. El convento se aboruja silencioso, entre la fronda de alisos y olmos puntiagudos. La perta del patio hállase abierta. Pasa Mari- Fernández sobre los guijos y enfila hacia el claustro. Junto al portón de sándalo fragante, tallado en nobles y orantes figuras evangélicas, está el sepulcro del infanzón Fadrique Zúniga. Y allí se detiene.

El sepulcro es de basalto. La efigie del caballero templario fenecido en pecado mortal yace sobre la fría lápida. Tiene los ojos cerrados y la faz lívida. Apóstoles y Vírgenes, ellos con sus rizadas barbas mosaicas, y ellas con su caritas exangües de lirio, florecen en la piedra. Dentro se pudren los despojos del caballero, mientras el ánima pecadora grita en los infiernos, sumergida en los charcos de plomo derretido.

Mari- Fernández: Pronto me tienes, señor diablo.

La Voz: A tu lado me hallo, diablesa.

Mari- Fernández: Ya te aguarda mi boca y mi vientre.

La Voz: ¿En qué figura deseas ver á tu galán? ¿En figura de hombre? ¿En figura de macho cabrío? ¿En figura de cuervo?

Mari- Fernández: Como vengas hermoso te hallaré. Pero en figura de hombre mejor aplacentarás á tu esposa.

Junto a la bruja surge de pronto un bello mancebo. Tomárasele por un alegre, cándido pastorcillo burgalés, á no tener cuernos y rabo. Y hay un farfullar inquieto, y rumor de caricias.

Más de pronto se han alzado plegarias monjiles tras la divina puerta cerrada, y bruja y diablo han escapado en torbellino.

Luego, en el campo, mientras surge la triste aurora, nefanda, inicua, brutal, horrenda orgía, se consuma.

Asmodeo: Y alma que fuiste mía, oye. Cuando tornes á casa, en el camino hallarás una virgen que se duele de mal ruin. Te pedirá cualquier unguento, pócima ó conjuro para sanar. No le mandes tomar el brebaje compuesto por orín de parido, ni le hagas comer tocino rancio con boñigo de mulo cojo, ni le hagas matar gallina de plumas negras. Dile...

Mari- Fernández: ¿Qué le diré?

Asmodeo: Ve junto al hidalgo Don Rodrigo de Silva que habita en Burgos. Coge sin que nadie te vea sus dos hijos. Llévatelos al campo. Y en un lugar en que tres caminos se junten, bébete la sangre de los dos infantes. Y así que hayas bebido recobrarás la salud perdida y nacerán rosas en tus mejillas primaverales.

Mari- Fernández: ¿Y lo hará? ¡Son mis hijos!

Asmodeo: ¡Y de un amante desdeñoso! ¡Y si no consientes en esto, querrán á otra madre! ¡Y no impediremos las nupcias!

Mari- Fernández: ¿Y no se celebrarán esas bodas?

Asmodeo: Y si llegaran á celebrarse, jamás Rodrigo consumará su amor. Doña Esperanza no será nunca su concubina, ya que su esposa consiga podérselo llamar.

Pero ha lanzado Apolo su primer dardo ígneo, y Asmodeo ha tenido que huir. Y entonces ha tomado Mari- Fernández el rumbo de su casa. En su corazón salvaje, fiero corazón de leona, palpitan los celos y el rencor.

En un recoveco del camino le sale al encuentro una virgen que se duele y plañe.

La virgen: Deteneos, Mari- Fernández, deteneos y considerad mis dolencias. Todo el cuerpo lo tengo roído por llagas, maltrecho por dolores horribles. Piedad, Mari- Fernández, piedad.

Mari- Fernández: ¿Y qué puedo hacer yo por tu salud, zagala?

La virgen: Curarme. Hasta mí llegó la noticia de tus ensalmos prodigiosos.

Mari- Fernández: Dame tu mano.

Coge la blanca mano y estudia las rayas de su palma tendida.

Mari- Fernández: Leo sangre.

La virgen: ¿Sangre? ¡Decid!

Mari- Fernández: Has de beber si quieres curar, la sangre de dos niños. Y han de ser estos niños los hijos del hidalgo Don Rodrigo de Silva. En el nombre de mi esposo el rey de las tinieblas te lo juro. Si tal haces tu piel será más blanda que la seda, más blanca que la nieve. Y vivirás dichosa, y tu risa será como un rumor de las fontanas cristalinas.

La virgen: Hablad, hablad.

Mari- Fernández: Recobrarás la salud, y aún serás más bonita de lo que fuiste con haberlo sido mucho.

La virgen: Decid, decid.

Mari- Fernández: Y te harán el amor, ya un capitán de Flandes que venga prendado á tus pies y te ofrezca su banda carmesí; ya un hacendado labrador en cuya mansión cuelguen los pernils y las morcillas como penden las bellotas de los encinares; ya un hidalgo de buen porte que te lleve á suntuoso palacio y haga tañer gentiles músicas en tu honor.

Hay una pausa. Mari- Fernández habla en un tono materno y persuasivo. La niña está suspensa, cautiva, soñando. Luego, juntando sus manecitas ulceradas y poniéndolas en guisa de transporte, interroga.

La virgen: ¿Y de sacrificar la vida inocente de aquellos infantes para verme tan conforme á sus anhelos? Si así es, pronta me hallo á seguir tus consejos, ensalmadora.

Mari- Fernández: La huella que dejan los astros en el cielo, huella que tú no ves, y que para mis ojos no guardan recato, tal me dicen, tal hablan.

La virgen: ¿De quién dijiste que serían los hijos?

Mari- Fernández: Del hidalgo Don Rodrigo Silva. El hidalgo, muy conocido en toda la ciudad, mora en Burgos, cerca de Pellejería, en una casa heráldica. Sus hijos llámanse Rosaura y Jaime. Son bellos, fragantes y pulidos, tal que nadie pensara fueran hijos de

bruja. Rosaura tiene cuatro primaveras, y tiene como su padre, verdes los ojos. Viste de azul. Jaime tiene ocho años. En rubio y nacarino como un paje.

La virgen: ¿Y cómo pudiera yo robarlos? Siendo tan bellos, en estuche como las perlas y los zafiros estarán guardados.

Mari- Fernández: No hay alhaja en buen recaudo que pudiera escaparse á mis uñas. Y a las tuyas, zagala, que mi poderío te doy. Iras de noche á casa del hidalgo, y a tu paso las puertas irán dándote acceso. Entrarás en la estancia donde los niños duermen. Les taparás las bocas, y te los llevarás al campo. Endriagos y duendes irán dándote guardia y escolta. Y así que te halles en un lugar donde se crucen tres caminos, inmolarás á las criatura, y catarás la sangre de ambos. Y así recobrarás hermosura y salud.

Mari- Fernández habla con una voz profética y rapsódica. La virgen doliente gime lánguida, indescifrable, obcecada por aquella voz sobrenatural. El campo, parece todo rojo, rojo como la sangre de los mártires, de los corderos, de cuantas inocentes criaturas puso Dios en la tierra para el sacrificio.

IV

Se ha celebrado ya la boda. Ocurrió en la Catedral dentro de una capillica visigótica, bajo la bóveda pétrea, tejida en sutiles encajes, entre cuyas flores de luz, ríe la gloria y todo parece nimbado por una exaltación presunta del éxtasis.

Es Doña Esperanza un dechado, ramillete de beldad y virtudes. Don Rodrigo que viste sus galas de infanzón, estuvo arrebolado, palpitante, mientras duró la ceremonia. Luego, en carrozas tiradas por obesos y apacibles palafrenes, han ido al campo los novios y cortejos, y han descuartizado cabritos y perdices, y han trasegado grandes jarras de riojano vino. También las natillas y las sopas de leche, fueron escudilladas con donosura sin rival. El vino generoso no estuvo ausente. El regocijo tampoco lo estuvo. Deudos, testigos, hasta criados y villanucos danzaron y rieron.

Así paso la tarde. Y en llegando la noche tornaron á Burgos, novios y cortejo, y aquéllos fuéronse á reposar, que bien ganado se lo hubieron sus carnes tundidas y sus almas llenas de sed...

La estancia nupcial es anchurosa. Huele á esencias antiguas, y á maderas preciosas, tal vez impregnadas en el azándar oriental. Cubren los baldosines una noble alcatifa que Rodrigo de Vivar trajera de Valencia y que había pertenecido al Rey Miramamolín, aquel monarca sabio y exquisito, de manos pulcras, hechas al tacto del ámbar y de la seda. El tálamo, gótico y severo, cubierto por suntuoso conopial, se ofrece como nido amatorio. El muro se rompe formando una ojiva. Desde la ojiva vence las calles burgalesas, hidalgas, con sus recios escudos nobiliarios en los dinteles, y unas gárgolas verdinegras que chorrean el agua de invierno.

Allí, en medio de la estancia severa y confidente, se han quedado mirando los novios. Y Don Rodrigo ha besado aquel cuello de cisne, largo y nítido que doblan pudores. Y una voz ha dicho misteriosa.

La Voz: ¡Detente!

Y el caballero ha erguido su cabeza desafiadora y ha preguntado como si hablara con sus mesnaderos, grave, imperativo.

Don Rodrigo: ¿Quién va?

La Voz: ¡Detente!

Don Rodrigo: ¿Quién osa venir con burlas á mi estancia? Juro que ha de pagar con su vida.

La voz: ¡Ja, ja!

Don Rodrigo busca en rincones y escondrijos, bajo la cama, entre las colgaduras, pero á nadie topa. Doña Esperanza está lívida y tiembla de miedo.

La Voz: No me busques. Voz soy del otro mundo que viene á recordarte los pecados que cometiste.

Doña Esperanza: Muerta estoy de pavor. Dejadme ir. Esta mansión es rebujo de Lucifer.

Don Rodrigo: ¿Marcharte? ¿Dónde te hallarás mejor que á mi lado, amor, beldad? ¿Ves? La voz ha callado. Será nuestro espíritu mismo que nos habla. ¿Ves? Ya calló.

Doña Esperanza base desnudando, y se acuesta sobresaltada. Don Rodrigo se quita el anillo nupcial y mientras lava sus manos lo coloca en un dedo de cierta estatuilla que hay á su vera. Cuando intenta recobrarlo ve con pavor que la estatuilla encorvó su dedo y que el anillo está preso en la rígida madera. Sus dientes comienzan á castañetear. Mas por temor á excitar el miedo de su esposa, disimula y calla.

Luego se acuesta, se persigna, y apaga la luz.

Pero no lleva un minuto acostado cuando siente una voz en su oído, una voz conocida y olvidada que canta con acento amatorio y trovero, una canción de juglería.

Non durmáis, ojuelos verdes,

Non durmáis

Que luego á la mañana

Lo dormiredes.

Dormid, ojuelos verdes,

Que anoche luengo

Velados habedes.

Se incorpora sobresaltado, con los pelos en punta, sintiendo un espantoso calofrío en todo su cuerpo.

Aquella voz es la voz de Mari- Fernández. Y aquella copla es también suya.

Mas temiendo el pavor de Doña Esperanza se tiende pretendiendo quedarse dormido.

Y otra vez se le acerca la voz misteriosa y le canta como antaño le cantara esperándole aquella villana que le amó:

A Rodrigo llamo,

Ya lo veo venir.

La capa trae puesta,

La espada arrastrando.

La Virgen María

Lo traiga volando.

Una mano huesuda y glacial le acaricia. Y Don Rodrigo cree morir.

Después ha visto penetrar por la ojiva sin que se rompa el cristal, á una bruja. Conserva en su rostro demoniaco, espantoso, huellas de aquella pechera que lo idolatró. Entra y vase acercando con paso cauteloso. Ríe. Y canta:

Soy la bruja de los pecheros.

La que rompe los pucheros

Y se mea en la cama.

A tu lado viene quien mucho te ama.

Se acerca. Se agacha. Su aliento es fétido y hedionda su desdentada boca. El hidalgo siente la infamante huella de aquellos labios en los suyos. Quiere gritar, desprenderse. Pero se acuerda de Doña Esperanza, y permanece quieto, aterrado.

La voz vuelve á sonar:

Contigo quiero acostarme,

Quiero acostarme contigo.

Rodrigo, mucho te quiero.

Mucho te quiero Rodrigo.

Y la bruja se desnuda cínica mostrando su esqueleto: levanta un pico del embozo; introduce su pierna fría y velluda como la de un carnero muerto.

Luego se cuela íntegra y con un gesto inicuo, tremendo, de amor, alarga sus dos brazos hacia el caballero, y lo estrecha.

Non durmáis, ojuelos verdes;

Non durmáis

Que luego á la mañana

Lo dormiredes.

Dormid, ojuelos verdes

Que anoche luengo

Velado habedes.

El hidalgo está quieto, irresoluto. Su esposa, del siniestro lado, yace dormida al parecer. Teme despertarla. ¡Oh, que al abrir sus ojos inocentes y ver tales cosas feneciera de miedo! Y en tanto la bruja restrega su faz horripilante contra la suya y lo besa en un frenesí de pesadilla monstruosa.

Y luego pasa la procesión de los espíritus. Entran por la ojiva, cruzan flacos, macilentos, cárdenos, lívidos, lanzando ayes, conduciendo un ataúd, y salen por la puerta de la estancia dejando un triste olor á muerte. Y luego entran diablos que hacen corcovos y piruetas. Y luego, en una ráfaga, como bandada ingrávida y siniestra de cornejas impías, entran más brujas carantoñas que juegan con un bausán haciéndole mamolas y besándolo. Y entran perros con sus lenguas de fuera que arrastran cadenas espantables. Y entretanto gatos negros á millares, á millones y musarañas y comadrejas, y un mono que tiene ojillos perversos. Y entretanto el cuerpo nauseabundo de Mari-Fernández, le roza, le roza...

Con el primer destello solar que alborea en la ojiva, bruja y séquito escapan. Entonces Don Rodrigo se incorpora para mira á Doña Esperanza. La palpa: está fría. La llama: está muerta.

Una dueña penetra impetuosa, clamando, arrancándose á puñados el cabello:

— ¡Ay, señor, qué desgracia! ¡El demonio se ha llevado á los niños!

V

Ha cundido la nueva por Burgos y se ha comentado con gran medror y grandes aspavientos. Fuá un día trágico, en que la ciudad sintióse azotada por el miedo. Los plebeyos iban por las calles con las faces lívidas. Hasta los hidalgos más empedernidos, sentían vacilar la empuñadura de sus aceros al calvar sus garras en ellas. Por la tarde, en las iglesias, cantáronse preces demandando á los cielos librase á la ciudad de aquella plaga espantosa, plaga que no era bastante á reprimir el Santo Oficio cuya verde cruz no cesaba de recorrer las calles guiando á herejes, apóstatas, cucarros, judaizantes, energúmenos y otros parientes de Belcebú, á la hoguera.

Fueron buscados los hijos del hidalgo por vericuetos y encrucijadas, pero no se halló rastro. Sometióse á tormento á varias hechiceras, pero ninguna dijo la verdad. Se alzaron rogativas al Señor, y el Señor, tuvo á bien, en su inmensa, infinita sabiduría, no escucharlas.

Por fin una vecina de Mari- Fernández llevó su delación hasta el señor Alguacil Mayor del Santo Oficio. Mari- Fernández tenía contacto espiritual y hasta carnal con Asmodeo. Ella misma los viera y oyera platicando. Y hablaban de unos niños cuya sangre habría de inmolarse.

Y el señor Alguacil había mandado á su porquerón de confianza con buen golpe de esbirros á casa de Mari- Fernández había sido presa. Había sido interrogada. Riendo, alborozada, con su venganza satisfecha, ebria en una proterva felicidad, confesó. Si, era bruja. Unos amores desengañados por un galán olvidadizo que casara con otra mujer ya fenecida, ¡oh, ya fenecida!, la llevaron á buscar en los diablos sus mañas, embelecocos y filtros que acallan el tormento de las almas cautivas de pasión insaciable, y á buscar el remate de un desquite glorioso, del que habían sido víctimas los hijos de su carne, ¡hasta los hijos de su carne!

Y una vez convicta y confesa fue sentenciada á muerte en la pira.

Los tres ilustres, doctos, sapientes, concienzudos teólogos que formaban el tribunal hallaron en aquel ser monstruoso, en aquel vestiglo inhumano, un caso de cremación tan bien previsto por la ley que otro más abyecto no se hallara ni con candil buscando. Cuando Mari- Fernández oyó la sentencia lanzó una carcajada cínica y sonora en la que se oyó reír á todos los infiernos.

Se la volvió á chirona y se la pusieron testigos de vista por temor á que huyera. Aquella misma noche y en plena Plaza Mayor fué alzado el cadalso. En todos los hogares cristianos de la ciudad rezáronse largos y fervientes rosarios porque Dios tuviera piedad con aquel depravado espíritu ya en vísperas de abandonar la inmunda carne.

Y por la mañana salieron gentes á caballo y recorrieron Burgos lanzando el pregón.

Va primero el señor Alguacil Mayor, á caballo, un hidalgo de corva nariz, espesa barba, ojos de fuego y lince, que se yergue altivo en la silla como un capitán vencedor en Breda, pintado por Velázquez. Van luego sus ministros y guardianes, jinetes en sus engualdrapados rocines, pálidos, graves y severos. Los vecinos abren sus rejas y se asoman tímidos, para verles pasar. Las mujeres se santiguan todas, y cuchichean hablando de los estragos hechos por Satán en la cristiandad toda, estragos tales que no fuera muy aventurado creer en la pronta llegada del Anticristo. Los hombres, más impíos, no se santiguaran todos, pero á todos impone la escena un mudo respeto. Reina el sigilo en las calles. Hasta las bestias, el perro vagabundo, el pollito, la mula que pasan aciertan á poner unas guisas de compostura que infunden asombro. Las campanas, broncas, austeras, tañen de vez en vez. Y el pregonero se adelanta y envolviendo á la plazuela en una mirada fulminadora, dice con alta, recia, inflexible voz:

El pregonero: Sepan todos los vecinos y moradores de esta ciudad que los señores Inquisidores Apostólicos, han de celebrar auto público en la Plaza Mayor á honor y gracia de Nuestro Señor Jesucristo y exaltación de su Santa Fe Católica, y para extirpación de las herejías, concediéndose indulgencias plenarias. Mándase pregonar para que venga á noticia de todos.

Las gentes oyen compungidas y fervientes. Después, en un sonido medioeval y viril, suenan los atabales, las trompetas y las chirimías. Y las campanas tornan á rezongar. Y las mujeres tornan á santiguarse. Y el señor Alguacil Mayor, pasa, pasa.

Luego, al arribar á otra plazuela, grita el pregonero:

El pregonero: Mándase decir que ninguna persona de cualquier estado y calidad traiga armas so pena de excomunión mayor, ni ande en coche ni silla, ni á caballo, ni ose

penetrar en la plaza donde se halla el cadalso en tanto la sentencia no fuere á ser cumplida.

Los vecinos oyen mudos, y se santiguan unánimes. Las calles están consternadas. Pasa de vez en vez un fraile que va descalzo, con las manos juntas, en oración; un mendigo que se arrastra y grita un rezo que parece alarido; una cohorte de soldados con sus picas ó sus alabardas. Y las campanas gemebundas tañen, tañen. Y el señor Alguacil Mayor da vivo acicate á su cabalgadura con la espuela de oro, y elegante, señorial, católico, valeroso y honesto como un triunfador en Lepanto, pasa, pasa...

VI

Las callejas están abarrotadas. Toda la ciudad echóse á ellas ganosa de ver el gran espectáculo. Los guijos del arroyo están cubiertos por romero y olivo. En todas las ventanas y balcones hay luces encendidas, candilejas de aceite, cirios, linternas que alumbran la santa imagen familiar sacada también á la ventana ó al balcón para dar testimonio de catolicismo fuerte, raigoso. Huele á ese olor tétrico y eclesiástico de las procesiones. Las campanas voltean incesantes. De vez en vez, suscitando la curiosidad, pasa un penitente que narra en alta y humilde voz sus pecados y demanda compasión á los cielos, alzando sus manos azogadas, rompiendo á llorar en un zollipar desgarrador. Pasan peregrinos que vienen de Tierra Santa y que van á Compostela, y que parecen santos de altar con sus barbas hirsutas, sus abarcas, sus coronas de espinas y sus calabacitas en lo alto del báculo. En ocasiones, al galope, con gran ruido, pasa un capitán que lleva órdenes. De pronto, el público ha lanzado un chillido clamoroso de horror y de asombro:

— ¡La bruja! ¡Ya viene la bruja! ¡En un pollino la traen! ¡Miradla qué horrible y espantosa!

Las cabezas giran absortas, mientras los corazones brincan.

Viene primero un soldado que redobla su atambor y con ruido sordo y triste. Van después algunos esbirros de la Santa Inquisición en dos filas, haciendo calle.

En medio, sobre un pollino, va la bruja. Está vestida con una aljuba amarilla de mangas verdes, y toca sus cabellos enmarañados con una caperuza morada que remata una borla

de gayos colores. De su espalda pende un sambenito que dice: “Esta es bruja”. Dos porquerones llevan al pollino del ronzal. Y junto á la condenada va un sacerdote de faz macerada, y lívida, exhortándola.

El sacerdote: Pensad qué vais á comparecer junto á Dios.

La bruja: Pienso en ello y río.

El sacerdote: Pensad que Dios es justiciero.

La bruja: Pienso en ello y río.

El sacerdote: Pensad que Dios es bueno y que perdona con sólo un acto de constrictión.

La bruja: Pienso en ello y río.

El pueblo: ¡Está poseída por Satanás! ¡Y dió su alma y su cuerpo á Belcebú! ¡A la hoguera! ¡A la hoguera!

Detrás caminan otros soldados con sus alabardas. Son veteranos, fieros, valientes. Quemaron ya muchos impíos en Flandes. No tienen miedo, ni muestran asombro. Van sonrientes y bellos, con sus gualdos y rojos uniformes, paladines gloriosos de la Fe y de la Raza.

Luego vuelve á quedarse solitaria la calle. El pueblo hace comentarios. Los niños aupados en puntillas, temblorosos, preguntan qué cara tiene la bruja, y si es negra y á qué huele.

Y después comienza a pasar la procesión.

Van primero las comunidades religiosas. Son frailes austeros y místicos, flacos, espiritados, de piel cárdena, como amortajados que por milagro pudieran caminar. Son carmelitas, agustinos, trinitarios, mercedarios, terciarios, mínimos. Rezan á coro en latín, y elevan un ritmo sepulcral, más triste que todas las tristezas reunidas. Va luego el estandarte de San Pedro, de oro y damasco grana. Van prolijas cruces parroquiales envueltas en crespones de luto. Después siguen leguleyos, familiares, notarios, consultores.

Luego, imponentes, con humildes ademanes, gachas las cabezas, en actitudes posternadas y doloridas, van el Alguacil y el Fiscal Mayores del Santo Oficio portando

en sus manos largos cirios blancos que gotean como si llorasen. Y después, bajo palio, y entre los tres jueces, teólogos eximios de consumada sabiduría, va la Verde Cruz de la Santa Inquisición. A su paso todo el mundo se arrodilla y ora, devoto y compungido. Golpe de ministriles va por fin entonando un himno, devoto himno litúrgico en cuyas ingenuas, perfumadas estrofas desagraviase al Dios bondadoso y clemente por tanta maldad, por tanta herejía.

Y cuando ha terminado la procesión, las campanas vuelven á sonar. Y sus ecos tristes parecen una queja clamorosa y lúgubre que lleva la melancolía y la desolación á todos los corazones.

Las rejas vanse cerrando. Se van apagando las luces votivas. Queda en las almas una sensación honda que da vértigos. Y queda flotando en el viento la esencia mística del olivo y del romero mezclada con el humo de los cirios y el hedor nauseabundo que manaba la bruja de sus poros nefandos.

VII

Hay en medio de la plaza un gran templete que adornan tapices y flores. Allí están el altar, y el tribunal con sus tres amplios butacones de carmesí y el crucifijo. Allí están, orondos, plácidos, con esa luminosa placidez que tienen los varones probos, los tres eximios teólogos que condenaron á la bruja. Allí están las autoridades, los maestros de campo, los abades, los guardianes con sus luengas barbas nazarenas y a sus pies cubiertos de santa, humilde roña. En las gradas y en redor del templete hay soldados cuyos aceros fulgen y exhalan chispas. También hay frailes y ermitaños y anacoretas que llegaron de sus píos y castos retiros para confortar su ánima religiosa con el auto ejemplar, anacoretas escuálidos, hechos al silicio y al ayuno, que duermen sobre cantos al aire libre y á los que por las noches, como á San Antonio Abad, se le aparecen, desnudas, incitantes, en posturas desmayadas y obscenas, mujeres hermosas. Luego, en todo el amplio contorno de la plaza, y en los balcones y miradores de las cuatro fachadas idénticas, brama la multitud expectante.

El patíbulo está sito frente al tinglado presidencial. Lo constituye una feble plataforma de pino sustentada en alto por cuatro pies también de madera. Abajo se hacinan prolijos haces de leña recién cortada, traída verde del bosque, para que dure más. Sobre la

plataforma se yergue un machón resinoso embadurnado con aceite. Y al machón, con ligaduras fuertes, está uncida la bruja.

En punto del toque de ánimas dará comienzo al auto.

Primeramente un alguacilillo, con voz campanuda ó gregoriana, esa voz infatuada y solemne de los alguacillos, recita la sentencia. Al rematar es coreada por aplausos y vítores.

Seguidamente, un predicador famoso, ducho en el arte de la sagrada elocuencia, flor del cabildo, se alza en un púlpito dispuesto en el templete y pronuncia un sermón arrebatado y frenético, lleno de unción cristiana y de fortaleza. Canta, en panegírico exaltado las glorias de la Santa Inquisición y narra luego los muchos pecados y herejías cometidos por la sentenciada, pecados que infunden asombro en el auditorio y que le hacen prorrumpir en voces de horror. Y en tanto la bruja se debate haciendo muecas espantosas, cabalísticas, de abracadabra.

Y por fin, á una señal del Alguacil Mayor y entre una expectación unánime y medrosa el verdugo, con su rojo capisayo, sus barbas taheñas, su mirada feroz, uno de esos verdugos que se aparecen á los niños en sus pesadillas, avanza con yesca, eslabón y pedernal hacia el cadalso, y se inclina sobre los haces de leña, y á otra señal del Alguacil, rasca la piedra con un frote que deja oír el silencio de la plaza, y brota el fuego.

La leña crepita á grandes chispazos, rehacia, sin arder. Es leña joven, fresca, retamas, piornos, cascajo lozano todavía. Luego poco á poco, empiezan á formarse llamas.

Al principio la bruja sonrío desafiadora y bestialmente augusta, con un brío depravado. El pueblo la increpa, y ella chilla sarcástica diciendo que las brasas respetan su cuerpo, pues así el demonio se lo ha prometido. Luego, la plataforma vase calentando. Y la bruja descalza, tiene que hurtar los pies alzándolos en vilo. Y por último emprende un trotecillo grotesco, que causa grande albórbola y zacapela regocijada entre la plebe. Su faz, espantada, se va transfigurando ante la inminencia del peligro.

Pero la plataforma se ha ido resquebrajando ante la invasión destructora del fuego deja, entre sus intersticios y agujeros, subir á las llamas, unas llamitas insinuantes, acariciadoras, azulinas, vagas que van creciendo, que cercan y ya tocan á la sentenciada.

Luego, las vestiduras han comenzado á quemarse. Los andrajos empiezan, lentos, á consumirse con un hedor nauseabundo. La bruja pide ya clemencia. Es tarde. Sus jueces, inflexibles, austeros, la miran como atónitos, indiferentes, con esa gélida, suprema, fuerte, y viril indiferencia de los buenos jueces. Y en tanto, los sacerdotes cantan un suave himno que infunde medror y congoja. Y en tanto, vocifera la plebe, rugie, alza sus puños coléricos y los blande hacia la bestial harpía que ya se retuerce y gesticula tostándose, achicharrándose, mientras su carne derretida en pus, en grasa hedionda, cae sobre las llamas. El humo es picante, hórrido, espesísimo. El verdugo echa más haces de leña sobre las brasas y las remueve con unas tenazas enormes. Y la bruja chilla como una condenada, iracunda, maldiciendo, blasfemando. Ya no tiene pies, ya no tiene vientre. Ya no tiene pecho. Ya cuelga una cabeza con unos ojos desorbitados, vítreos del machón. Y se han tragado las llamas voraces la cabeza. Ya sólo quedan unas cenizas. Y entonces retumba un trueno espantoso, y se ve cruzar á Satanás por el aire llevándose un alma. Y los frailes continúan su rezo monótono y triste. Y la plaza se puebla de sombras. Y la procesión, iluminada por el brillar fatídico de los cirios que tiemblan y lloran, se aleja. Suena el tambor lento, ronco. Suenan las atabales, las trompetas y las chirimías. Y desfilan los monjes exangües y los caballeros, escuálidos. Y tañen reposadas, doctas, las campanas. Y la plaza se queda triste, muy triste...

VIII

Una estancia en el palacio del caballero Don Rodrigo de Silva.

El reloj ha dejado caer doce campanadas graves, sonoras y lúgubres.

Don Rodrigo ha mirado en su torno con tristeza infinita. Viste de luto. Está demacrado, y surcan su faz, huellas de sufrimiento. Se halla sobre un frailer y tiene su mano en la mejilla. Piensa. De pronto, al volver sus ojos hacia atrás en un gesto instintivo y pavoroso ha visto seños bultos horribles que lo acechan.

Es la hueste de Mari- Fernández, sus brujas hermanas. Llevan blandones y cuerdas de ahorcar. En sus ojos fulguran siniestros designios.

La Pitoña: A una moza desdeñaste.

La Renca: Moza que mucho te amó.

La Pandorga: Con tu amor la condenaste.

La Dengue: Con tu amor...

La Piojosa: Ardiendo está en los infiernos.

La Jorguina: Belcebú se la llevó.

La Pitoña: Con su rabo y con sus cuernos.

La Renca: La raptó...

La Pandorga: Mal hicisteis, caballero.

La Dengue: Quien bellos hijos te dio,

La Piojosa: Quien te dió su amor primero,

La Jorguina: Feneció.

La Pitoña: También feneció tu esposa.

La Renca: También tu esposa murió.

La Pandorga: Sí fue jarifa y hermosa,

La Dengue: Se pudrió.

La Piojosa: Tus hijos fueron robados.

La Jorguina: Una virgen los robó.

La Pitoña: La sangre de los cuitados,

La Renca: Se bebió.

La Pandorga: Por ti venimos ahora.

La Dengue: Ven de tu maldad en pos.

La Piojosa: De morir llegó tu hora.

La Jorguina: Ya sonó.

La Pitoña: De los pelos arrastrado,

La Renca: A donde reina el dolor,

La Pandorga: Sin Jesús Crucificado,

La Dengue: Sin amor;

La Piojosa: Donde todo es amargura,

La Jorguina: Con las brasas y el tizón,

La Pitoñosa: Siempre arderás sin ventura,

La Renca: Con los cuernos del cabrón,

La Pandorga: Los grilletes del ladrón,

La Dengue: Los engaños del bribón,

La Piojosa: La baba del maricón.

La Jorguina: Para ti los males son.

El hidalgo está convulso, inerme, oyendo esta macabra letanía. La voz de aquellos vestiglos, impía, sarcástica, paraliza de temor sus miembros. Carece hasta de fuerzas para gritar pidiendo socorro. Y ellas lo cercan cabriolando y alargan sus doce manos flacas y negras como patas de gallina, y lo asen del pelo, de las orejas, de los dientes, y lo alzan en vilo, y rompen el vitral de la ventana y huyen con su presa.

Don Rodrigo perdió el conocimiento. Se siente volar sobre Burgos, á una horrible altura. Siente gritar á la corneja, y rezongar al búho. Las brujas ríen y se huelgan y hablan en alta voz acerca del tormento á que será sometido el malvado. Cuando despierta, se ve muy lejos de la ciudad, en una encrucijada que hacen tres caminos ignotos.

Allí, en medio de la plazuela formada por las tres sendas se desparraman los trágicos despojos de un festín. Ve piernas y brazos y cachos de sesos. Y allí están las ropitas de sus hijos azotadas por el vendaval. Piensa morir...

Las harpías lo han colocado en su centra, y danzan trincadas de las manos cantando una gesta incongruente.

De pronto arremeten con sendas agujas y se la clavan diciendo:

Todas á coro: Acerico es, pague su pecado. Acerico es, caiga asaetado. Acerico es, fenezca el malvado.

Y giran, vuelan como torbellino, y ríen en el silencio de los campos dormidos, y el eco de sus carcajadas es repetido por los montes lejanos. Y el caballero cae de hinojos, y luego de bruces, y por fin rueda inerte. Después, agonizando ya, las brujas lo cercan, lo arrollan, lo golpean, se alzan las pestilentes enaguas encima de su faz riendo con fruído, horrible deleite. Luego en sueños ha pronunciado el nombre Jesús, ha sentido un gran alivio, ha columbrado una luz sobrenatural que le rodea, y ha visto, excelsa, la cruz de los fieles. Al despertar ve delante de sus ojos las albas vestiduras y la nítida barba de un cartujo. Entre sus manos demacradas brilla una linterna. De su pecho cándido pende un crucifijo.

Don Rodrigo: ¿Me salvasteis vos?

El cartujo hace un gesto pío y reconvigente mostrando el crucifijo. Después recoge del suelo al hidalgo y lo conduce hasta el monasterio. Sin hablar, guardando el rito sacrosanto, leve y humilde como cordero, lo acuesta y lo cura. Don Rodrigo siente durante largas horas frailes que vienen y van táticos en su torno.

Llegada la mañana tornó en sí el caballero. Fue á prosternarse á los pies del guardián. Abrazó luego la regla cartuja. Le dieron hábitos y una celda. En ella, solitario, silencioso, abjuró de sus pecados, viviendo en el cenobio santo. Oraba todo el día en su reclinario, ante Cristo Redentor. Meditaba después largas hora contemplando una calavera. Cuando sentía tentaciones, horribles tentaciones carnales, cavaba en un trozo de jardín hasta rendirse, hasta caer desfallecido pidiendo misericordia por su flaqueza miserable. Todos los días, abríase, recatado el postigo que daba al claustro, y una mano desconocida le daba pan duro y unas hierbas.

A veces rehusaba durante largos días el yantar. Por las noches dábase píos disciplinazos en las espaldas enrojecidas, amoratadas, chorreando sangre. Tenía en su cintura la huella purulenta del cilicio.

Un día murió. Dentro del monasterio se le dió sepultura. Fué puesto en la iglesia de cuerpo presente, y se celebraron luengas exequias. Toda la comunidad las entonó unánime. Después recorrió la procesión los claustros gélidos, yertos, sombríos. Ya al cabo, en la tierra del triste jardín, bajo un laurel y una cruz, fueron echados los míseros despojos.

En el momento de ser enterrado gorgé un pajarillo. Y de la sepultura brotó una etérea nube nacarina. Y la nube nacarina fué subiendo al cielo, fué subiendo al cielo...

BIBLIOGRAFIA

Alberola, E. L., “Las referencias a la literatura clásica en la tratadística de los siglos XV-XVII como evidencia del carácter «literario» de la brujería: primera aproximación”, Atalaya [En línea]

Alberola, E. L., *Hechiceras y brujas en la literatura española de los Siglos de Oro*, Publicacions de la Universitat de València, 2010

Alcoberro, A., “Cacera de bruixes, justícia local i Inquisició a Catalunya, 1487- 1643: alguns criteris metodològics” dins de *Revista Pedralbes* nº 28, 2008

Amades, J., *Bruixes i bruixots*, Biblioteca de Tradicions Populars, Edicions El Mèdol, 2002

Anton del Olmet, L. *Corazon de Leona: historias de inquisición y brujería, de místicas leyendas, de pícaros y de soldados, escrita en un recio estilo español*. Impresor. de Alrededor del Mundo, 1911.

Bada Elias, J., *La inquisició a Catalunya (segles XIII- XIX)*, Editorial Barcanova, 1992

Bailey, M., *Battling demons. Witchcraft, heresy and reform in the Late Middle Ages*, Pennsylvania State University Press, 2003, pàg. 35

Belda Iniesta, J., “Excommunicamus et Anathematisamus predicación. Confesión e inquisición como respuesta a la herejía medieval (1184-1233)” dins de *Anuario de derecho canónico : revista de la Facultad de Derecho Canónico integrada en la UCV*, nº2, 2013

Boureau, A., “*Satan the heretic. The birth of demonology in the Medieval West*”, The University of Chicago Press, 2006

Burton Russel, J., *Witchcraft in the Middle Ages*, Cornell University Press, 1972

Cardini, F, *Magia, brujeria y superstición en el Occidente Medieval*, Ediciones Península, 1982

Caro Baroja, J., *Las brujas y su mundo*, Alianza Editorial, 1984

- Centini, M, *Las brujas en el mundo*, Editorial de Vecchi, 2002
- Coronas Tejada, L., “Brujos y hechiceros: dos actitudes” en *Los marginados en el mundo medieval y moderno: Almería, 5 a 7 de noviembre de 1998*, Instituto de estudios almerienses, 2000
- Duarte Rust, L., “BULAS INQUISITORIAIS: AD ABOLENDAM (1184) E VERGENTIS IN SENIUM (1199)” dins de *Revista de História*, São Paulo, nº166
- Dugaston, G., “Magia y brujería : nociones generales”, Rafael Caro Raggio (ed.), Madrid, 1923
- Eetessam Párraga, G., “Lilith en el arte decimonónico estudio del mito de la "femme fatale””, en *Signa: Revista de la Asociación Española de Semiótica*, nº 18, 2009
- Eimeric, N., *El manual de los inquisidores*, Muchnik Editores, , 1983
- Escribano Paño, Mª V., “Constantino y Licinio: las leyes constantinianas a propósito de los “haruspices”(319-320)” dins de *Revue internationale des droits de l'antiquité*, nº 57, 2010
- Farreny Sistac, M. D., *La llengua dels processos de crims a la Lleida del segle XVI*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 2004
- Fort Cogul E., *Catalunya i la Inquisició*, Editorial Aedos, 1973
- Gallardo Mediavilla, C. “Los nombres de la bruja: Saga, Veneficia, Malefica, Noverca, Maga...” dins de Zamora Calvo, M. Ortiz, A. (eds.) *Espejo de brujas. Mujeres transgresoras a través de la historia*. Universidad Autonoma de Zacatecas, 2012
- Gari Lacruz, A., “Brujería en los Pirineos (siglos XIII al XVII). Aproximación a su historia” dins de *Cuadernos de etnología y etnografía de Navarra*, nº42, 2010
- Gari Lacruz, A., “La bruixeria a través de les ordinacions d'Àneu” dins de (coord) Padilla Lapuente, J. I., *L'esperit d'Àneu : llibre dels costums i ordinacions de les Valls d'Àneu*
- Gómez Villegas, N., “La represión de la magia en el Imperio Romano” dins de *Codex aquilarensis: Cuadernos de investigación del Monasterio de Santa María la Real*, nº 17, 2001

- Graves, R., Patai, R., *Los mitos hebreos*, Editorial Losada, 1969
- Hansen, J. (1901), *Quellen und Untersuchungen zur Geschichte des Hexenwahns und der Hexenverfolgung in Mittelalter*, Universitäts Buchdruckerei und Verlag, 1901
- Kors, C. A., Peters E. (ed.), *Witchcraft in Europe, 400- 1700. A documentary history*, Universitat de Pennsylvania, 2001
- Kraemer, H. i Sprenger, J., *El martillo de las brujas para golpear a las brujas y sus herejías con poderosa maza: Malleus maleficarum*, Editorial MAXTOR, 2004
- Lara Alberola, E., *Hechiceras y brujas en la literatura española de los Siglos de Oro*, Universitat de Valencia, 2010
- Levack, B. P., *La caza de brujas en la Europa Moderna*, Alianza Universidad, 1995
- Levi, P., *Lilit y otros cuentos*, Edicions 62, 1989
- Lisón Tolosana, C., *Las brujas en la historia de España*, Madrid, Temas de Hoy, 1992
- Malinowski, B., *Magia, ciencia, religión*, Editorial Ariel, 1982
- Martínez de Castilla, Muñoz, N., “Prácticas adivinatorias entre los moriscos” dins de (coord.) Close, A. J., Fernández, S. M., *Edad de oro cantabrigense : actas del VII Congreso de la Asociación Internacional de Hispanistas del Siglo de Oro*, 2006, pàg. 443- 448
- Michelet, J., *La bruja*, Editorial Maxtor, 2014
- Montanya i Carrera, M., *El tribunal de Coltellades. Alguns aspectos processals*, Instut Municipal d'Acció Cultural de Lleida i Pagès Editors, Lleida, 2007
- Morgado García, A., *Demonios, magos y brujas en la España moderna*, Servicio de Publicaciones Universidad de Cádiz, 1999
- Murray, M., *El culto de la brujería en Europa Occidental*, Editorial Labor, 1978
- Ovidio Nasón, P., *Fastos, Libro IV, V yVI*, Imprenta de los Herederos de Francisco de el Hierro, 1738
- Peters, E., *La tortura*, Alianza Editorial, 1987

- Peters, E., *Torture*, University of Pennsylvania Press, 1996
- Pladevall, A., “La cacera de bruixes a Catalunya” dins de Miquel i Vives, M., *Per Bruixa I Metzinera*, Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació, 2007
- Quaife, G. R., *Magia y maleficio. Las brujas y el fanatismo religioso*, Editorial Crítica, 1989
- Roca J. M^a., *Johan I d'Aragó*, Institució Patxot, 1929
- Roma i Casanovas, F., “Una mirada geogràfica al fenomen de la bruixeria devolviendo a "las Otros" el sentido de lo que era suyo” dins de *Studium: Revista de humanidades*, n°14, 2008
- Romero López, A., “Herodías: La olvidada "femme fatale”, en *Signa: Revista de la Asociación Española de Semiótica*, n° 25, 2016
- Sánchez Herrero, J. , “Los orígenes de la Inquisición medieval” dins de *Clío & Crimen: Revista del Centro de Historia del Crimen de Durango*, n°2, 2005
- Shinners, R. J., *Medieval Popular Religion, 1000-1500: A Reader*, Broadview Press, 2007
- Tartarotti G., *Del Congresso Notturmo delle lammie*, 1749
- Tausiet, M., “Brujería y metàfora: el infanticidio y sus traduccions en Aragón (s. XVI. XVII”, en *Temas de Antropología aragonesa*, n°8, 1998
- Tavuzzi, M., *Renaissance Inquisitors. Dominican inquisitors and inquisitorial districts in Northern Italy, 1474- 1527*, Koninklijke Brill NV, 2007
- Tomeo J., Estadella J. M^a., *La brujería y la superstición en Cataluña*, Ediciones Geminis, 1963